

TC
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİMDALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YEZİDİLER ÜZERİNE SOSYO-ARKEOLOJİK İNCELEME

HAZIRLAYAN
Laleş USLU
281621

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Oya SAN

DİYARBAKIR
2010

ÖZET

Senkretist (Bağdaştırmacı) bir din olarak görülen Yezidiliğin kelime kökeni, “Allah yolunda gidenlerin inancı” anlamına gelen “Ezidiyatı”dır.

Sabiilik, Zerdüştlük, Mithraizm, Maniheizm gibi eski inançların üzerine inşa edilen ve onların ardılı olduğu düşünülen bir topluluktur. Yezidiler, Melek Tavus’un seçilmiş halkı olduğunu kabul eder, bu yüzden Yezidiliğe girmek söz konusu değildir. Yezidi dini her ne kadar 12. yüzyılda yaşamış olan Şeyh Adi ile başlatılırsa da bu inancın kökeni daha da gerilere uzanmaktadır.

Osmanlı döneminde dini inançlarından dolayı katliamlarla karşı karşıya kalan Yezidiler’in bir kısmı Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kafkaslar’a göç etmişlerdir. Günümüzde Türkiye’de yaşayan Yezidi nüfusun çoğu Avrupa’da yaşamaktadır.

Yezidiler’de, eski dönemlerde eğitim hakkı toplumda sadece ruhban sınıfına verilmesine rağmen, günümüzde isteyen herkes eğitim alabilmektedir. Toplumda kast sistemini andıran hiyerarşik bir örgütlenme söz konusudur.

Yezidiler, evreni, melekleri ve Adem’i yaratan, fakat sonrasında pasif kalmayı tercih eden bir Tanrı anlayışını benimsemiştir. Bununla beraber Yezidiler, Tanrı tarafından kendisine dünyanın kontrolü verilen, itibarı yükseltilmiş ve tanrısal özelliklerle donatılmış Melek Tavus’a da iman eder ve ibadetlerini ona yaparlar. Kendilerini Melek Tavus’un seçilmiş halkı kabul ederler ve bu yüzden Yezidiliğe girmek söz konusu değildir. Yezidilik dini ile ilgili yasak ve kurallar iki kutsal kitapları olan Kitab el- Cilve ile Mushaf-ı Reş’te anlatılmıştır.

Sözlü olarak aktarılan bir din olan Yezidilik’te, toplu ibadet edilen bir mekan yoktur. Günlük ibadetlerini bireysel olarak yapmalarına rağmen, ritüel ve bayramlar onlar için önemlidir. Yılın belli dönemlerinde, onlar için kutsal olan ve Musul’a 58 kilometre uzaklığında olan Laleş Vadisi’ndeki Laleş Tapınağı’nda toplanmaktadırlar.

ABSTRACT

Yazidi origins of the word is 'ezidi' meaning of 'those who belief in God way' seen as a Senkretist religion. They are thought as a community built on the old beliefs such as Mazdaism, Mithraizm Zoroastrianism, Manihaizm and to be successor of them.. Although Yezidi religion stars with Sheikh Adi who lived 12 century, the origin of this belief reaches back to further.

During the Ottoman era, because of their religious beliefs many Yezidi massacre exposed, a part of them migrated to the Caucasus. Today, Yezidi who are living in Turkey most of the population living in Europe. In the former period despite the right to education in the community being given only to the clergy today anyone can be trained. Question is a hierarchical organization similar to the caste system.

Yezidis have adopted a concept God who created universe, the angels and Adam but then preferred to remain passive. However Yezidis make worship and their faith to Melek Tavs, given him control over the world, reputation is equipped upgraded features by God. Yezidi accept themselves as the people's elected Melek Tavs, and therefore is not subject to enter the Yazidi belief. Yezidi religious and rules are described of in the two holy books Kitab el- Cilve and Mushaf-ı Reş. Yezidi religion transferred orally and there is not collective worship place.

In spite of make their worship individualy, rituals and dolidays are important to them. They have gathered at the Laleş Temple, in Laleş Valley 58 kilometers from Mosul, in the certain periods of the year.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından Klasik Arkeoloji programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

ONAY:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Çalışmaya konu olan Yezidi inancının, Mezopotamya’da doğmuş ve bu topraklar üzerinde kök salmış kadim dinlerin bir uzantısı olduğu görüşü birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Antik mitolojideki Şamaş ve Sin kültüne karşılık gelen, Yezidiler’in Şeyh Şems dedikleri güneşe ve aya gösterdikleri saygıda Sümer ve Babil güneş tapınma kültürünün kalıntılarına rastlanmaktadır. Yezidi dini, kurallar, yasaklar, anlatılar, ritüeller ve mitlerden oluşmuştur; aynı zamanda, ahlak ve doğruluğun evrensel ilkelerini bir araya getirmektedir. Dinlerini diğer dinlerden ayıran özellikleri; onların kendilerini yarı tanrısallık olarak görmeleri, doğadaki dört unsurdan biri olan kutsal ateşe sahip olmaları ve doğrudan Adem’den geldiklerine inanmalarıdır. Ayrıca diğer dinlerin dışladıkları kötülük meleği, Yezidiler’de şekil değiştirerek meleklerin başı olan Melek Tavus olarak geçmesi ve ona saygı duymaları, ayırt edici bir diğer özelliktir. Yezidi inancındaki kural ve yasaklar, dünyanın yaratılışı ve Yezidi dini felsefesi, Yezidiler’in kutsal iki kitabı olan Kitab el- Cilve ve Mushaf-ı Reş’te anlatılmaktadır.

Yezidiler’e göre, Tanrı evreni yaratmıştır, fakat onun düzenini ve devamlılığını Melek Tavus’a bırakmıştır. Yezidiler, Melek Tavus’un seçilmiş halkı olduğuna inanırlar, bu yüzden Yezidiliğe giriş söz konusu olamaz. Yaratılış mitoslarında kendilerinin doğrudan Adem’den geldiğine inanırlar. Melek Tavus heykelini Yezidiler arasında dolaştırma geleneği olan Sancak kültü, onları bir arada tutan önemli bir dini uygulamadır.

Yılım belli dönemlerinde tüm Yezidiler’in gittiği Laleş Tapınağı, Yezidiler için oldukça kutsal, kompleks yapıda dini bir mekandır. Tapınağın üzerindeki kabartmalar, onların kutsal saydıkları motifleri içermektedir.

Tez çalışmamda bana yol gösteren, oluşum ve yazım sırasında bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Oya SAN’a; değerli hocalarım Prof. Doç. Dr. Vecihi ÖZKAYA ile Yrd. Doç. Dr. Gürol BARIN’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hazırlık aşamasında bana kaynak sağlayan, bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım Yezidi Laleş Dergisi Baş Yazarı Sayın Silo Sait Sherif’e; bana destek veren arkadaşlarım ve aileme teşekkür ederim.

Laleş USLU

Diyarbakır- 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET	
ABSTRACT	
ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
A-YEZİDİLER'İN KÖKENİ	6
I-Yezidi Kelime Kökeni	6
II-Yerleştikleri Alan ve Nüfusları	6
B- YEZİDİLER'DE TOPLUMSAL İLŞKİLER, ÖRF VE ADETLER	8
I-Toplumsal İlişkiler	8
a- Evlenme	8
b- Vaftiz	10
c- Sünnet	10
d-Kirvelik	10
e-Ahiret Kardeşliği	11
f-Saç Kesme	11
g-Ölü Gömme Töreni	11
h-Ruhların Göçü (Reenkarnasyon)	13
II-Yezidilik'te Yasaklar	14
a-Yasak Kelimeler	14
b- Haram Yiyecekler	14
III-Bayramlar	15
A-Dini Bayramlar	15
B- Folklorik Bayramlar	17
a- Hızır İlyas (Hıdrellez) Bayramı	17
b- İsa Bayramı	17
c- Batızmi Bayramı	18
d-Davar Nebi Bayramı	18
	18

C- YEZİDİLER’DE İBADET BİÇİMLERİ

I- Namaz	18
a- Kürtçe Sabah Namaz Duası	19
II- Oruç	21
III- Hac	22

BÖLÜM II

A-YEZİDİLİK’TE HİYERARŞİ / KAST SİSTEMİ	25
I-Baba Şeyh	26
II-Pir	26
III- Kaval	27
IV Fakir / Fakriyat	27
V- Köçek	28
VI- Müridler	28

BÖLÜM III

A-YEZİDİ DİNİ	30
I-Yezidi Ermişler	30
a-Şeyh Adi	30
b- Şeyh Hasan	36
II- Melek Tavus	37
III- Sancak Kültü	38
B-LALEŞ TAPINAĞI	42
C- KUTSAL KİTAPLAR	45
I-Kitab-el Cilve (Cilve Kitabı)	45
II- Mushaf-ı Reş (Kara Kitap)	56

BÖLÜM IV

A-YEZİDİ İNANCI KÖKEN VE ETKİLEŞİM ALANLARI	74
I- Yezidilik'te Yaratılış Mitosu	74
II- Tufan İnancı	75
III- Yezidiler'de Yaşamsal Döngü	76
IV- Yezidi Dini Felsefesi ve Yezidiliğin Diğer Dinlerle Etkileşimi	78
B-YEZİDİ RİTÜELLERİ VE LALEŞ TAPINAĞI	82
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	91
LEVHALAR LİSTESİ	95
LEVHALAR	

GİRİŞ

Çalışmaya konu olan Yezidi inancı, senkretik (bağdaştırmacı) yapısıyla adeta bütün dinlerin sentezi şeklindedir. Yezidiliği yakından incelediğimizde onun, Ortadoğu'da doğmuş eski inançların üzerine kurulmuş olduğunu, özünü kaybetmeden fakat birtakım değişikliğe uğrayarak, onların ardılı şeklinde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Hinduizm'deki kast sistemine benzemekle birlikte daha esnek olan bir örgütlenmeye sahiptirler. Yahudilik'teki gibi yeme-içme yasakları, vaftiz, kurban, oruç, namaz, hac gibi ibadetlerin yanı sıra; güneşi ve ateşi kutsal saymaları, ruhların göçüne inanmaları, evlenme, ölü gömme, bayram törenlerini içeren sentez dini uygulamaları, onların kökenleri hakkında değişik görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Yezidiliğin kökenine dair, Sabiilik, Zerdüştlük, Mithraizm, Maniheizm, Şamanizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığa kadar uzanan birçok görüş ileri sürülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, başta Musul olmak üzere Türkiye, Kafkaslar ve kısmen Avrupa'da yaşayan Yezidi toplumu ve tarihi genelinde bu topluluğun inancı, ritüelleri ve diğer dinlerle etkileşimini irdelemek; konuyu doğru bilgilerle ve objektif bir şekilde açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışmada yöntem olarak, önce tezde kullanılacak olan çeşitli yayınlar (kitaplar, makaleler, ansiklopediler) taranmış, elde edilen kaynaklar sistematik bir şekilde incelendikten sonra okunup yorumlanmıştır. Diyarbakır'a bağlı Bahçecik Köyü'nde yaşayan Yezidi bir aile üzerinde alan araştırması yapılmıştır. Bunun yanı sıra Yezidi kökenli ve bu alanda çeşitli çalışmaları olmuş kişilerle görüşülerek, bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma sırasında, Yezidiler'in dinleri hakkında kendi araştırmalarının yazıldığı kitaplar Kürtçe'den çevrilmiştir.

Tez çalışmasındaki levhalar bölümünde kullanılan bazı fotoğrafların kaynaklarına ulaşamamasından dolayı kaynak belirtilememiştir.

Tezin birinci bölümünde, Yezidiliğin kelime kökeni, nüfus ve yerleştikleri coğrafya, toplumsal ilişkiler, örf ve adetler, evlilik, vaftiz, sünnet, kirvelik, ahiret kardeşliği, saç kesme ve ölü gömme törenleri ele alınmıştır. Yezidiler için önemli ritüeller olan bayramlar ile ibadet biçimlerinden namaz, oruç, hac ritüelleri açıklanmıştır.

Dini inançlarında önemli bir yer alan ruhların göçü (reenkarnasyon) ve yaşamsal döngü (daire) Yezidi dininin temelini oluşturur. Ruhların göç etmesiyle

dünya, yaşamdan ölüme ve ölümden tekrar yaşama doğru döngüsel bir hareket sürdürür. Yezidi inancına göre evrende olup bitenler belli bir akış ve ritimle sürekli tekrarlanmaktadır. Geleceği garanti altına alan da bu devinimdir. Bu yüzden Yezidiler’de daire önemli bir semboldür. Daire, hem ruh göçünü hem de evrendeki uyumu ifade etmektedir.

Yezidi toplumunun önemli ritüellerinden biri de vaftizdir. Sünnet, saç kesme ve ölü gömme töreni de Yezidiler’in gelenekleri arasında yer alır. Yezidiler’e özgü bir başka ilişki yeniyetmelik döneminde gerçekleşir. Bu dönemde her mürit doğuştan bağlı olduğunun dışında bir şeyh ailesinden ahiret kardeşini seçer. Yezidiler’de toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli rol oynayan kirvelik, Yezidiler’in, Yezidi olmayan komşularıyla ilişkilerini düzenleyerek, yabancı bir çevrede korunmalarını sağlamaktadır. Yezidiler’de yasak kelimeler ile haram yiyeceklerin bulunması onların inançlarının bir parçasıdır.

Yezidiler’de dini bayramlarla folklorik bayramlar kutlanır. Yezidi dini yılında; Yeni Yıl, Yaz Bayramı, Cemaat Bayramı, dördüncü bayram olarak aralık ayının ilk cuma günü başlayan Yezid’in doğum günü kutlanır. Son olarak ocak ayında Kış Bayramı kutlanır. Folklorik bayram olarak; Hızır İlyas (Hıdrellez) Bayramı, İsa Bayramı, Batızmi Bayramı ve Davar Nebi Bayramı kutlanır.

Yezidiler’in ibadetlerinden biri olan namazı Yezidiler, günde üç kez mahrem olarak kılarlar. Yüzlerini sabahleyin doğuya, güneş batarken batıya ve geceleyin tekrar doğuya çevirerek dua ederler. Orucu ise genel oruç ve özel oruç olmak üzere iki şekilde tutarlar. Genel orucu tüm Yezidiler üçer gün tutarken, özel orucu sadece ruhban kesim, seksen gün boyunca tutmaktadır. Yezidiler, 15–20 Eylül tarihleri arasında Laleş Tapınağı’na giderek hacı olurlar. Yezidiler hac sırasında din büyüklerinin mezarlarının başında mum yakıp, dua eder ve şefaât dilerler. Burada birçok ritüel gerçekleştirilir. Hacda gerçekleşen özel oturumlarda Yezidi toplumunun sorunları tartışılır, küskünler barıştırılır. Melek Tavus’un heykeli, saklandığı yerden çıkarılır ve hacılara gösterilir.

İkinci bölümde, Yezidi toplumunun en belirgin özelliği olan ve kast sistemini andıran hiyerarşik örgütlenmesinden (Baba Şeyh, Pir, Kavval, Fakir, Köçek ve Müridler) söz edilmiştir. Yezidi toplumu oldukça karmaşık ve hiyerarşik bir tarzda örgütlenmiştir. Ruhban sınıfı ile müritler toplumun iki ana tabakasını

oluşturmaktadır. Bu kastlar daha çok evlenme grupları olarak anlaşılabilir ama kendi içlerinde sıkı bir hiyerarşik düzen mevcuttur. Kast terimi de bu düzenlemeden dolayı tercih edilmektedir. Hiyerarşinin en tepesinde yer alan şeyhler, bu dinin aktif vekilleridir. Başta bulunan Baba Şeyh, Mir tarafından atanır. Laleş Tapınağı'ndaki dini bayramları düzenlemek onların en önemli görevidir. Baba Şeyh'in evlenmesi yasak olmakla beraber diğer şeyler, kendi aralarında evlenmektedir. Şeyhler'den sonra önem bakımından ikinci sırayı Pirler almaktadır. Laleş Tapınağı'na hizmetkarlık yapmak onların en önemli görevidir. Pirler'in en büyüğü Baba Çavuş'tur ve onun evlenmesi yasaktır. Hiyerarşide yer alan bir diğer grup da Kavvallar'dır. Kavallar ezberden anlatıcılardır. Yezidiler'in hatip ve müzisyenleri olarak bilinmektedirler. Kavallar'ın görevi, dini şiirler, ilahiler, dualar okumak, öyküler anlatmak ve kutsal çalgılarla müzik yapmaktır. Yezidi hiyerarşisinde yer alan iki tarikattan ilkinin Fakirler oluşturur. Fakirler statülerine, yetiştirilmiş Sufiler gibi ibadet ederek ulaşırlar. Laleş Tapınağı'nda çilecilik hayatını sürdürmek isteyen ve bir kadının yönetiminde olup dul, boşanmış veya evlenmemiş kadınlardan oluşan ve "Fakirat" veya "Fahra" adı verilen bir de kadın tarikatı bulunmaktadır. Kadın hizmetkarlar, Laleş Tapınağı'nda yaşamakta ve kandil fitillerini yaparak bu kutsal yere hizmet etmektedirler. Yezidi hiyerarşisindeki bir diğer tarikat Köçekler'dir. Köçekler'in çoğu, evlerini terk ederek Laleş Tapınağı'na yerleşmiş ve tapınağın odun ihtiyacını karşılayan hacılardır. Ruhban sınıfından olmayan Yezidiler'e Mürid adı verilir. Dini işlerin etkinliklerinde en düşük konumlarında olmalarına rağmen Müridler Yezidi toplumunun ana direğini oluşturmaktadır ve emekleriyle dini üst yapıya destek vermektedirler.

Üçüncü bölümde, Yezidi ermişlerinden olan ve kendisine mucizevi özellikler verilen Şeyh Adi ile Yezidiler'in aktif liderlerinden biri olan ve Mushaf-ı Reş'in yazarı olarak bilinen Şeyh Hasan'dan söz edilmiştir. Yezidiler için üstün değere sahip ve meleklerin başı olan Melek Tavus ve Sancak kültü anlatılmıştır. Yezidiler için kutsal olan ve Tanrı'nın dünyayı ilk yarattığı yerde kurulduğuna inanılan Laleş Tapınağı ile Yezidiler'in iki kutsal kitabı "Kitab el-Cilve" ve "Mushaf-ı Reş"in orijinal Kürtçe nüshaları ile çevirileri verilmiştir. Yezidiler'in kutsal kitapları, Kitab el-Cilve ile Mushaf-ı Reş 'tir. Bu kitapların ilkinde, Yezidiler'in uymaları gereken

kural ve yasaklar anlatılmıştır; ikincisinde ise dünyanın yaratılışı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Yezidiliğin kökenine ait bilgilerin eksikliğinden dolayı Yezidi dinini birçok araştırmacı, Yezidiler'in en ulu ermişi olan Şeyh Adi ile başlatmaktadır. Şeyh Adi, yaklaşık olarak 1075 yılında Lübnan'ın Beyt Far köyünde doğmuştur. Yezidiler'e göre, Melek Tavus'un ruhunu taşımaktadır. Yezidiler'in iki kutsal kitabından ilki olan ve Yezidi dininin yasak ve kurallarını içeren Kitab el-Cilve'yi yazmıştır. Bir diğer önemli şahsiyet ise Yezidiler'in kutsal kitaplarından ikincisi olan ve dünyanın yaratılışının anlatıldığı Mushaf-ı Reş'in yazarı Şeyh Hasan'dır.

Yezidi dini, kurallar, yasaklar, buyruklar, ritüeller, anlatılar ve mitlerden oluşmuştur. Bunların bir kısmı iki kutsal kitaptan biri olan Mushaf-ı Reş'te toplanmıştır.

Dördüncü bölümde, Yezidi dininin büyük ölçüde sözlü olarak aktarılan bilgilere dayandığı ve yazılı kaynakların uygulamada pek bir rolü olmadığı, yaratılış mitosu, tufan inancı, diğer dinlerle etkileşimleri ile Yezidi ritüellerinden söz edilmiştir. Yezidi dinini araştıran din bilimciler arasında, bu dinin kökeni hakkında düşünce birliği oluşmamıştır. Sabii inancı, İran'daki Zerdüşti dini, Maniheizm, Hristiyanlık, Tasavvuf gibi hem geçmişte kalmış din ve inanışlara ait birçok öğeyi barındıran bir tür senkretik bir din olarak görülmektedir. Yezidiler, diğer dinlere ait kutsal kitapların hiçbirini reddetmezler. Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim'e saygı duymalarına rağmen daha çok Eski Ahit'e güvenirlir. Yezidi inanişında kendi başına var olan olumsuz ve baştan çıkarıcı bir güç bulunmaz. Her insan yaptığı kötü eylemlerden kendisi sorumludur. Yezidiler'i diğer halklardan ayıran iki temel özellikleri yarı tanrısal olmaları ve doğadaki dört temel unsurdan (ateş, su, hava, toprak) biri olan kozmosun ateşine sahip olmalarıdır. Melekler arasında bu unsurun taşıyıcısı Melek Tavus'tur. O yüzden Yezidiler kendilerini, Melek Tavus'un seçilmiş halkı olarak görürler. Yezidi mitolojisine göre Yezidiler doğruca Adem'in bir ter damlasından oluşan oğlu, Şahid bin Car'dan geldiklerine inanmaktadırlar.

Yezidiler'in kutsal tapınağı Laleş Vadisi'nde yer alan Laleş Tapınağı'dır. Yezidi inancına göre Laleş Tapınağı dünyanın yaratıldığı ilk yerde yer almaktadır. Her Yezidi vadiye girdikten sonra, burası kutsal olduğundan, ayakkabısını çıkarmak zorundaydı fakat günümüzde artık bu kurala uyulmadığı görülmektedir. Ayrıca

eşikten geçerken ona basmadan geçmek durumundadır; çünkü eşik Yezidiler’de kutsaldır ve ona saygı gösterilmek gerekmektedir. Laleş Tapınağı’nın girişindeki duvarın üst eşiğine kabaca yılan, insan, el baltası ve tarak motifleri işlenmiştir. Büyük olasılıkla bu motifler, Yezidi inancının bir parçasıdır ve her birinin anlamı olmasına rağmen, Yezidiler bu motiflerin ne anlama geldiğini, kendi dinlerinden olmayanlara açıklamamışlardır. Bu kutsal alanda, Şeyh Adi türbesi ve Yezidilerce kutsal olan bütün ermişlerin türbesi bulunmaktadır. Yezidiler bayramlarda bu kutsal mekanı ziyaret ederler ve hac döneminde buraya gelerek hacı olurlar. Bu vadiye akan su tapınağın altından geçerek kutsallaşır. Yeni doğan çocuklar bu kutsal suyla vaftiz edilirler. Burası aynı zamanda sağlık işlevi de gördüğünden dolayı hastalar, şifa bulmak amacıyla buraya gelirler.

Sonuç olarak, Yezidilik doğduğu coğrafyanın öncül dinlerinin etkisinde kalarak ve günümüz şartlarına uymaya çalışarak oluşmuş sentez bir din görünümündedir. Yezidiler’in saygı duyduğu meleklerin başı olan Melek Tavus, diğer dinlerdeki kötülük meleği ile eşleştirilmiş ve bundan dolayı Yezidiler, komşu egemen dinlerin taraftarlarınca dinsiz olarak görülmüşler ve dışlanmışlardır. Bu durum Yezidiler’in kendilerini ifade etmelerini engellemiş ve içe kapalı bir toplum olmalarına neden olmuştur.

BÖLÜM I

A-YEZİDİLERİN (EZİDİLERİN) KÖKENİ

I- Kelime Kökeni

Yezidi kelimesinin kökenine inildiğinde, aslının “Ezidi” olduğu ve Kürtçe “Allah yolunda gidenler” anlamına geldiği görülmektedir. Bundan dolayı “Ezidi” sözcüğünü tercih etmekteyiz.

Ezi: Tanrı, Allah

Ezidi: Allah yolunda gidenler

Eziditi: Yezidilerin inancı anlamına gelmektedir.

Yezidi sözcüğünün, Grek Baş Tanrısı Zeus’un veya Ön Asya’daki Bereket Tanrısı Dumuzi’nin (Temmuz) bozulmuş söylenişinden, Asur ve Keldani Tanrıları’ndan, Muaviye oğlu Yezid’in isminden, Hindistan’daki Mori kavminin Tanrısı Tavus’tan, İran’daki Yezd şehrinden, Mecusi-Zerdüştî inancındaki Tanrı Yezdan ve İyilik Tanrısı Ahuramazda’dan geldiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır¹.

II-Yerleştikleri Alan ve Nüfusları

Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1895’de Musul Vilayeti merkezli nüfus sayımında toplam 5.358 Yezidi’nin yaşadığı saptanmıştır. Yine Musul merkezli 1906-1907 seneleri sayımına göre ise Yezidi nüfusu büyük oranda düşerek 2.830 olarak saptanmıştır. Ancak bu sayımların doğruluk payı tartışmalıdır. Çünkü askerlik görevinden kaçmak ve vergi mükellefi olmamak için Yezidi erkeklerin çoğu² yapılan nüfus sayımlarına katılmamıştır (Levha I; Levha II)³.

Cumhuriyetin ilanından 7 yıl önce L. Jepsius’un 1916 yılında yaptığı araştırmada ise Diyarbakır’da 4000, Van’da 5400, Bitlis’te ise 5000 Yezidi’nin yaşadığı saptanmıştır. Türkiye’de yaşayan Yezidiler’in cumhuriyetin başlangıcından bu yana nüfuslarının ne kadar olduğu ise tam bilinmemektedir. Şüphesiz bunda üç büyük din olan Hristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet dışında kalan Yezidi, Keldani, Nasturi ve

¹ Bulut 2002, s. 25.

² Abca 2006, s. 39.

³ Gurdjieff 1950, res. 28; 29.

Kadim Süryaniler'in nüfus sayımlarında farklı etnik köken ve inanışa sahip olduklarından tasnif dışı bırakılarak "bilinmeyen" ile diğer dinler hanesinde yer almaları etkilidir. Türkiye'de ağırlıklı olarak yaşadıkları illerin başında Mardin, Hakkari, Diyarbakır ve Siirt gelmektedir. Bu dini grupların 1927 nüfus sayımına göre toplam sayıları Mardin'de 11.181 kişi, Diyarbakır'da 3.496, Siirt'te 2091 olmak üzere ülke genelinde 20 bini bulmaktaydı. Daha sonra ki 1965 nüfus sayımına gelinildiğinde ise bu rakamın ülke genelinde 15 bine düştüğü ve dağılımın Mardin' de 6.500, Siirt'te 2000 ve İstanbul'da 2000⁴ olduğu belirlenmiştir (Levha III a-b-c)⁵. Ancak unutulmamalıdır ki bu nüfus bilgileri Yezidiler, dünyanın çeşitli coğrafyalarına dağıldıkları için onların nüfusları hakkında sağlıklı bir bilgi edinmek zordur. Yezidiler'in çoğu Irak'ta, özellikle Şeyhan ve Şengal Dağları bölgesinde, Başika ve Bahzan köylerinde yaşamaktadırlar (Levha IV a-b) (Harita I)⁶. Bunun yanı sıra Türkiye, Suriye, az bir kısmı İran'da, Avrupa özellikle Almanya'da (yaklaşık 55 bin civarında) birçok Yezidi yaşamaktadır⁷.

Yezidiler'in çoğu Eski Sovyetler'de, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ermenistan ve Gürcistan'a göç etmiştir. Sovyetler'in yıkılmasından sonra da Ukrayna ve Rusya'ya göç etmişlerdir. Ayrıca Yezidi nüfusunun az bir kısmı Fransa, Belçika, Hollanda ve Amerika'da yaşamaktadır⁸.

Türkiye'de Osmanlı döneminde Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman ve Siirt illeri ile kasaba ve köylerinde yoğun olarak yaşamakta iken günümüzde bu yerleşim yerlerinde nüfusları oldukça azalmıştır. Yezidi nüfusunun çoğunluğu Avrupa'ya göç etmiştir. Türkiye Yezidiler'i, 1980 başlarında 60 bin civarında nüfusa sahip iken bugünkü sayıları 1000-2000'i geçmemektedir. Günümüzde Türkiye'de daha çok yaşlı nüfus kalmıştır. Batman-Beşiri, Viranşehir, Midyat, Nusaybin ve Diyarbakır'ın köylerinde birkaç aile yaşamaktadır. Alan araştırmasını yaptığım Diyarbakır'ın Bahçecik Köyü'nde yaşamını sürdüren Demiray ailesi köyde yaşayan tek ailedir (Levha V). Evin büyük kızı nişanlı olup Almanya'ya gideceği söylendi. Yezidi olmayan kişilerle evlilik gerçekleştirilemediğinden ve Türkiye'de Yezidi nüfusu azaldığından dolayı genellikle yurtdışına gidilmektedir.

⁴ Abca 2006, s.40.

⁵ Gurdjieff 1950, res. 30-31-32.

⁶ Allison 2001, map. 2.

⁷ Omerxali 2007, s.15.

⁸ Omerxali 2007, s.15.

B-YEZİDİLERDE TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÖRF VE ADETLER

Bir Yezidi'nin hayatı, kendisine Yezidi kimliğini kazandıran topluluğa kabul edilme törenleriyle doludur. Bireyin hayatında yeni evrelere geçtiğinin işareti olan bu tür seremoniler arasında en önemlileri saç kesme, sünnet, vaftiz, ahiret kardeşliği, evlilik ve ölü törenidir.

Bütün bu kabul törenlerinin sonuncusu olan ölü töreni, hem bir bedendeki ruhun yaşamını tamamladığını ve o bedenin ölüp gittiğini hem de ruhun yeni bir bedende yeni bir yaşama başladığını gösterir. Bu törenler, Yezidiler'in kimliği bir süreç halinde anladıklarını göstermektedir⁹.

I-Toplumsal İlişkiler

a-Evlenme

Yezidi toplumunda evlilik endogamik ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Endogami, Yezidiliğin temellerinden biridir. En geniş ayırım topluluğun sıradan üyeleri ile din adamları arasındadır¹⁰.

Katı bir kast sistemine sahip Yezidiler arasında her kademedeki din adamı kendine denk sınıftan bir kişiyle evlenir. “Pir”, “Şeyh”, “Fakir”, “Mürit” biçiminde oluşmuş gruplaşmada, herhangi bir gruba ait olan kimse ancak aynı gruptan biriyle evlenebiliyordu. Ancak bir kast sistemini yansıtan bu oluşum, üretim ve mülkiyet ilişkileri üzerine oturmamaktadır. Örneğin; halktan daha üst sınıflamaya giren bir “şeyh” ya da “fakir” daha zengin değildi. Hatta genelde “fakir” denen lider, lakabı gibi diğerlerine oranla daha fakir olabiliyordu¹¹.

Katı bir kast sistemine sahip Yezidiler arasında her kademedeki din adamı, kendine denk bir sınıftan evlenebildiği gibi, konum olarak kendinden daha aşağıdakilerle evlenmesi yasaktı. Yalnız son zamanlarda kaval ve fakir sayısındaki azalma nedeniyle, kavallar fakirlerden, fakirler de en alttakileri oluşturan müritler arasından kız alabiliyorlar. Fakirat denilen genç kız ve dullardan oluşan grup ise rahibe konumunda tapınak hizmetlerinde çalışmaktadır¹².

⁹ Yalkut 2002, s. 55.

¹⁰ Yalkut 2002, s. 88.

¹¹ Öztelir 1988, s. 5.

¹² Bulut 2003, s. 154.

Genelde Yezidiler'in kendi dininde olmayanlarla evlenmelerine izin verilmemiştir. Yezidi olabilmek için Yezidi anne ve babadan doğmuş olmak gerekliliği aranmaktadır¹³.

Yezidi toplumu kendini Melek Tavus'un seçilmiş halkı kabul eder ve doğruca Adem'den geldiğine inanır. Melek Tavus parmağıyla etraflarına bir çember çizerek onları göstermiştir. Bu yüzden Yezidiliğe girmek söz konusu olmaz¹⁴. Evlenmeyle ilgili kurallar, ancak kutsal tapınak Laleş'te toplanan Yaşlılar Meclisi'nin alacağı kararlar mümkün olmaktadır. Yezidiler'de çapraz ve paralel kuzenler arasındaki evlilikler özellikle tercih edilmektedir.

Evlilikler, adet gereği gelin ve damadın anne babaları tarafından düzenlenir, bu düzenlemede önemli bir unsur damat tarafından gelinin anne babasına ödenmesi gereken tatmin edici bir başlığın saptamasıdır. Bu başlık parasının ödenmesi bazı kız kaçırma durumlarında bile geçerlidir. Nikah töreni Şeyh ya da Pir tarafından, gelin ve damadın yanında ahiret kardeşinin de bulunduğu bir ortamda gerçekleştirilir¹⁵. Geline bir yüzük bazı durumlarda da yüzük yerine para verilir¹⁶. Ardından şerbet içilir, ziyafetler verilir, halaylar çekilir, havaya ateş edilir.

Yıllar içinde saygın Yezidi aileleri için özel evlilik usulleri geliştirilmiştir. Sözelimi bu ailenin erkekleri sadece kendi akrabalarından ya da doğuştan asil olduğu iddia edilen başka bir ailenin mensuplarıyla evlenebilirlerdi. Her ne kadar Yezidi dini erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine izin veriyorsa da poligami yaygın değildir. Boşanmalara izin verilir ama boşanmalar çok nadirdir¹⁷. Ölen kadının kız kardeşi (baldız) ile evlenmek kesinlikle yasaktır.

Yılın ilk ayı olan nisan ayında, Yeni Yıl'da evlilik caiz değildir. Eskiden erkek için evlenme yaşı 20–30, kızlar için de 15–20 yaşları arasındayken günümüzde kızların eğitim görmesiyle bu yaş sınırı daha yukarılara çıkmıştır.

¹³ Bilge 2002, s. 55.

¹⁴ Guest 2007, s. 76.

¹⁵ Guest 2007, s. 76.

¹⁶ Layard 2000, s. 210.

¹⁷ Guest 2007, s. 76.

b-Vaftiz

İnsan yaşamının geçtiği büyük evreler, Yezidi ailelerinde aşiret adetleri ile dini kuralların bir harmanı ile ayinleştirilirler.

Çocuk dünyaya geldiğinde, eğer imkan varsa Laleş'teki "Beyaz Su" (Kaniya Spi-Zemzem) vaftiz edilir, eğer gidilemiyorsa Laleş'ten getirilen ya da içine Şeyh Adi'nin türbesinden getirilen tozların karıştırıldığı yerel kaynaklardan alınan su ile şeyh ya da pir tarafından, doğumdan yedi gün sonra veya en geç bir yıl içinde vaftiz edilir¹⁸ (Levha VIa-b)¹⁹.

c-Sünnet

Ortadoğu'daki diğer birçok dinle paylaşılan bu gelenek, Yezidi dininde önemli bir ayindir. Erkek çocuğu, doğumdan itibaren yedi gün içinde veya en geç bir yıl içinde sünnet edildikten sonra sünnet bayramı kutlanır²⁰.

d-Kirvelik

Kirvelik, Yezidiler'de toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde büyük bir rol oynayan "kurgusal akrabalıkla" ilişkilidir ve bu yüzden "ensest" tabusunu da içermektedir. Kirvelik, Yezidiler'in Yezidi olmayan komşularıyla ilişkilerini düzenleyerek yabancı bir çevrede korunma sağlar²¹.

Kirvelik yapanların Yezidiler arasında çok önemli bir yeri vardır. Kirve kardeşten ileri sayılır. Kirve çocukları birbirleriyle evlenemezler. Nüfusları azalan Yezidiler, bu yüzden başka dinden olanları kirve yapar; böylece dışarıyla dostluk köprüsü kurulmuş, muhtemel düşmanlıklar önlenmiş olur²².

Bu geleneğe göre, bir Yezidi erkek çocuğu Müslüman bir adamın kucağında sünnet edilebilir. Sünnet işlemi gerçekleşirken çocuğun bir damla kanı, Müslüman kirvenin üzerine damlatılır, bu şekilde aralarında akrabalık bağı kurulmuş olur ve sürekli olarak birbirlerine yardım ederler²³.

¹⁸ Guest 2007, s. 75.

¹⁹ Deniz 2008, res. 8-9.

²⁰ Çakar 2007, s. 157.

²¹ Yakut 2002, s. 35.

²² Bulut 2002, s. 156.

²³ Bilge 2002, s. 56.

e-Ahret Kardeşliği

Yezidiler'e özgü olan başka bir ilişki de yeniyetmelik döneminde gerçekleşir. Yeniyetmelik döneminde her mürit doğuştan bağlı olduğunun dışında bir şeyh ailesinden ahiret kardeşini seçer. Böylece toplumsal denetimle ilgili, keyfi güç uygulamasının önünde bir engel oluşturur.

f-Saç Kesme

Erkek çocuklarının doğumlarından yedi ay sonra saçları kesilir. Eğer erkek çocuğun saçını ilk kez kesiliyorsa, bir şeyh tarafından üç bukle kesilir ve bunlardan biri Şeyh Adi'ye adanır²⁴.

g-Ölü Gömme Töreni

Ölü gömme, Yezidiler'in en ilginç geleneklerinden biridir. Ölü yıkama işinde şeyh, pir ve ahiret kardeşi hazır bulunur. Dualar okunur. Ölü yıkama bir ritüel şeklinde gerçekleştirilir. Pir, su döker, şeyh de ölüyü yıkar. Ahiret kardeşi ise ketene düğüm atar. Kendine henüz ahiret kardeşi seçememiş ya da ahiret kardeşi daha önce ölmüş biri öldüğünde, yıkama törenini yapan şeyh kendisini o kişinin ahiret kardeşi yapabilir. Bu durumda kefen düğümünü atmak da ona düşer. İlginç olan, ölen kişiye ait malların armağan olarak şeyhe geçmesidir. Bu şekilde din büyüğü ile sıradan Yezidi'nin öbür dünyadaki Büyük Mahkeme'ye çıkınca Melek Tavus'un huzurunda eşit oldukları vurgulanmış olur²⁵.

Ölü yıkandıktan sonra Laleş'ten getirilen tozlar ölünün gözlerine, kulaklarına ve ağzına serpildikten sonra ölü bedeni, beyaz kefen içine sarılır ve mezara indirilir²⁶. Taziye üç gün sürer. Bu üç gün boyunca kadınlar, sabah ve akşam olmak üzere her gün kabri ziyaret ederler. Öğle vakti gittiklerinde yol boyunca def ve saz çalarlar. Kabre yaklaştıklarında ise elleriyle yüzlerine vurmaya başlarlar. Ölüye “Kavl-ı Ser Merg” adı verilen elli dörtlükten oluşan bir ağıt yakılır. Mezarın içine bir parça ekmekle peynir ya da soğan bırakılır; eğer ölen kişi ruhban sınıfından biri ise kullandığı ve en çok sevdiği bir eşya, ekmek ve ağaç dalı konur ki öteki dünyada kimseye muhtaç olmasın. Bu düşünce, Yezidilerin ölümden sonra tekrar dirilmeye inandıklarını göstermektedir.

²⁴ Çakar 2007, s. 22.

²⁵ Yalkut 2002, s. 82.

²⁶ Guest 2007, s. 76.

Ölülerin kalkıp yiyebilmesi veya meleklerle oradan gelip geçen muhtaçlar yararlanabilsin diye mezar nişlerine yiyecek (peksimetli ekmek, kışniş, kuru incir, paskalya yumurtası) bırakılır. Mezara yiyecek konulması ve ölü yemeği verilmesi Antik Yunan'da da görülen bir uygulamadır. Eskiden öteki dünyaya çıplak gitmesinler diye ölümlere en güzel elbiseleri giydirilip; daha üst düzeydeki kişilerin elbiseleri, bir kütük veya ağaca sarılıp etrafında ritüel danslar yapılmış²⁷.

Ölü gömüldükten sonra şeyh, telkin duası yapar. Telkin duası okunduktan sonra fakir elleriyle yeri ölçerek ona ölçtüğü yer kadar toprak parçasını bağışladığını bildirir ve bu toprak parçası ölünün cennetteki mülkü sayılır²⁸.

Ölünün gömüldüğü üçüncü ve yedinci günü ile ölüm yıldönümlerinde toplu yemek yenilir. Bu yemeğe her evin kendi hazırladığı yiyecek içeceklerle katılması ve ölü evindeki matemi unutturmak için çaba göstermesi geleneği bugün de sürüyor. Yezidiler'in mezarlarının şekli, Müslümanlar'ın mezarlarından farklı değildir (Levha VII). Mezarı süsleme ve mezarın başında sabaha kadar ateş yakmak bir Yezidi geleneğidir; fakat bu gelenek günümüzde uygulanmamaktadır. Erkek ölünün başının altına bir taş, kadının ise ayak ve kafa kısmına olmak üzere iki taş konulup yüzleri güneşe çevrilir. Yezidi mezarlarındaki motifler Yezidi inancını yansıtan sembollerle bezenmiştir. Diyarbakır'a bağlı Bahçecik Köyü'ndeki mezarlarda ölünün baş kısmındaki mezar taşına işlenmiş güneş bezemeleri ile ölünün ayak kısmına bırakılan Laleş Tapınağı ve sancak kültü sembolünün fotoğrafı oldukça dikkat çekicidir (Levha VIIa-b).

Ölü gömme geleneği gereği davul, zurna veya çalgı çalınır. Yanık seslerle mersiyeler söylenir²⁹. Kadınlar elleri ile göğüslerine vururlar (Levha IXa- b)³⁰.

Yezidiler için ölüm bedenle sınırlı olduğundan, ruhun bedenden ayrılacağı yolculuk için onunla vedalaşmak ve dua etmek, yakınları ve sevdiklerinin bu dünyada yapacağı son kutlamadır³¹.

²⁷ Bulut 2002, s. 156.

²⁸ Öztelir 1988, s. 13.

²⁹ Yalkut 2002, s. 59.

³⁰ Aydın 2007, res. 10.

³¹ Çakar 2007, s. 157.

h-Ruhların Göçü (Reenkarnasyon)

Ruhların Göçü, Yezidi dininin temelini oluşturur. Bu olgu Yezidiliğin bütünselliğini ve devamlılığını sağlar³². Ruhların göç etmesiyle dünya, yaşamdan ölüme ve ölümden tekrar yaşama doğru döngüsel bir hareket sürdürür. Biri öldüğünde Yezidiler onun “giysi değiştirdiğini” (kiras guherin) söylerler. Beden geçicidir ama ruh ölümsüzdür. Yezidiler, ölümden sonra ruhun bedeni terk etmek istemediğine inanır. Ruh gömülen bedene üç kez geri döner. Bedenle her birleştiğinde, ölmüş olan kişi ayağa kalkmaya çalışır ve kafasını lahdin kapağına çarpar; sonunda ruh, bu giysiyi değiştirmek zorunda olduğunu kavrar. Ruhun bedeni ne kadar süre sonra ziyaret edeceği önceden bilinemez. Taştan yapılan Yezidi mezarlarında buna uygun olarak yüksek bir oda bulunur ve lahit ölüye ait bütün değerli eşyalarla birlikte bu odaya yerleştirilir³³.

Yezidi inancına göre, bu dünya ve öbür dünya Örneğin, İslamiyet’te olduğu gibi mekansal olarak birbirinden ayrılmış değildir. İnsanın ödülü de cezası da yeryüzünde verilir. Öbür dünya sadece tamamlayıcı bir mekandır, ruhlar tarafından tekrar tekrar ve geçici bir süre için ziyaret edilir. Buna göre ruh bazen uyku sırasında da ayrılarak öteki dünyaya yolculuk eder. Geri döndüğünde ise o kişi uyanır. Rüyaların aynı zamanda öte taraftaki yaşantılar olduğu kabul edilir. Ruh böylece iki taraf arasında döngüsel bir şekilde gider gelir. Yezidiler, Tanrısal ve insani düzeyler arasında da katı bir ayırım yapmaz; örneğin, yol gösterici olan şeyhleri, meleklerin yeryüzünde görünmesi olarak kabul ederler. Ölümden sonra Büyük Mahkeme’de ruhun hangi bedende yeniden doğacağına karar verilir. Mahkeme hükmünü verene kadar ruhlar öbür dünyada bekler. Kararı belirleyen de bir insanın bu dünyada yaptıklarıdır. İnsanların iyi ve kötü eylemleriyle dünyada değişimler gerçekleşir. İnsanlar, dünyaya geri dönmek zorunda olduklarından, ruhlarının geleceği de eylemlerine bağlıdır³⁴.

Yezidi inancına göre dünya kurulduğundan beri her bin yılda bir melek gelip dünyayı yeniden doğru yola getirmektedir. Birçok Yezidi’ye göre, Melek Tavus’un yeryüzündeki görüntüsü olan Şeyh Adi, bu meleklerden biridir.

Adil düzen bin yıl sonra yeniden kurulmuş olur. Bu bin yıllık zaman dilimi, dünyanın kaynaktan uzaklaştığı, başka bir deyişle yozlaştığı bir dönem olarak da görülebilir. Düzelebilmesini sağlayan bir yandan Tanrı (Hüda) ile Melek Tavus

³² Guest 2007, s. 64.

³³ Yalkut 2002, s. 53.

³⁴ Yalkut 2002, s. 53.

arasındaki anlaşmadır; diğer yandan da doğruca semavi kudretlerden gelme olan seçilmiş halkın eylemleriyle sağlık bulur ve ayakta kalır; ayrıca bu melekler sadece Yezidiler’e değil tüm evrene gönderilmiştir.

II-Yezidilikte Yasaklar

a-Yasak Kelimeler

Genel anlamda Yezidiler, öteki inançlar tarafından kötü bir tabir olarak kullanılan “şeytan” kelimesini söylemezler ve birileri bu kelimeyi yanlarında kullandığında çok büyük bir tepki gösterir hatta bunu kendilerine yapılmış bir hakaret olarak sayarlar. Genel olarak şeytanı çağrıştırdığı için Kürtçe ya da Arapça “ş” ve “t” harflerini yan yana getirmekten sakınmışlardır³⁵. Buna bağlı olarak “kaytan, satt (sel), şer, mel’un lanet, nal” gibi kelimeler kullanılmaz. Örneğin; “nal” yerine “at ayakkabısı” demek gerekir³⁶.

b-Haram Yiyecekler

Yezidiler’de marul, lahana, börülce, kabak, bakla, fasulye haram sayılır ve yenilmez. Ayrıca kelime ve yiyeceklerden başka, mavi renkli giysiler giyilmez, kutsal ve saf nur olduğu için ateşe tükürülmez³⁷.

III-BAYRAMLAR

Yezidi inancına göre hem topluluğun hem de bireyin var oluşundaki süreklilik, kişisel ibadetle oluşturulmaz. Öncelikle ritüel ve seremoni deneyimi ile korunur. Yezidi inancının merkezinde kişisel ibadet değil, kült toplantıları ve kurban törenleri bulunur.

Yezidiler’e göre, “kaynak”la bağlantıyı sağlayan ve Tanrı ile olan birliği hatırlatan kült toplantıları ve ritüeller sürdürülmezse, ahlaki düşünceye dayanan anlamlı bir hayat gerçekleşemez; bundan dolayı evrende olup biten her şey çok önemlidir³⁸. Kozmosun varlık ve sağlığının korunmasına Yezidi katkısı hem bireysel hareketlerden, hem de kolektif olarak yapılan seremoni, ritüel ve bayramlardan oluşur.

³⁵ Guest 2007, s. 66.

³⁶ Guest 2007, s. 152.

³⁷ Bulut 2003, s. 155.

³⁸ Yalkut 2002, s. 50.

a-Dini Bayramlar

Seleucid takvimine göre nisan ayının ilk çarşambasında (Gregoryen takvimine göre nisan ayının ortası) başlayan Yezidi dini yılında başlıca beş bayram vardır³⁹.

Yeni Yıl, Yezidiler'in yaşadığı her yerde kutlanır. Bu bayramda aile mezarlıkları ziyaret edilir; bu sırada mezarlığa, gelip geçenlerin ve muhtaçların alması için yiyecekler bırakılır, evleri süslemek için kıpkırmızı düğün çiçekleri toplanır ve yumurtalar figüratif desenlerle süslenerek rengarenk boyanır. Gece yarısında meleklerin geçtiğine inanılır. Bu bayram özellikle Başika ve Bahzani'de coşkulu bir şekilde kutlanır. Baba Şeyh, genellikle Mir ve ailesi eşliğinde törenleri yönetir. Tören boyunca buradaki türbeler ziyaret edilir ve dualar okunur. Bu bayramda Şeyhan sancağının üstü açılarak sancağın dolaşıma gireceği bahar devresinin başladığını gösterir. Son günde, genelde Musul'dan gelen ziyaretçilerin katılımıyla at yarışları düzenlenir⁴⁰. Cebel Sincar'daki kutlamalar, Çilméran Dağı'nın üstündeki Şerefeddin türbesinde yapılır ve yeni yılın gelişi fırlatılan havai fişeklerle kutlanır.

Yılın ikinci bayramı sadece Laleş'te kutlanır ve üç gün -18 Temmuz akşamı ile 21 Temmuz sabahı arası ya da 31 Temmuz ile 3 Ağustos arası (Gregoryen takvimine göre)- sürer. Yaz Bayramı, diğer adıyla Kırk Günlük Bayram olarak bilinen Şeyh Adi Bayramı, Şeyh Adi'nin oruç tutmasının anısına Baba Şeyh ve Köçekler tarafından gün doğuşundan batışına kadar tutulan yaz orucunun bittiğini işaret eder⁴¹.

Yılın en önemli bayramı olan Cemaat Bayramı, Şeyh Adi'nin ilk toplantısının yıl dönümünü kutlamak için Laleş'te yapılır ve yedi gün sürer. Bayram 23 Eylül'de başlayıp 30 Eylül sabahı sona erer. Bu tarihler 19. yüzyılda 5–12 Ekim, bu yüzyılda ise 6–13 Ekim tarihlerine denk düşer. Bu bayramı kutlamak Yezidi dininin bir kuralıdır ve her Yezidi için zorunludur. “Hacılar, bu bayramda dini bir festival ile neşeli bir karnavalın iç içe geçirmesinin yarattığı mistik⁴² bir deneyimi yaşarlar” (Levha X)⁴³. 1846'dan sonra seyrek de olsa, yabancıların katılabildiği halka açık törenlerde; hacılar ayinsel olarak yıkanır, çocuklar vaftiz edilir, buradaki kutsal su ile tapınaktan alınan

³⁹ Guest 2007, s. 79.

⁴⁰ Guest 2007, s. 77.

⁴¹ Guest 2007, s. 77.

⁴² Guest 2007 s. 78.

⁴³ Aydın 2007, res. 10.

tozlar toprak haline getirilir ve dağıtılır. Ayrıca tüm türbeler ziyaret edilir, dualar okunur⁴⁴, şarkılar söylenerek dans edilir (Levha XI)⁴⁵.

Gelen ziyaretçiler vadi boyunca her yöne dağılmış aşiret mensuplarına ayrılan evlerde kalırlar. Diğer hacılar ise vadinin yamaçlarına çadır kurarlar. Genelde hacılar yemeklerini beraberinde getirirler, fakat Mir onlara, tapınağa yakın bir yerde bulunan mutfaklarda pişirilmiş yemekler dağıtır. Törenlerde dağıtılan yemeklerin bir kısmı Şeyh Adi onuruna verilir. Bir başka gün ise gençler, dağların eteklerine doğru koşarak yarışır, tüfeklerle ateş eder ve son olarak bir boğayı numaradan kaçırlırlar⁴⁶. Yemek dağıtılmadan önce Şeyh Şemseddin'in türbesi etrafında gösteri yapılır.

Cemaat Bayramı, cemaat ilişkilerinin tartışıldığı ve Melek Tavus'un rehberliğinin arandığı ciddi bir fırsatı oluşturur. Bu törenler mistik bir şekilde korunur. Bayram için büyük sancak Laleş'e getirilir ve diğer sancakların dolaşımına son verilerek, buraya geri getirilir. Bu hafta boyunca Şeyh, Mir ve yüksek mevki sahipleri hacılar arasına karışır, ayrıca bu bayram, şeyhlerin müridleri ile buluşma fırsatı sağlar. Uzaktaki Yezidiler ile olan iletişim Kavallar aracılığıyla son zamanlarda ise dini videokasetlerin dağıtımını şeklinde gerçekleşmektedir.

Dördüncü resmi bayram aralık ayının ilk cumasında (Seleucid takvimine göre) ya da ortasında (Gregoryen takvimine göre) gerçekleşir. Bu bayramda Yezid'in doğum günü kutlanır⁴⁷.

Ayrıca ocak ayında Kış Bayramı vardır. Bu bayram da yaz döneminde tutulan oruca benzer, fakat kırk günlük oruç tutma sürecinin bittiğini gösterir.

B) Folklorik Bayramlar

Bu bayramlar Yezidiler'in bizzat kendi dinlerinin emri olmayıp, diğer dinlerin ve kültürlerin etkisi ile ortaya çıkan bayramlardır⁴⁸.

⁴⁴ Layard 2000, s. 205.

⁴⁵ Drower 1941, res. 24

⁴⁶ İlkel dinlerin çoğunda boğa kutsal bir hayvan olarak görülür.

⁴⁷ Guest 2007, s. 78.

⁴⁸ Öz 2007, s. 55.

a- Hızır-İlyas (Hıdrellez) Bayramı

Yezidiler'in şubat ayının 18'inde kutladıkları, 15–17 Şubat arasında üç gün oruç tuttuktan sonra kutladıkları bir bayramdır. Hıdrellez olarak da bilinmektedir⁴⁹.

b- İsa Bayramı

Hristiyanlar'ın Paskalya kutlamalarını andıran bir bayramdır. 25 Aralık'ta kutlanmaktadır. Bazı Yezidiler bu bayramın Şeyh Adi'nin doğum günü münasebetiyle kutlandığını söylemektedirler. İsa Bayramı (İda İsa) dedikleri bu günü Bülende Bayramı olarak da adlandırmaktadırlar⁵⁰.

c- Batızmi Bayramı

Her yıl 3 Mart'ta başlayan ve Kadir Gecesi olarak bilinen bayramdır. Özellikle Midyat ve Nusaybin Yezidiler'i tarafından kutlanır. Yezidiler'e göre bu gece Allah yeri ve gökleri yaratmıştır. Yezidiler bu gece sabaha kadar uyumazlar. Gece uyumamayı Azrail'e, gündüz uyumamayı da güneş meleği Şemseddin'e hürmet için gerçekleştirirler. Bu bayramda kadın erkek el ele tutuşup oynarlar. Yerli halkın belirttiğine göre daha çok Alevilik'te görülen mızrapsız saz çalarlar (Kadişero). Bu eğlenceyi hem gece, hem de gündüz yaparlar⁵¹.

d- Davar Nebi Bayramı

Bu bayram, yağmur duasının yapıldığı bir ritüeldir. Mart ve nisan ayları boyunca her cuma günü sabahın erken saatlerinde yağmur duasına çıkılıp, eğlenilir. Aslında yağmur yağsa da yağmasa da her yıl kutlandığından alışkanlık haline gelmiştir. Bu bayramların Yezidi dini ile ilgili olduğu söylenemez. Daha çok yöresel bir özellik göstermektedir. Ayrıca Yezidiler'in dünyanın yaratılış günü olarak kabul ettikleri 21 Mart'ta da "Nevruz Bayramı"nı kutlarlar⁵².

⁴⁹ Öz 2007, s. 55.

⁵⁰ Öz 2007, s. 55.

⁵¹ Öz 2007, s. 55.

⁵² Öz 2007, s. 55.

C-YEZİDİLER'DE İBADET BİÇİMLERİ

I-Namaz

Yezidiler, günde üç kez mahrem olarak ibadet eder. Yüzlerini sabahleyin doğuya, güneş batarken batıya ve geceleyin tekrar doğuya çevirerek dua ederler⁵³ (Levha XIIa-b). Sabah güneşi üç adam boyu yükselmeden, akşam güneşi batmaya üç adam boyu kalana kadar abdest alınıp mutlaka dua edilmelidir. (Bir Yezidi için abdest, ellerle yüzün yıkanması ve bu sırada abdest duasının okunmasından ibarettir.) Eskiden bereket getirsin diye öğle güneşi de kutsanmış. Bu durum Güneş tapıcının izlerini taşımaktadır⁵⁴. Yine eskiden, güneş ışınlарının değdiği ilk yer (ağaç dalı, kaya, taş, toprak vb.) öpölüp kutsanmış. Dua sol el sağ elin içine gelecek şekilde ve göbek hizasında yapılır. Her Yezidi, “Tanrım, önce yetmiş iki millete, sonra da bana iyilik ver. Tanrımız yıkıcı değil, yapıcıdır. O halde yeryüzüne mutluluk için geldik.” diyerek başladığı duayı, Melek Tavus ile Şeyh Adi'nin adlarını andıktan sonra devam ettirir⁵⁵. Namaz kılan bir Yezidi, güneşe dönerek ellerini göğsünde birleştirip başını eğerek ve Kürtçe dua eder.

Kürtçe Sabah Namazı Duası

Amin amin

Tebarek el-din

Ellah ehzen el- halikin

Bi himeta Şemseddin

Fahredden, Seccadin

Nasırdin, Babadin

Hak hamd-illah ya rebb el- 'alemin

Hera bide, şerra vergerin

Mehdereke dihvazin

Nur ji nure şifki

Sibhane ji te haliki

Meleke li ber tifki

Ji derece heta derce

Şeyhşims hudane ferece

⁵³ Guest 2007, s. 77.

⁵⁴ Bulut 2003, s. 157.

⁵⁵ Bulut 2003, s. 157.

*Em de dest u damaned Şeyhsims tivaf keyn
Şuna Ke'betullahe u hece
Ji çavi heta devi
Mora Şeyhsims le dikeve
Meydana mezna germe nahelin binivi
Ya Şeyhsims tu li me vekey dergehe rehmete
Te em ina buyine ser ve hilmete
Sunetik u sunete
Zebune kem-takete
Me bi Şeyhsims eynete
Şesims keveta din
Siltan Şeyhadi tac el-evelin heta ahirin
Bi rehma Şeyhadi
Rezay Melek Şeyh Sin
Kerema Şeyhsims
Ji male heta male⁵⁶
Şeyhsims hudane sikale
Em li Şeyhsims nabirin hiyale
Ji stune heta stune
Şeyhsims hudane me'rifet u erkan u nasine
Seri heta peya
Ya Şeyhsims, te nekşandin danayne sered riya
Em ji Şeyhsims nabirrin heviya
Sunik ku sunine
Zebunin di-mandine
Me bi Şesims hivine
Çi du'aya ehtiyare mergehe kiri
Ceşe Melek Fekreddin, kevale Şeyhadi
Du'a-kabul Pire Libna, Van çi du'a kiri, me ev du'a kiri⁵⁷.*

⁵⁶ Çakar 2007, s. 141.

⁵⁷ Çakar 2007, s. 141.

Bir Yezidi bu duayı okuduktan sonra gömleğinin yakasını dudaklarının arasına alarak, secdeye kapanır ve toprağı öper; böylelikle ibadetini tamamlamış olur. Sabah ve akşam namazının dışında kimi Yezidiler (örneğin Irak'takiler), öğle ve ikindi namazını da kılarlar; ayrıca Laleş'teki ruhaniler “ay namazını” kılmaktadırlar.

Yezidiler'in duaları, sözlü olarak nesilden nesile aktarıldığından dolayı, dualarında etkileşimde bulundukları kültürlerin dillerinin (Arapça, Süryanice) etkisi çok fazla hissedilmektedir. Güneşe dönük ibadet etmeleri, Kur'an-ı Kerim'de de adı geçen Sabii inancından etkilendiğini göstermektedir⁵⁸.

Yezidiler ibadet sırasında farklı inançtan birinin yanlarında olmasını istemezler. Namaz vakti gelmesine rağmen ortam uygun değilse, ellerini güneş ışınlarının değdiği yerlere dokundurarak öperler⁵⁹. Bu şekilde de ibadetlerini yerine getirmiş olurlar; çünkü onlar için önemli olan kalpteki niyettir.

II-Oruç

Yezidilerde oruç genel ve özel olmak üzere iki şekilde görülür. Genel oruç halkın tuttuğu oruçtur ve aralık ayının ilk salı, çarşamba ve perşembe günleri tutulur. Oruç sadece üç gün tutulur, kimilerine göre Allah, tutulacak gün sayısı için üç anlamına gelen Kürtçe “sé” demiştir, fakat Kürtçe anlamayan Araplar, yanlışlıkla otuz anlamına gelen “si” demişlerdir. Kimilerine göre de Kur'an-ı Kerim'in En'am suresinin yüz altmışıncı ayetindeki “Kim bir iyilikle gelirse, o getirdiğinin on katı vardır...” ibaresiyle ilişkilendirilerek, her iyiliğin Allah nazarında on katı olduğu, dolayısıyla üç günlük oruç, otuz günü karşılamaktadır.

Yezidiler de tıpkı Müslümanlar gibi, gün boyunca bir şey yiyip içmeden ve cinsi temastan uzak durarak oruçlarını tutmaktadırlar. Genel oruç yöreden yöreye farklılık gösterir. Siirt'teki Yezidiler, Irak'taki Yezidiler gibi aynı tarihte oruca başlarlar, üç gün oruç tuttuktan sonra dördüncü gün “Şeyh Şems” bayramını kutlarlar. Bayramdan sonra üç gün oruç tutmayıp bir sonraki pazartesi tekrar üç gün oruç tutarlar, dördüncü gün “Şeyh Sin” bayramını kutlarlar. Yine aynı şekilde üç gün oruç tutmayıp bir sonraki pazartesi son kez üç gün oruç tutarlar ve dördüncü gün “Sultan Yezid” bayramını

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara: 62, Maide: 69, Hac: 17.

⁵⁹ Çakar 2007, s. 144.

kutlarlar, böylelikle toplam dokuz gün oruç tutulmuş olur; ayrıca bayramlarda kurban kesilir⁶⁰.

Özel oruç ise, din adamlarının tuttuğu seksen günlük oruçtur. Bu orucun ilk yirmi günü aralık ayında, ikinci yirmi günü temmuz ayında tutulur. Daha sonra Laleş Tapınağı'ndaki Şeyh Adi'nin türbesine gidilerek hacı olunur. Laleş'te tutulan üç günlük oruçtan sonra geriye kalan otuz yedi günlük orucu din adamı, memleketine döndükten sonra tutar. Yezidiler, farklı ülkelerde yaşadıkları için bu ziyaretlerini eskisi gibi gerçekleştiremiyorlar.

III- Hac

Yezidiler 15–20 Eylül tarihleri arasında Laleş Tapınağı'na giderek hacı olurlar. Eskiden kutsal topraklara girildiğinde ayakkabılar çıkarılırken günümüzde bu uygulama pek gerçekleştirilmiyor. Mabede ulaşmadan önce “Sırat Köprüsü” denilen bir köprüden geçilerek mabedin bulunduğu tepeye kadar çıkılır. Mabet'in alınlığındaki “Ayet el Kürsü” Adeviye Tarikatı'ndan kalmadır. Mabedin içinde akan su kutsaldır ve Kürtçe “Ava Spi” denilen “Beyaz Su” ya da “Zemzem Suyu” olarak geçer, ayrıca burada “Arafat” diye bir yerin olması, Mekke'deki Merve ve Sefa'ya karşılık gelen Cerime ve Birime, İslamiyet'teki hac olgusunu hatırlatmaktadır. Kadınlar ve erkekler, nehir suyuyla yıkanarak arınırlar, burada da Hristiyanlıktaki vaftizle bir benzerlik görülmektedir⁶¹.

Hacda gerçekleşen özel oturumlarda Yezidi topluluğunun sorunları tartışılıp tatlıya bağlanır. Küskünler barıştırılır. Melek Tavus'un heykeli, saklandığı yerden çıkarılır; büyük bir gizlilik içerisinde Laleş Tapınağı'na getirilip hacılara gösterilir⁶².

Yezidiler, hac esnasında din büyüklerinin mezarlarının başında mum yakıp dua eder ve şefaate dilerler. Burada bir çok ritüel gerçekleştirilir. Layard tanık olduğu ritüelleri şu şekilde aktarmaktadır: “...Herkes bu kutsal vadiye girmeden önce hem kendilerini hem elbiselerini akarsuda yıkıyordu⁶³ (Levha XII). Böylece şölen için saf ve temiz bir hale geliyordu. Doğu'da daha önce bu kadar temizliği hiç görmemiştim. Hepsinin giysileri beyaz ve lekesizdi. Öğleden akşama kadar şeyh ve benim önümde

⁶⁰ Çakar 2007, s. 147.

⁶¹ Çakar 2007, s.147.

⁶² Bulut 2003, s.171.

⁶³ Layard 200, s.205.

oynadılar. Arap “debke” ve Kürt “tiçopesine”⁶⁴ benzer danslardı bunlar (Levha XIV)⁶⁵. Çeşmenin önündeki açık yere toplanabilen tüm gençler dansa katıldılar. Diğerleri koro halinde şarkılar söylediler...

...Alacakaranlık kaybolmaya başlarken, fakirler ya da vücutlarına sıkı sıkıya sarılmış, kötü kumaştan kahverengi kumaşları içinde, siyah sarıklar giymiş daha aşağı rütbedeki papazlar türbeden dışarı çıktılar. Her biri bir elinde kandil, öteki elinde pamuk fitil tomarı ve yağ çömleği taşıyordu. Avludaki duvar içindeki oyuklara lambaları yerleştirip, fitil ve yağını koyup yaktılar. Binaların çevresini dolaşarak her yere, kayaların üzerine ve hatta ağaç kovuklarına bile bu lambalardan koydular. Ormanın karanlıklarının içinde dağın kapkara yüzünde yıldızlar parlamaya başladı⁶⁶. Papazlar kalabalığın içinde bu lambalarla geçerken, kadın ve erkekler de sağ ellerini ateşten geçirip, onu kutsal ateşle temizlenmiş elleri ile sağ kaşlarına sürdükten sonra saygıyla dudaklarına götürüyorlardı. Kucağında çocuk taşıyanlar adete uygun şekilde çocukları yağla kutsuyor, diğerleri de aleve yetişecek kadar talihli olmayanların dokunabilmeleri için ellerini uzatıyorlardı⁶⁷.

Bu adak lambalarını hacılar ya da hastalık veya tehlike durumlarında Şeyh Adi'ye şifa için gelen kimseler getirmişti. Türbeyi bekleyen bekçilerin ve lambaları yakan papazların geçimini sürdürmeleri için yıllık bir miktar para veriliyordu. Stoklar elverdiği kadar her akşam yakılıyorlardı. Gündüz gözüyle bakıldığında duvarların islerden karardığı görülüyordu. Yezidilerin bu kararın taşları içtenlikle öptüklerine tanık oldum. Bir gezgin sabahleyin yalnızca bu izleri görseydi bu dinsel törenler boyunca vadide zift veya petrol yakıldığını zannederdi. Ama bunların her ikisi de pis sayıldığı için susam yağı veya diğer bitki yağları yakılıyordu sadece...

...Gece ilerlerken toplananlar –ki beş bin insan vardı- ormandan buraya gelirken yanlarında getirdikleri meşaleleri yaktılar. Muhteşem, büyülü bir görüntü kapladı her yanı. Meşalelerin kıvılcığı altında, oradan oraya koşuşturan erkekler, evlerin çatısında çocuklarıyla oturan kadınlar, satacağı mallara fiyat koyan satıcıların başlarına birikmiş avludaki kalabalık ancak seçiliyordu. Binlerce ışık çeşmede, akarsuda ve ağaçların yeşilliklerinin üzerine yansıyor, uzaklarda dans ediyordu. Ben bu olağanüstü sahneyi

⁶⁴ Layard 2000, s.205.

⁶⁵ Drower 1941, res. 30.

⁶⁶ Layard 2000, s. 205.

⁶⁷ Layard 2000, s. 205.

izlerken, birden uğultular kesildi. Vadiden, hüznü, vakur bir hava yükseldi. Uzak bir yerin katedralinde uzun yıllar önce dinlediğim bir ilahiye benziyordu sanki. Müzik öylesine dokunaklı ve güzeldi ki daha önce Doğu'da hiç böyle bir şey dinlememiştim. Kadın ve erkek sesleri birçok flütten çıkan yumuşak melodilere karışıp dört bir yana yayılıyordu. Müzik belli aralıklarla tef ve zil şakırtıları ile bölünüyor, mezarın dışında olanlar melodiye katılıyorlardı. Tefler aynı anda çalıyor, şeyhler şarkıya başladığında aynı şekilde susuyordu. Zaman geçtikçe daha çok araya giriyorlardı. İlahi gittikçe hızlanarak, canlı bir melodiye dönüştü ve seslerin arasında kayboldu. Tefler artık bütün gücüyle çalınıyor, flütten çıkan hızlı nota sağanağı ile karışıp şakırdıyordu. Sesler en yüksek tizliğe ulaşmıştı; kadınlar çektikleri tilililerle kayaları çınlatırken, dışarıdaki erkekler de katıldılar haykırışa. Tüm coşkuyu ortaya çıkaran müzisyenler çalgılarını fırlattılar havaya ve bitmiş bir halde yere yığılana kadar eğilip büküldüler...⁶⁸.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Yezidiler hac dönemini çeşitli ritüellerle kutlamaktadırlar.

⁶⁸ Layard 2000, s. 205.

BÖLÜM II

A-YEZİDİLER'DE HİYERARŞİ/KAST SİSTEMİ

Tarihsel kayıtların yetersizliğinden dolayı, Yezidiliğin ilk dönemlerindeki gelişimini izlemek ne yazık ki pek mümkün olmamaktadır. Bu dinin temel çatısı, bazı önemli farklılıklarla birlikte Sufi tarikatının çatısına benzemektedir. İlk olarak on dokuzuncu yüzyılda tanımlanan bu kuruluş o tarihten günümüze kadar pek bir değişiklik göstermemektedir⁶⁹.

Yezidi toplumu, oldukça karmaşık ve hiyerarşik bir tarzda örgütlenmiştir. Din büyüklerinden oluşan ruhban sınıfı (Şeyhler ve Pirler) ile müridler, toplumun iki ana tabakasını oluşturmaktadır. Bir tür kast sistemi diyebileceğimiz bu sınıflar da kendi içinde kalıtıma göre belirlenmiş, iç evlenme kuralının sıkı sıkıya uygulandığı kalıtsal ve hiyerarşik gruplara ayrılmaktadır⁷⁰.

Yezidilik'teki kast sistemi, Hinduizm'deki sistemle farklılık göstermektedir. Yezidi kastının önemli özelliği, statü ve görevin soydan gelmesidir, araya kadın halef girse bile görevi kendisinin yürütmesidir. Yezidiler'de farklı kasttan olanlarla temas yasağı bulunmaz. Kastlar daha çok evlenme grupları olarak anlaşılabilir ama kendi içlerinde sıkı bir hiyerarşik düzen mevcuttur. Kast terimi de bu dikey düzenlemeden dolayı tercih edilmektedir. Yezidiler'de görülen bu kast sistemini Sasaniler'e bağlayan araştırmacılar da bulunmaktadır. Oysa Yezidi toplumundaki kast sistemi ile Sasaniler'deki kast sistemi arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Sasaniler'in kast sistemi ekonomik temele göre, Yezidiler'in kast sistemi ise yetkilere göre şekillenmiştir⁷¹.

Hiyerarşinin en tepesinde bulunan şeyhler üç soydan gelmedir: Adani, Şemsani ve Katani'dir. Yezidiler şeyhlerin doğrudan meleklerden geldiğine ve onların temsilcisi olarak yeryüzüne gönderildiklerine inanmaktadır.

Yezidiler'in laik kolunu oluşturan ve önderi olan mir, Katani soyunun bir üyesidir. Mirin Katani soyundan gelmesi yeni bir durumdur. Eskiden Mirler, Şeyh Sin'in soyundan çıkmaktaydı. Şeyh Şems ile Şeyh Sin klanları arasındaki mücadele

⁶⁹ Guest 2007, s.72.

⁷⁰ Yalkut 2002, s. 33.

⁷¹ Öz 2007, s. 83.

her iki tarafın zayıf düşmesine, Mir çıkarma yetkisinin “Kataniler”in eline geçmesine neden olmuştur.

Mirlik babadan oğla geçerdi. Mir’in görevi öncelikle dünyevi işler, politik meselelerdir. Geleneksel olarak, Mir’in oturduğu yer, Laleş’e 5–10 kilometre uzaklıktaki Beadré’deydi; fakat günümüzde çoğunlukla Musul’da yaşamaktadır⁷². Yezidilerin manevi önderi ise, Şemsani soyundan gelen Baba Şeyh’tir. Yezidi toplumunda iktidar, Şeyh soyları arasında hemen hemen eşit bir şekilde dağılmasına rağmen yine de son sözü Mir söylemektedir.

I-Baba Şeyh

Otoritelerini Şeyh Adi’nin büyük toplantısından alan şeyhler, bu dinin aktif vekilleridir. Başta bulunan Baba Şeyh, Mir tarafından atanır. Bugün yaklaşık üç yüz şeyh ailesi bulunmaktadır. Bu ailenin mensupları, kendilerine tahsis edilen ruhani sınıftan olmayan ailelere manevi olarak tavsiyeler sunma görevini yerine getirirler. Laleş ve diğer tapınaklarda dini bayramlar düzenlemeleri onların en önemli görevidir. Beyaz sarık ve giysi giyerler. Baba Şeyh’in evlenmesi yasak olmakla birlikte şeyhler⁷³, kendi aralarında evlenmektedir (Levha XV)⁷⁴.

II-Pir

Şeyhlerden sonra önem bakımından ikinci sırayı Pirler alır. Pir, Kürtçe ve Farsça dillerinde “*ihitiyar*” anlamına gelmektedir. Şeyh Adi’nin ilk Kürt müridlerinin soyundan gelen dört ana klana ait yaklaşık iki yüz pir ailesi vardır. Laleş Tapınağı’na⁷⁵ hizmetkarlık yapmak Pirler’in en önemli görevidir (Levha XVI)⁷⁶. Pirler’in en büyüğü Baba Çavuş’tur ve onun evlenmesi yasaktır. Öteki pirler diğer tapınakların bekçiliğini (Micevir) yaparlar.

Dini ayinlere Pirler, Şeyhlerle birlikte katılır; fakat idari görevlerle uğraşmazlar. Laleş Tapınağı’na hac ziyaretine gelen kişilerin ihtiyaçlarını karşılama, nikah kıyma ve ölü gömme gibi görevleri yerine getirirler. Bunların dışında dua eder ve tefekküre dalarlar. Pirler belli bir şeyhin müridleri olmasına rağmen kendilerinin

⁷² Guest 2007, s. 72.

⁷³ Çakar 2007, s. 182.

⁷⁴ Aydın 2007, res. 22.

⁷⁵ Guest 2007, s. 73.

⁷⁶ Aydın 2007, res. 21.

de müridleri vardır. Her Yezidi hem bir şeyhin hem de bir pirin mürididir. Pirler, beyaz elbise giyerler ve sarıklarında siyah bir tüy taşırlar. Bellerinde, ruhanilikte ulaştıkları düzeyi gösteren kırmızı veya turuncu kemerler takarlar.

III-Kavval

Kavallar, ezberden anlatıcılardır. Başika ve Bahzani köylerinde yaşayan iki aileden gelmektedir. Bayramlarda Laleş Tapınağı'nda koro şeklinde ilahi okurlar. Layard, onlardan alacalı siyah beyaz giysiler içinde flüt veya tef çalan kişiler olarak bahseder⁷⁷.

Kavallar⁷⁸, Yezidiler'in hatip ve müzisyenleri olarak bilinirler (Levha XVIIa-b)⁷⁹. Kavallar'ın görevi; dini şiirler, ilahiler, dualar okumak, öyküler anlatmak ve kutsal çalgılar sayılan “def” ve “şibab”la müzik yapmaktır. Köylere dini törenleri yönetmek için gittiklerinde sancak için bağış toplarlar; aynı zamanda köylere yaptıkları düzenli ziyaretlerde kavval adı verilen şiirleri okumakla, sözlü geleneğin aktarılmasını sağlarlar. Hiçbir yerde yazılı olmayan bu sözlü bilgiler, Yezidiliğin temel kaynağını oluşturmaktadır.

Yakın zamana kadar sadece kendi aralarında evlenen kavalların, daha sonra başka müritlerle evlenmelerine izin verilmiştir. Ama hemen hepsinde, iç evlilik uygulamasını sürdürmektedir⁸⁰.

IV-Fakir /Fakirat

Yezidi hiyerarşisinde yer alan iki tarikattan ilkinin Fakirler oluşturur. Diğer tarikatlardan farklı olarak Fakir statüsü, kalıtımsal olarak değil, kabul edilme yollarından geçilerek elde edilir. Bu tarikata Şeyhler, Pirler ve Müridler girebilmektedir. Bir fakirin bu aşamaya gelebilmesi için⁸¹, tarikatın bütün öğrenim evrelerini geçirmesi gerekir (Levha XVIII)⁸².

Fakirlik her Yezidi'ye açık olmakla birlikte genellikle babadan oğla geçmektedir. Fakirler statülerine, yetiştirilmiş yaşlı sufiler gibi ibadet ederek ve

⁷⁷ Layard 2000, s. 204.

⁷⁸ Öztemir 1988, s. 3.

⁷⁹ Guest 2007, res. 28-29.

⁸⁰ Yalkut 2002, s. 34.

⁸¹ Guest 2007, s. 74.

⁸² Guest 2007, res. 63.

kefareтини ödeyerek ulaşırlar. Onların Sufizm ya da Tasavvuf'tan oldukça etkilenmiş olduklarını görmekteyiz. Bir tür çilecilik hayatını sürdüren fakirler, dini konularda oldukça bilgi sahibidirler⁸³.

Fakirliğin en ayırt edici özelliği, Şeyh Adi'nin geleneksel olarak giydiği sade elbiseleri -kenar kısımları kırmızı olan cüppe, bele takılan kırmızı ve beyaz kumaştan örülmüş bir kuşak ile başa geçirilen siyah renkli sarık- giymeleridir. Ayrıca giydikleri elbiselerinin altında, boyuna takılan, kırmızı siyah bir kolye taşırlar. Bir fakirin görevi, şeyhin yokluğunda halka hizmet vermektir. Bazı fakirler ise Laleş Tapınağı'ndaki ayinlerde görev alırlar⁸⁴.

Laleş Tapınağı'nda, çilecilik hayatını sürdürmek isteyen ve bir kadının yönetiminde olup dul, boşanmış veya evlenmemiş kadınlardan oluşan ve "Fakirat" (Fekiret) veya "Fahra" adı verilen bir kadın tarikatı vardır. Kadın hizmetkarlar, Laleş Tapınağı'nda yaşamakta, kandil fitillerini yaparak bu kutsal yere hizmet etmektedirler. Fakiratlar'ın, beyaz elbise giymeleri zorunludur. Beyaz renk, hemen hemen bütün kültürlerde; temizliği, saflığı ve arınmışlığı temsil etmektedir.

V-Köçekler

Yezidi hiyerarşisindeki bir diğer tarikat Köçekler'dir. Köçekler'in çoğu, evlerini terk ederek Laleş Tapınağı'na yerleşmiş ve tapınağın odun ihtiyacını karşılayan hacılardır; aynı zamanda bayramlarda, ziyaretçilerin ihtiyacını karşılamaktadırlar. Aralarında doğrudan Melek Tavus ile konuştuğunu iddia eden, esrik güç yeteneği olan, mucizeler gösteren ve gelecekte haber verebilen bireyler⁸⁵ vardır, fakat günümüzde Köçekler'in sayısının azaldığı görülmektedir (Levha XIX)⁸⁶.

VI-Müridler

Ruhban sınıfından olmayan Yezidiler'e, geleneksel olarak sufi acemiler için kullanılan "mürid" adı verilir. Her sıradan Yezidi'nin para ya da hizmet olarak bağış verdiği kendi şeyhi ve piri vardır. Bir erkek çocuğu dokuz aylık olduğunda "bisk"

⁸³ Yalkut 2002, s. 34.

⁸⁴ Guest 2007, s. 74.

⁸⁵ Guest 2007, s. 75.

⁸⁶ Drower 1941, res. 33.

(saç kesme) denilen bir törenle müridliğe adımını atar. Törende çocuğun şeyhi, her iki kulağının yanından bir tutam saç keser⁸⁷.

Dini işlerin etkinliklerinde en düşük konumda olmalarına rağmen Müridler, -reisler, toprak ağaları, çobanlar, rençberler ve işçiler- Yezidi toplumunun ana direğini oluşturmaktadır ve emekleriyle dini üst yapıya destek vermektedirler.

Yezidiler'in en yüksek manevi organı, bir tür yaşlılar meclisi olan "Meclis-i Ruhani"dir. Yıl boyunca birçok kez toplanıp, Yezidi topluluğunun dünyevi ve manevi meselelerini görüşmektedir. Bu kurul, Yezidilerin yasama organıdır ve aldığı kararlar herkes için bağlayıcıdır. Yasakları kaldırabilir ya da yeni buyruklar çıkarabilir.

⁸⁷ Guest 2007, s. 75.

BÖLÜM III

A-YEZİDİ DİNİ

I-Yezidi Ermişler

a-Şeyh Adi

Yezidiliğin kökenine ait veri yetersizliğinden dolayı, birçok araştırmacı Yezidiliği, Şeyh Adi ile başlatmaktadır. Onunla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Yaşadığı tarih ve kimliğine dair tartışmalar sürmektedir. Kimi araştırmacılara göre, Roma mitolojisinde geçen Manes'in havarisi Adde ile ilişkilendirilmiştir⁸⁸. Kimine göre, “Adi” kelimesi, Mezopotamya’da eski bir isimdir. Ad: Güneş’ten gelmedir. Adi: Güneş’e ait anlamına gelmektedir. Yezidi inancının güneşle ilişkili olması nedeniyle ikinci görüşün akla daha yatkın olduğunu düşünmekteyiz.

Şeyh Adi, yaklaşık olarak 1075 yılında Lübnan’da Baalbek’in 60 kilometre güneyinde, Bekaa Vadisi’nin Beyt Far (şimdiki adı Kirbet Kanafar) köyünde doğmuştur⁸⁹. Babası Musafir b. İsmail, soyu Emevi halifesi Mervan b. Hakem’e dayanan Müslüman bir din adamı olduğunu ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır. Annesinin adı Yezda’dır. Şeyh Adi’nin annesi, babası ve kız kardeşinin mezarı Bekaa Vadisi’ne bakan asırlık bir meşe ağacının altındadır⁹⁰. Şeyh Adi, Yezidiler’in en ulu ermişidir. Yezidiler’e göre, dağınık olan Yezidi aşiretleri arasında barışı yayarak, birlik ve beraberliği sağlamıştır. Gençliğinde Bağdat’a giderek İslam dünyasının en ünlü bilginlerinden İmam-ı Gazali’den ve diğer sufi hocalardan dersler almıştır. Birlikte öğrenim gördüğü arkadaşlarından biri olan ve Kadiri Tarikatı’nın kurucusu Kürt kökenli Abdülkadir Geylani ile hacca gitmiştir. El Geylani kendisi hakkında, “eğer peygamberlik çalışmakla elde edilecek bir şey olsaydı, onu mutlaka Şeyh Adi elde ederdi” demiştir⁹¹. El Geylani ile 1116 yılında yaptığı hac yolculuğu

⁸⁸ Soane 2007, s. 126.

⁸⁹ Guest 2007, s. 42.

⁹⁰ Meşe ağacı unsuru, Antik Yunan’da da bulunmaktadır ve Zeus’un Delphi’deki ilk açık hava tapınımı, bir meşe ağacının olduğu yerde olması, onun her dönemde kutsal olduğunu göstermektedir. Ayrıca Anadolu’ya geldikten sonra, Pers dininden oldukça etkilenen Galatlarda da meşe, kutsal bir ağaç olarak geçmektedir. Böylelikle Yezidilikte antik inançlardan birçok iz bulabilmekteyiz.

⁹¹ Guest 2007, s. 45.

dışında hayatının geri kalan kısmını, Yezidiler için kutsal bir mekan olan Laleş Vadisi'nde geçirmiştir⁹².

Şeyh Adi, önceden “es-Şamî” (Şamlı, Suriyeli), daha sonra da “el-Hakkârî” (Hakkârîli) olarak anılmıştır. Halka vaaz vermek için zaman zaman Musul’a giderken kendisine, daha sonradan Musul Valisi olacak, Muzafferü’l-din refakat etmiştir. Muzafferü’l-din onu, orta boylu, esmer tenli, yumuşak bakışlı ve kara gözlü olarak betimlemiştir⁹³. Yıllar sonra Şeyh Adi, sofuluk, ağırbaşlılık ve mucizevi güç bakımından ün salmıştır. Onunla ilgili söylenceler yaygınlaşmış, onun Kur’an-ı Kerim’i her gece iki kez baştan sona okuduğundan söz edilmiştir. Bir başka söylenceye göre ise onun, göksel varlıklarla görüştüğü ve Mekke’deki zemzem kuyusundaki kutsal suyu, bugün yatmakta olduğu Laleş Vadisi’ne getirdiği anlatılmıştır⁹⁴.

Şeyh Adi, Yezidiler’in iki kutsal kitabından ilki olan “Kitap el- Cilve”yi yazmıştır. Şeyh Adi’nin sufi öğretileri, Arapça yazılmış dört risale ile bazı ilahilerde yer almaktadır. “Ortodoks İnanç” (15 sayfa), “Ruh Nasıl İyileştirilir?” (3 sayfa) risaleleri diğerlerinden daha uzun yazılmış olup, “Halifeye Uyarılar”, “Şeyh Kayd ve Öteki Çömezler Uyarılar” adlı risaleleri kısa yazılmıştır⁹⁵. Bütün bu risaleler, geleneksel İslam inancına yeni doktrinler getirmeksizin aynen uyulmasını öğütlemekte, ibadet edilmesi, zevk ve sefadan uzak durulmasını buyurmaktadır. Yukarıda adı geçen son risalesinde; “Siz müritler, bırakın mideniz aç kalsın, bırakın karaciğeriniz susuz kalsın ve giysilerinizi atın, atın ki sizler yukarıdaki Tanrı’yı görebilesiniz; zira oruç tutmak dünyevi şeyleri değersiz görmenin anahtarıdır ve oruç tutmakla ruh ve beden kibri kırılır ve yürek bir bütün olur.” diyerek İsa’nın sözlerini müridlerine aktarır⁹⁶. Nesir olarak yazılmış risalelerindeki katı uyarıların tersine ilahileri, sufi şiir geleneğinde olup delidolu ve taşkındırlar. Yirmi sekiz beyitten oluşan en uzun ilahisinde, Allah tarafından elçisi Muhammed aracılığıyla şaire dağıtılan bir kadeh mistik şarabın esinlendirdiği hayallerden oluşur⁹⁷.

⁹² Bulut 2003, s. 176.

⁹³ Guest 2007, s. 45.

⁹⁴ Layard 2007, s. 209.

⁹⁵ Guest 2007, s. 45.

⁹⁶ Guest 2007, s. 46.

⁹⁷ Guest 2007, s. 46.

Allah beni yanına çağırttı; ve yanına kadar gittim.
Bana içki sundu, yaşamı koydu önüme
Ve iyi bir yol arkadaşım oldu
Yoldaşım oldu, hücremde sevdiğim
Biri oldu.
Bütün şarap kadehleriyle bana güç verdi
Ve kadehlerin içinde tuttuğunu verdi
Derken aşkın ev sahipleri isteklerime boyun eğdiler:
Ve Allah'ın bütün hizmetçileri karşısında Sultan oldum.
Yeryüzündeki bütün krallar bana kibirsizce geldiler.
Süvarilerim her toprağa dört nala girdiler,
Cennetin her köşesinde şerefime davullar çalındı,
Ve egemenliğimin müjdesi doğuda ve batıda yankılandı⁹⁸.

Şeyh Adi'nin Şam'da 1509 yılında çoğaltılan sufi yazılarının başlıca el yazmaları küçük bir defter (uzunluğu 18 santimetre, eni 13 santimetre) şeklinde Batı Berlin Devlet Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Bir başka el yazması ilahisi Berlin'de, diğer ikisi ise British Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 1934 yılında Amerikalı antropolog Henry Field, Cebel Sincar'da, Şeyh Adi tarafından yazılan öteki Sufi şiirlerini de ortaya çıkarmıştır. Bu metinlerin kopyaları Kongre Kütüphanesi'nde korunmaktadır⁹⁹.

On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda İslam yorumcuları, Şeyh Adi'nin öğretilerinden olumlu bir şekilde bahsederken, sonraki dönemlerde eleştirmişlerdir. Ayrıca, Berlin'de bulunan el yazmalarının birinde Şeyh Adi'nin adı bilinçli bir şekilde ama acemice silinmiş, yerine aynı dönemde yaşamış olan Ortodoks Sufi tarikatının kurucusu olan Ahmet b. Ali el Rıfai'nin adı yazılmıştır¹⁰⁰.

Adi b. Musafir¹⁰¹, Ocak 1162 yılında öldüğünde doksan yaşını geçmiştir (Levha XXa-b)¹⁰². Laleş'te bulunan mezarı, ziyaretçiler için bir türbe haline

⁹⁸ Guest 2007, s. 46.

⁹⁹ Guest 2007, s. 47.

¹⁰⁰ Guest 2007, s. 47.

¹⁰¹ Öztemir 1988, s. 4.

¹⁰² Aydın 2007, res. 3-4.

gelmiştir. (Levha XXI) Her yıl eylül ayında yapılan törenlere katılanlar “hacı” olmaktadır¹⁰³.

Şeyh Adi’nin isteğine göre yeğeni Ebu’l Berekat b. Sahra halef olarak seçilmiştir. Ebu’l Berekat bilimsel ve azizlere yakışan tutumlarından dolayı saygı görmüştür. Erdemli, kibar, utangaç ve onurlu olarak anlatılan Ebu’l Berekat’ın liderliği döneminde Addaviler olarak bilinen tarikatı, müritleri ve yeni hacıları kendine çekmiştir. İlerlemiş bir yaşta ölüp Şeyh Adi’nin yanına gömülmüştür¹⁰⁴.

Şeyh Adi’nin İlahisi

Bu metin –uzun zamandan beri Yezidiler’in tek otantik kutsal metni olarak kabul edilen- Layard’ın, “Niniveh ve Babylon” adlı kitabında yayımlanmış çevirisidir¹⁰⁵.

Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır¹⁰⁶

Benim varlığım, benden gelir.

Benim gelişimin nedeni, yine benim;

Zamanını da bilen benim.

Evrende var olan her şey, benim buyruğumdur

Her yer, insanlar otursun oturmasın,

Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdur

Bütün egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.

Sözlerim her zaman doğrudur

Yeryüzünün yargıcı ve yöneteniyim.

Benim yüceliğime tapınır insanlar

Bana gelirler, öperler ayaklarımı.

Benim, gökleri kat kat yayan.

Başlangıçta haykıran, benim

Şeyh’im ben, benden başka yoktur tapacak.

Benim, kendini mucizelerle gösteren.

Bana indirildi mutluluklar kitabı,

¹⁰³ Öztemir 1988, s. 4.

¹⁰⁴ Guest 2007, s. 47.

¹⁰⁵ Guest 2007, s. 348.

¹⁰⁶ Guest 2007, s. 357.

Dağları eriten efendimden¹⁰⁷.
Tüm yaratılmış insanlar bana gelirler
Saygıyla öpmek için ayaklarımı,
Meyveler üretim gençliğin ilk öz suyundan,
Kendi gücümle ve bana yönelirler öğrencilerim.
Işığının önünde sabahın karanlığı dağılır.
Yol gösteririm, isteyenlere.
Benim, Adem'in Cennet'te yaşamasına neden olan,
Nemrud'un kızgın ateşte kalmasına da.
Ahmed'e adaletli davranmasında önderlik ettim
Benim yolumda ilerlettim onu.
Bana gelir tüm yaratıklar
Sevgimi, armağanlarımı kazanmak için.
En yüksek yerlere bile uğrarım ben
İyilikler benim acımandan kaynaklanır.
Benim, tüm yüreklere korku salan

Bana uysunlar diye; ve yüceltirler gücünü ve görkemini kötülüğümün.
Karşıma çıktı o öldürücü arslan
Öfkeyle, ben haykırdım ve taşa çevirdim onu.
Benim, vurup titreten kayayı
Ve yanından fışkırtan suların en tatlısını.
Benim, bildiren, kesin gerçeği.
Benden gelir, acı çekenleri avutan kitap.
Benim, biricik yargıç.
Yargılamak hakkımdır.
İlkyazları yarattım su versinler diye,
Suların en tatlısını ve güzelini.
Eli açıklığımla ben neden oldum belirmesine¹⁰⁸
Ve gücümle saflaştırdım onu.
Bana dedi ki Cennet'in Efendisi,

¹⁰⁷ Guest 2007, s. 357.

¹⁰⁸ Guest 2007, s. 358.

“Sensin tek yargıcı ve yöneticisi yeryüzünün.”
Bazı mucizelerimi kendim sergilerim,
Bazılarıysa varlıkların kendilerinde açığa vurulmuştur¹⁰⁹.
Benim, dağlara boyun eğdiren,
Benim altımda, benim irademe göre.
Ürkünç görkemimin karşısında haykırır canavarlar
Gelir tapınırlar bana, öperler ayaklarımı.
Şamlı Adi’yim ben, Misafir’in oğlu.
Yüce bağışlayıcı, çeşitli adlar verdi bana.
Göksel tacı, makamı ve yedi göğü ve yeryüzünü.
Gizlerime erenlerin yüzünde, benden başka Tanrı yoktur.
Her şey benim buyruğum altındadır
Onun için, benim önderliğimi yadsımayın.
Ey insanlar! Bana karşı çıkacağınıza, boyun eğin.
Yargılama Günü’nde, karşıma geldiğinizde mutlu kılınırsınız.
Her kim, bana bağlı olarak ölürse
Cennet’e göndereceğim onu,
Ama kim ki, beni tanımadan ölür
Acı içinde kıvrandıracağım onu.
Diyorum ki, yücelikte yoktur dengim.
Yaratırım ve istediğimi zengin yaparım,
Övgüler bana, her şey benim irademle olur,
Işığı ben bağışlarım evrene.
Ben o hükümdarım ki, büyüklüğüm kendimden gelir,
Yaratılmış tüm zenginlikler benim buyruğumdadır.
İzlemeniz gereken bazı yolları gösterdim size, ey insanlar,
Bana yakın olmak isteyenler, dünyayı unutmalıdır.
Sözlerim her zaman doğrudur¹¹⁰.
Yükseklerdeki bahçe, beni hoşnut edenler içindir.
Ben gerçeği aradım ve onaylayıcısı oldum onun;
Aynı gerçeği kavrayanlar, en yüksek yere ulaşacaklar benim gibi¹¹¹.

¹⁰⁹ Guest 2007, s. 358.

¹¹⁰ Guest 2007, s. 359.

b-Şeyh Hasan

Şeyh Adi'nin vefatından sonra yerine geçen Abul Bereket bin Sahra öldükten sonra da yerine oğlu Hasan b. Adi geçmiştir. Hasan b. Adi, 1195'te doğmuştur. Addavi tarikatına hareketlilik kazandırmıştır. Hacca duyduğu sevgiyle ünlenmiştir. Altı yıl inzivaya çekilmesine rağmen ki bu dönemde bugün kayıp olan “İnziva Becerilerinin Vahyi” adlı kitabı yazmıştır, dini tartışmalara aktif olarak katılmış, Şeyh Adi'ye büyük bir saygı gösterilmesini istemiştir. Kendisi tarafından yazılan ve disiplin, inanç ve ağırbaşlılık taleplerinin yerine getirilmesini dile getiren kısa bir risale, Şeyh Adi'nin Berlin'de bulunan el yazmalarını tamamlayıcı niteliğindedir¹¹².

Yezidiler'in kutsal kitaplarından ikincisi olan “Mushaf-ı Reş” (Kürtçe Kara Kitap) yazarı olarak kabul edilir. 1886 ile 1909 yılları arasında değişik versiyonlarla yayımlanan bu kitapta; Dünya'nın oluşumu, insanın kökeni, Adem ile Havva'nın öyküsü anlatılır. Ayrıca Yezidi dininde yasaklanan ve yapılmaması gerekenlerin bir listesi de kitapta anlatılmaktadır¹¹³.

Yezidi dininde hiyerarşide en üst konumda bulunan şeyhlerin üçüncü klanı olan Adaniler'in soyu Şeyh Hasan'a dayanır. Bahzani'de yaşayan bu ailenin bir kolu, kavalları eğitmekle sorumludur. Okuma yazmasına izin verilen bu şeyh, aynı zamanda “Cilve”nin resmi bekçisiydi. Bu klanın bir başka görevi de, düğün ve evlilik sözleşmelerinin denetleyicisi olan péşimam makamını yürütmektir¹¹⁴.

Şeyh Hasan'ın yaşadığı dönem çalkantılı bir dönemdir. Ermeni bir köle olan Musul Atabeg'in halefi Bedrettin Lulu, Atabeg ölünce Müslüman Şii olup onun yerine geçer. Şeyh Hasan'ın Musul'u alabileceğinden korktuğu için; Yezidiler'in Emevi soyundan geldikleri savını kullanarak onlara saldırır. 1246 yılında Şeyh Hasan'ı Musul'a davet ederek onu tutuklatır ve daha sonra boğazı sıkılarak öldürtür (Levha XXII)¹¹⁵.

¹¹¹ Guest 2007, s. 359.

¹¹² Guest 2007, s. 49.

¹¹³ Guest 2007, s. 71.

¹¹⁴ Guest 2007, s. 71.

¹¹⁵ Guest 2007, res. 21.

II-Melek Tavus

Yezidilik, Yahudi, Hristiyan ve İslam dinlerinden oldukça farklı olup kendine özgü bir dindir. Yezidiler, İsyanıcı meleğin (Lucifer) Tanrı tarafından affedildiğine ve yeniden eski görevi olan baş melek olarak atandığına inanırlar¹¹⁶. Yezidiler'in kötülük kavramına olan ünlü saygıları ve korkuları, haksız olarak onlara "Şeytana Tapanlar" ünvanını vermiştir¹¹⁷.

Yezidiler, tek tanrıya inanırlar ve Kürtçe olarak ona "Hüda" derler. Ona evrenin ilk nedeni ve hareket ettiricisi olarak taparlar. Tanrı evrenin yaratıcısıdır fakat düzenleyicisi ve devam ettiricisi ise Melek Tavus'tur. Yezidi kozmogonisine göre, yeryüzündeki bitkilerin ve hayvanların yaşamlarının yaratılması ve oluşumu görevi yedi meleğe verilmiştir. Bu meleklerin en büyüğü Azazel'di. İnsanı ise bizzat Tanrı yarattı. Adem'in önünde secde etmeyi reddeden ve Tanrı'nın huzurundan kovulan gururlu Azazel'in hikayesi Yahudi, Hristiyan ve Müslüman geleneğinde de anlatılmıştır. Ancak, burada anlatılan hikayenin sonu Yezidi dininde farklıdır. Öykünün sonunda bu isyanıcı melek, kötülük ruhuyla bir tutulmuyor. Yezidiler, bu itaatsizlik eyleminin Allah tarafından affedildiğine ve bu meleği önceden olduğu gibi bir kez daha ulu olarak görenler, onun özel korumasından yararlanacaklarına inanırlar¹¹⁸.

Yezidiliğin gizli kalma nedenlerinden biri de Melek Tavus kavramıdır. Melek Tavus'un tam olarak ne olduğunun anlaşılamamasından dolayı, Yezidi inancını yorumlamak oldukça zordur. "Tavus" kelimesinin etimolojisi, eski Kürd-Ari kökenlidir. "Tav, Ta ya da Ti, Tik" "aydınlık, nur, güneş" ile "us" tanrısallık, hak anlamlarına gelen kelimelerden oluşmuştur; Yani "Tanrı'nın ışığı" anlamına gelmektedir¹¹⁹. Tavus kuşu (Levha XXIII)¹²⁰ birçok doğu halkının şiirlerinde güzelliğin, zarafetin ve daha birçok güzel kavramın eş anlamlısı olarak kullanılır (Levha XXIVa-b). "Tavus-u Firdevs", "Tavus-u Südre" ve "Tavus-u Huld" şeklinde de İslam tasavvufunda oldukça ünlüdür. Hatta kimi zaman "Tavus" lakap olarak da kullanılır. Başka inançlarda da değer gören "Tavus" aynı zamanda Rafizi

¹¹⁶ Guest 2007, s. 12.

¹¹⁷ Layard 2000, s. 191.

¹¹⁸ Guest 2007, s. 66.

¹¹⁹ Reşid 2010, s. 57.

¹²⁰ Aydın 2007, res. 7

tarikatındaki bir mezhebe de ad olmuştur¹²¹. Tavus'un ünvanı olan "Melek" muktedir, azim ve güçlü anlamlarına gelmektedir ve kral, yönetici ve reis anlamlarına gelen "Melik" kavramıyla aynı köktendir¹²².

Yezidilik, dini ahlak ve doğruluğun evrensel ilkelerini –doğru ve yanlış, adalet, hakikat, sadakat, merhamet, sevgi- bir araya getirir. Ölümlerin ruhları hak ettiklerine göre, ya cennete ya da cehenneme gider; ancak genellikle dünyaya başka bir bedende, kimi zaman bir hayvan bedeninde olmak üzere yeniden gelirler. Yaşamın bir gerçeği olarak kabul edilen kötülük doğaüstü bir varlığın işi olarak görülmez. Adem ve Havva ile ilgili hikaye Yezidi geleneğinin bir parçası olmasına rağmen, Adem'in zaafını taşımak bir yana dursun bu melek, bedeninin biyolojik işlevleriyle ilgili yararlı öğütler sağlayan biri olarak gösterilir¹²³.

Melek Tavus'un Allah'ın emri olan, Adem'in önünde secde etmemesi bazı düşünürler onun, Allah'a olan derin sevgisi ve bağlılığından kaynaklandığını ve topraktan yaratılan Adem'e secde etmeyi, Allah'a ortak kabul ettiğini iddia ederler. Bu yüzden Melek Tavus'un bu davranışını bir marifet olarak kabul eden Ahmet el-Gazali onu yaratılmışların efendisi olarak görür¹²⁴. Melek Tavus'un mürşit olan yanı sufilere düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. El-Hallac-ı Mansur¹²⁵ Melek Tavus'un insana secde etmemesini lehinde yorumlamıştır. Bunu da genelde Tanrı'nın birliğini zedelemek konusunda çok titiz davranan sufi düşüncesinin bir belirmesi olarak saymak mümkündür¹²⁶.

Yezidiler'de iblis ve kötülük kavramları bulunmaz. İslamiyet'teki adıyla Kötü'yü yani Şeytan'ı hiç ağza almazlar. Şeytanın adını anmak Tanrı'ya küfür sayılır ve topluluktan çıkarılmaya neden olur¹²⁷. Müslümanlar'ın Şeytan diye adlandırdıkları varlıktan söz ettikleri zaman, büyük bir saygıyla Melek Tavus, Kral Tavus veya Kudretli Melek, Melek el Kut diye hitap ederler¹²⁸.

¹²¹ Çakar 2007, s. 130.

¹²² Çakar 2007, s. 135.

¹²³ Yalkut 2002, s. 67.

¹²⁴ Çakar 2007, s. 132.

¹²⁵ 922'de zındıklık suçlamasıyla öldürülen Hallac-ı Mansur, Yezidilerin çok saygı duyduğu bir mutasavvıftır. Hallac, İslam öğretisindeki "şeytan" düşüncesini de sorgulamıştır. "Tavaşın" adlı eserinde Tanrısal irade ile Tanrısal buyruk arasındaki ikilemi ele almıştır (Yalkut 2002, s.23.).

¹²⁶ Çakar 2007, s. 134.

¹²⁷ Yalkut 2007, s. 46.

¹²⁸ Layard 2000, s. 207.

İslamiyet ve Hristiyanlık'ta “kovulan melek”in oynadığı rol sorun yaratmaktadır. Çoğu Yezidi, satan ve şeytan kavramlarının “iyi” ve “kötü” ilkelerini ayırarak ikilik çıkardığı, yani “diateizm”e yol açtığını düşünmektedir. Dolayısıyla Yezidilerce “kovulan melek”i kötü ile özdeşleştirmek, tektanrıcılığa ters düşer¹²⁹.

Mushaf-ı Reş'teki yaratılış hikayesine bakılırsa, Adem'in geleceği konusunda Melek Tavus, Allah'ın bilgisi doğrultusunda hareket etmiştir. Ayrıca Allah'ın istediği halkı yaratabilmek için Adem'i cennetten çıkarmıştır¹³⁰.

Yezidiler'e göre, Tanrının buyruğu olmadan “kovulan melek” Adem ile Havva'yı baştan çıkaramazdı. Bunu yapabilecek olsa, Tanrı kadar güçlü olurdu. Tanrı ile meleği arasındaki çatışma Tanrı'nın olumlu gücü, meleklerinden birini ise olumsuz gücü temsil ettiği şeklinde anlaşılamaz. Tanrı bütün meleklerini kendi özüne, kendi ışığına benzer yaratmıştır. Yezidiler yaratılışın türüm yoluyla olduğuna inanırlar. Her varlığa, hem bitkilere hem hayvanlara hem de insanlara Tanrısal ışıktan bir pay verilmiştir. İyi ile kötü, Tanrı'ya özgü yaşamın ve kozmik yasanın tamamlayıcı parçalarıdır. Tüm bunlar aşılmaz uçurumlarla birbirlerinden ayrılmış değildir ve yaratılışın bütünü içinde aralarında organik bir bağ oluştururlar. Her şey aynı kaynaktan gelir. Yaşam, ölüm; iyi, kötü her şeyin özü aynıdır¹³¹.

Dolayısıyla Yezidiler kendi başına var olan olumsuz ve baştan çıkarıcı bir güç olduğunu kabul etmezler. Bir Yezidi yaptığı olumsuz eylemlerden kendisi sorumludur. İnsanın içinde hem iyi hem kötü vardır. İnsan akıl ve irade sayesinde olumlu eylemlerde bulunup kötü yönlerini bastırabilir¹³².

III- Sancak Kültü

Sancak kültü Yezidi kavalların tunçtan, pirinçten ya da bakırdan yapılmış Melek Tavus heykelini, müridlerin arasında dolaştırma geleneğidir¹³³. Bu heykeller sancak diye adlandırılır¹³⁴. Ördek ve kuş biçiminde yapılmış bu sancaklar (Levha XXVa-b-c)¹³⁵, aynı zamanda Yezidiler'in yeryüzündeki dağılım bölgelerini simgelemektedir. Sancağın dini makamda oturan şeyhe ilahi bir güç verdiğine

¹²⁹ Yalkut 2002, s. 47.

¹³⁰ Çakar 2007, s. 134.

¹³¹ Yalkut 2002, s. 47.

¹³² Yalkut 2002, s. 48.

¹³³ Çakar 2007, s. 136.

¹³⁴ Bulut 2003, s. 164.

¹³⁵ Guest 2007, res. 30-32.

inanılır. “Tavushane” denilen özel ve güvenli bir yerde korunan sancak, sadece dini önderin emriyle “kavval” (keval) denilen gezici dervişlere, geçici bir süre için verilir¹³⁶.

Yezidiler sancakları, Melek Tavus’un kendisi olarak değil aksine onun gölgesi ya da simgesi olarak görürler¹³⁷. Bu durumda pagan dinlerinden farklı olarak, onların puta tapmadıklarını söyleyebiliriz.

Yezidiler, birçok tartışmalara konu olan bu sancakların fotoğraflarının çekilmesine veya çizilmesine izin vermezler. Bir sır gibi bu sancakları diğer topluluklardan gizlemeyi tercih ederler. Ancak bazı Yezidi olmayan araştırmacılar bir şekilde bu sancakları görebilmiştir. Melek Tavus isim olarak tavus kuşunu hatırlattığından A.Henry Layard, Seyyid Abdülrezzak El-Haseni ve Anastasse Marie gibi araştırmacıların çizdikleri sancaklar tavus kuşu şeklindedir. Buna karşın Mustafa Nuri Bey, Melek Tavus sancağını bir horoz şeklinde çizmiştir¹³⁸. R. Lescot ise Sincar Yezidiler’inden Cemil Ağa’nın evinde gördüğü iki sancağın kafa yapısının Tavus kuşundan çok güvercin ya da ördeğe benzediğinden söz etmiştir¹³⁹.

Yezidiler’in kutsal kitaplarından biri olan Mushaf-ı Reş’te sancakların yedi adet olduğundan söz edilmiştir. Ayrıca her sancağın bir adı vardır. Emir İsmail Bey’e göre bu sancaklar zamanında, Süleyman Peygamber’e aitmiş ve ardından diğer Yezidi kralların eline geçmiş. Sancaklar Şeyhan Emiri tarafından Şeyh Adi’nin Laleş’teki tapınağında korunuyor. Eskiden sancaklar, kavallar ve köçekler vasıtasıyla Yezidiler arasında gezdirilirken artık güvenlik nedenlerinden dolayı sancakların taklitleri gezdirilmektedir¹⁴⁰.

Sancaklar Mir ve Baba Şeyh’in izniyle saklandıkları yerden, bakır ibrik, tepsi ve Şeyh Adi’nin türbe toprağı ile zemmam suyunun karışımından oluşan “berat” adı verilen kutsal lokmalarla birlikte köylerde gezdirilmek üzere çıkarılır. Bunlar yün heybelere doldurularak kavalların boynundan iki omuzdan sarkacak şekilde asılır. Ağzı büzgülü iri beyaz bez torbalara konan tef, ney ve diğer eşyalar tek tek öpülüp başa konur¹⁴¹. Bu yolculuk sırasında Kavval gidilecek köye yaklaşınca Köçekler

¹³⁶ Bulut 2003, s. 164.

¹³⁷ Çakar 2007, s. 136.

¹³⁸ Çakar 2007, s. 136.

¹³⁹ Çakar 2007, s. 137.

¹⁴⁰ Çakar 2007, s. 137.

¹⁴¹ Bulut 2003, s.173.

haber verirler. Köydeki tüm Yezidiler, bayramlık giysilerini giyerek, köy dışına çıkıp sancağı karşılarlar. İlahiler, türküler ve zılgıtlar eşliğinde başlayan karşılama, kimin evinde tören yapılacağını belirlenmesi, maddi durumu iyi olanlar arasında yapılan bir müzayedeye sona erer. Açık artırmayı kazanan kişi Kavval ve kutsal malzemeleri evinde ağırlama sevinciyle aynı zamanda töre gereği, kurban keser¹⁴². Tüm köylüler de bu eve konuk olurlar¹⁴³.

Yapılan ritüel açık havada gerçekleşecek ise, bahçedeki ağaçların altına yastıklar konulur. Başta sancak, ibrik, tef ve ney olmak üzere kutsal eşyalar tek tek kılıflarıyla birlikte öpülür, heybe ve torbalarından çıkarılırken bir kez daha öpülüp yastıklara dayalı bir şekilde sırasıyla yerleştirilir. Getirilen tepsinin üzerine üç boğumlu tavus heykeli ve ibrik konulur. Berat denilen lokmalar tepsinin sağ tarafına bırakılır. Kavval öncelikle neye üfler ardından tef sesleri duyulur ve böylelikle tören başlamış olur¹⁴⁴.

Kavallar sancağın her iki yanına otururlar, yaşlılar saygınlıklarına göre yer minderleri ve kilimlere bağdaş kurarak dizilirler. Bunların dışındaki tüm köy halkı arka tarafta ayakta beklerler. Çalınan ilahiler uzun bir süre devam ettikten sonra kesilir. Ardından köydeki herkes sancağın önünde diz çöküp en alttan başlamak üzere heykelin üç boğumunu ya öper ya da iki eliyle dokunup dudağına sürer. (Levha XXVIa-b) Sancağın sarılı olduğu yeşil kırmızı örtüye yüz sürüp başına koyar. En son baş kavvalın elini öpüp, belli miktarda parayı bırakıp, karşılığında “berat”ı alarak yerine geçer. Tüm köy halkı bu ritüeli gerçekleştirdikten sonra törenin ilk kısmı bitmiş olur¹⁴⁵.

Dua bölümünün bitiminde, üzüm ve incirden oluşan kuruyemiş tabağı sunulur. İlk başlayan “ziyade olsun” der demez, tüm konuklar yemeye başlarlar. Her evden getirilen ve üstüne lavaş ekmeği konulan yemek, genellikle el ile yenilir. Ortak yenilen yemek, ibadetten çok sohbet ve kardeşliği pekiştirmektedir. Kısa bir süre sonra törene son verilir¹⁴⁶. Kavval ve köçekler bu ayinden sonra köy halkından gelen hediyeleri toplayıp yolculuklarına devam ederler¹⁴⁷.

¹⁴² Bulut 2003, s. 173.

¹⁴³ Çakar 2007, s. 137.

¹⁴⁴ Bulut 2003, s. 173.

¹⁴⁵ Bulut 2003, s. 174.

¹⁴⁶ Bulut 2003, s. 174.

¹⁴⁷ Çakar 2007, s. 137.

B-LALEŞ TAPINAĞI

Laleş adının kökeni, Kürtçe “lal” ve “heş” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. “lal” sessiz, “heş” hoşluk demektir. Burada anlatılmak istenen, “dünyanın hoşluğundan bahsetme, kendini bil, Allah’ı unutma”dır. Başka bir görüş ise, Laleş’in, Kürtçe “lal” ve “leş” kelimelerinden oluştuğundan, “lal”(sessizlik), “leş” (beden), dolayısıyla “sessiz beden” anlamına geldiğinden söz etmektedir. Fakat biz her iki anlamın da benzer olduğundan dolayı, bu durumun Tasavvuf ile yakından ilintili olduğunu söyleyebiliriz. Mevlana’nın kendisine “suskun” demesi ve hocasının Tebrizli Şems olması (Şems’in Yezidi olduğunu ileri süren görüşler mevcuttur), Yezidilik ile Sufisizm’in birbirini etkilediğini düşündürmektedir.

Laleş Vadisi, Musul’a 58 kilometre uzaklıkta, 610 metre yükseklikte ve 3 kilometre uzunluktadır. Laleş Vadisi’ne doğudan ve batıdan ulaşılabilir (Harita II)¹⁴⁸. Doğu tarafı genellikle araçlarla yolculuk yapan hacılar tarafından tercih edilmektedir. Geleneksel olarak Beadré’den gelen Mir ve ailesi batı tarafını tercih etmektedir.

Vadi, baştan başa kutsal olduğundan dolayı buraya adımını atan her Yezidi, yalın ayakla dolaşmak durumundaydı, fakat günümüzde bu kurala pek uyulmadığı görülmektedir¹⁴⁹. Krem rengi ile gri tonlarının hakim olduğu Laleş Tapınağı’nın doğu-batı ve güneyi yumuşak yontma taşlardan, kuzeyi ise kayalıklardan oluşmaktadır (Levha XXVIIa-b).

Laleş Tapınağı, muhtemelen Hristiyanlık’tan önce inşa edilmiştir. Yezidi mitolojisi ve sözlü edebiyatına göre tapınak, Tanrı’nın Dünya’yı ilk yarattığı yerde bulunmaktadır. Vadideki tepelerin dere yatağıyla birleştiği büyük kayalar arasında yaklaşık yüz elli kadar mağara, kovuk, sufi dervişlerin hücreleri olan çilehane, zaviye ve türbe bulunmaktadır. Abdülkadir Geylani, Hallac-ı Mansur, Hasan Basri ve Şemseddin Tebrizi gibi sufi şahsiyetlerin burada çile doldurduklarına inanılır. Yezidiler buradaki hücre, kovuk ve türbeleri tek tek dolaşarak, taşlarına el sürerek, dileklerde bulunmaktadır¹⁵⁰. 12. yüzyılda Şeyh Adi’nin yerleşmesiyle burası çilekeşler tekkesi, daha sonra mürid sayısının artmasıyla dergah olmuştur. Ölen din adamları aynı mekanda gömüldükçe burası zaman içerisinde türbegah halini almıştır.

¹⁴⁸ Francis 2008, map 1.

¹⁴⁹ Bulut 2003, s. 164.

¹⁵⁰ Bulut 2003, s. 165.

Böylece anıt mezar (mozole) ¹⁵¹ ve tapınak karışımı kompleks bir yapı oluşmuştur (Levha XXVIII) ¹⁵².

Batı tarafından Laleş vadisine vardıktan sonra Ak Köprü'den (Pıra Spi) geçilerek binanın kemerli giriş kapısına varılır. Girişteki kapının üst eşiğine kabaca yılan, insan, küçük bir el baltası ¹⁵³ ve ibik kabartması yapılmıştır (Levha XXIX) ¹⁵⁴. Burada yılan figürünün oldukça ayrıntılı işlendiğini görmekteyiz (Levha XXXa-b-c) ¹⁵⁵. Giriş kapısından geniş bir avluya geçilir. Bir çeşit stoa olan avlunun her iki yanındaki tezgahlarda, hac mevsiminde kutsal eşyalar sergilenip satılmaktadır. Giriş avlusunun dış tarafında ortak kullanıma açık mekanı izleyen küçük kapı, kemerli bir geçide açılmaktadır (Levha XXXI). Ziyaretçi burada ayakkabılarını çıkarıp eşiğe basmadan kutsal alana geçmek durumundadır ¹⁵⁶. Eşik birçok kültürde olduğu gibi, Yezidilik'te de kutsal bir unsurdur.

Kutsal alandaki Şeyh Adi Türbesi, onun inzivaya çekildiği söylenen yüksek bir tepede yer almaktadır. Şeyh Adi Türbesi'nin bulunduğu kuzey yamacında, kayalıklar arasından akan beyaz su türbenin altından geçerek kutsallaşır. Çocuklar bu suyla tapındaki sarnıçlarda vaftiz edilir ¹⁵⁷. Tapınağın batıya bakan tarafındaki kare biçimindeki, toprak ve alçıdan yapılmış odada Şeyh Adi'nin mezarı bulunmaktadır. Ahşap sandukanın içinde yer almaktadır ve bütün kutsal mezarlarda olduğu gibi, üzerine yeşil bir örtü örtülmüştür. Taş duvarla örülmüş, geniş, tertemiz ve bakımlı odanın üst yapısı koni şeklinde olup 12 metre yüksekliğindedir. Loş olan oda küçük bir kandille aydınlatılmaktadır –Zerdüştiler'de de günlük ibadetlerin yapıldığı her mabette, mutlaka kalp ateşini temsil eden bir ateş bulunurdu. Bu ateş gerçek bir ateş olabileceği gibi, bir çıra, bir lamba veya herhangi bir aydınlatma aracı da olabilirdi ¹⁵⁸. Türbenin hemen yanı başında “Stuna Mıraza” (Murat Taşı) denilen sütun benzeri dikili bir taş bulunmaktadır. “Stuna Mıraza” denilen dikili taş,

¹⁵¹ Bulut 2003, s. 166.

¹⁵² Guest 2007, res. 6A.

¹⁵³ Layard 2000, s. 199.

¹⁵⁴ Guest 2007, res. 10.

¹⁵⁵ Guest 2007, res. 12-15.

¹⁵⁶ Bulut 2003, s. 166.

¹⁵⁷ Guest 2007, s. 44.

¹⁵⁸ Bilgin 2003, s. 456.

Yezidiler için kutsaldır ve bu taşın uğur getirdiğine inanılır. Söylenceye göre, bu sütun Şeyh Adi tarafından müritlerinin kismetleri açılsın diye dikilmiştir¹⁵⁹.

Dikili taşların eski uygarlıkların çoğunda kutsallık taşıdığını görmekteyiz. Yerden göğe doğru uzanan bu dikili taşlar, tanrı ile olan ilişkiyi temsil etmektedir. Dikili taşlar, Neolitik Dönem’de, Anadolu’da Göbeklitepe’de de bilinmektedir¹⁶⁰.

Yezidiler’e göre kutsal sayılan Şeyh Adi’nin mezarındaki toprak ile buradaki kutsal su karıştırılarak “berat” adı verilen kutsal lokmalar, ziyarete gelen kişilere şifa amaçlı dağıtılmaktadır¹⁶¹. Şeyh Adi’nin kullandığı porselen lamba, üstünde dinlendiği pencere pervazı (berşebekayi) ile seccadesi de burada bulunmaktadır. Bu kutsal eşyalar sadece özel zamanlarda ziyaretçilere gösterilmektedir. Gelen ziyaretçiler, bu kutsal eşyalara yüz sürüp dileklerde bulunmaktadırlar¹⁶².

Bir zamanlar tapınakta korunan, fakat günümüzde kayıp olan Hz. İsmail’in bakırdan yapılmış koç heykeli, Hz. Musa’nın bakır asası ve yılanı, tarikat şeyhi Ahmet el Bedevi’nin tespihi, sufi Cüneyd el Bağdadi’nin sakal tıraşı, tarikat bilgini Abdülkadir Geylani’nin çubuğu, Hz. Süleyman’ın bakır taşı, tarikat şeyhi Ahmet el Rufai’nin kuşağı gibi kutsal eşyalar bulunmaktaydı¹⁶³.

Vadide yer alan bir başka önemli türbe, Şems ya da Güneş Şeyh’in (Şems Farsça’da güneş anlamına gelmektedir.) türbesidir (Levha XXXII)¹⁶⁴. Mümkün olduğu kadar çok güneş ışını düşecek şekilde yapılmıştır. Kapının yanındaki duvarda Şeyh Şems’e yazılan bir dua asılmıştır. Yezidi mirlerinden Hüseyin Bey’in babası ve diğer Yezidi liderleri tarafından dikilen adak tabletleri duvarın içine konulmuştur. Daha kutsal olan iç bölge birkaç küçük kandille aydınlatılmaktadır. Ayrıca binaların yanında yapılmış bir ahırda Şeyh Şems için adak olarak kesilen beyaz öküzler bulunmaktadır. Bu öküzler büyük festivallerde kesilerek etleri yoksullara dağıtılmaktadır¹⁶⁵.

¹⁵⁹ Bulut 2003, s. 168.

¹⁶⁰ Schmidt 2007, s. 125.

¹⁶¹ Bulut 2003, s. 164.

¹⁶² Bulut 2003, s. 165.

¹⁶³ Bulut 2007, s. 165.

¹⁶⁴ Guest 2007, res. 25.

¹⁶⁵ Layard 2000, s. 203.

C-KUTSAL KİTAPLARI

Yezidiler'in, Şeyh Adi'ye atfedilen Kitab el-Cilve ile onun ölümünden iki yüzyıl sonra yazıldığı söylenen Mushaf-ı Reş adlı iki kutsal kitapları vardır¹⁶⁶. Öte yandan pek çok Yezidi tarafından benimsenen başka bir hipoteze göre, Yezidi dininin çok eski olduğu ve kuruluşunun tarihsel ayrıntılarının eski çağ uygarlıklarının puslu ortamında kaybolduğudur¹⁶⁷. Bu nedenle bu iki kitabın yaradılıştan önce var olduğu ve orijinal nüshalardan öğrenildiğine dair inanç da Yezidiler arasında yaygındır. Arapça olan bu kitaplardan Kitab el-Cilve tecelli kitabı, Mushaf-ı Reş ise “Kara Kitap” olarak anılır¹⁶⁸.

I- Kitab el-Cilve (Nur Kitabı)

Yezidi kutsal kitabı Kitab el-Cilve, bir mukaddime ve beş bölüm, 109 satır, 8 sayfadan oluşur¹⁶⁹. Bu bölümlerin birincisi, on üç madde olup, Melek Tavus'un ezelde hala var ve vazifesini insanları ıslah ve bir sıkıntı halinde onlara her zaman yardımcı olduğu söylenmektedir. İkinci bölüm, on madde olup, bu maddelerde Melek Tavus'un insanları istediği gibi cezalandırıp, ödüllendirdiğini, yerin altına ve üstüne hükmettiğini, sadece kendi emirlerini yerine getirmek gerektiği ifade edilmektedir. Sekiz maddeden oluşan üçüncü bölümde ise, bütün bilgileri, sevdiklerine kitap olmadan verdiği; yer, gök ve denizdeki bütün yaratılanların kendi hakimiyeti altında olduğu, yer altındaki bütün hazineleri bildiği anlatılır. Dokuz maddeden meydana gelen dördüncü bölümde ise haklarını başka tanrılara vermeyeceğini, Müslüman, Yahudi, ve Hristiyanların onun inançlarından kendilerine uygun düşenleri alıp, diğerlerini bozdukları ifade edilir. Son bölüm olan beşinci bölüm dört maddeden ibaret olup, burada şahsına ve resmine saygıda bulunulması ve kendi inançlarının ve eşyanın olduğu gibi korunması emredilir¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Abca 2006, s. 19.

¹⁶⁷ Guest 2007, s. 64.

¹⁶⁸ Abca 2006, s. 19.

¹⁶⁹ Akça 2006, s. 52.

¹⁷⁰ Abca 2006, s. 19.

٧

[illegible]

47

¹⁷¹ Çakar 2007, s. 285

[illegible]

173
 173 Çakar 2007, s.287
 50

לער און מ'זאגט אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים

לער און מ'זאגט אים

און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים
 און אים און אים און אים און אים

^

ᐱᐱᐱᐱ ᐅᐅᐅᐅ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱ
ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ
ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ

ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱ

Çeviri

Bütün yaratıklardan önce var oldu. Seçilmiş halkını uyarmak ve yanlışlardan uzak tutmak üzere, yardımcılarını bu dünyaya gönderdi; kullarını önce sözlü olarak uyardı, ikinci olarak bu kitapla ki yabancıların okuması ya da bakması yasak kılındı.

Birinci Bölüm

Ben ki vardım, varım, sonsuza dek var olacağım; tüm yaratılmışlara hükmüm geçer, tüm olaylar ve benim erkim altındaki varlıklarla ilgili her şey, benim buyruğumla olur. Kim buna inanır da gerektiğinde beni çağırırsa, ben hemen onun yanımdayım, benim var olmadığım hiçbir yer düşünülemez. Beni benimsemeyen kimselerin, kendi isteklerine uygun olmadığı¹⁷⁷ için kötülük diye nitelendirdikleri tüm olaylar, benim isteğimle olur. Her çağın bir yönetici vekili vardır; onu ben seçerim. Her kuşakla birlikte, bu dünyanın başkanı da değişir. Başkanlar sırayla gelirler, kendi dönemleriyle ilgili görevlerini yerine getirirler. Yaratılıştan kazanılan özelliklerin değerleriyle orantılı olarak, suçları bağışlarım. Kim ki buna karşı çıkar, sıkıntılarla acılar ondan eksik edilmeyecektir. Başka hiçbir tanrı, benim işlerime ve yaptıklarımına karışamaz: Ben neye karar verirsem o olur.

Yabancıların ellerinde bulunan kutsal kitaplar, peygamberler ve havariler tarafından yazılmış olsalar bile, artık geçersizdirler, isyancı bir nitelik kazanmışlardır, bozulmuşlardır; bunlar birbirlerini yalanlamakta ve geçersiz kılmaktadırlar. Doğru olanla yanlış olan arasındaki ayırım, yaşanan çağın koşullarına göre yapılacaktır. Bana inananlara verdiğim sözleri yerine getireceğim; belirli dönemler için yetkilerimi devrettiğim akıllı ve sevgili vekillerimin yargılarına göre, kullarımla aramdaki sözleşmeye uyacağım ya da uymayacağım. Olayların gelişimini dikkate alırım; içinde bulunulan zamanda yararlı olan neyse, onu uygularım. Benim eğitmenliğimi kabul edenleri yönlendirir, eğitirim; onlar bana uymakla, ruhun duyacağı sevinç ve zevklerin en büyüğüne kavuşurlar¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Guest 2007, s. 349.

¹⁷⁸ Guest 2007, s. 350.

İkinci Bölüm

Çok iyi bildiğim tüm yöntemlerle, Adem oğullarını ödüllendirir ve cezalandırırım. Yeryüzünde, üstünde ve altında ne varsa, benim denetimimdedir. Öbür ırklara yardım etmeyi üstlenmem, onlara iyilik yapmaktan da uzak durmam, hele benim seçilmiş topluluğumdan ve bana uysallıkla hizmet edenlerden bunu hiç esirgemem. Sınadığım insanlara etkin bir denetim yetkisi veririm; bu insanlar, benim irademe uygun olarak, belirli durumlarda, bana inanıp öğütlerimi tutanlara yardım ederler. Alan da benim, veren de; zengin eden, fakir eden de; mutlu kılan, mutsuz kılan da; bütün bunlar, çevre koşullarına ve zamana uygun biçimde gerçekleşir; benim işlerime karışmak ve herhangi bir insanı denetimimden çıkarmak hakkına ve yetkisine sahip hiçbir güç yoktur. Bana engel olmaya çalışanların üzerine acılarla hastalıklar yağdırırım. Kim benim buyruklarıma uyarsa, öbür insanlar gibi ölmez. Bu düşük dünyada hiç kimsenin, kendisi için belirlediğim süreden daha fazla kalmasına dayanamam; ama istersem, onu dünyaya iki kez, üç kez ya da daha fazla, geri gönderirim, ruhunu başka bedenin içine sokarak; bu evrensel bir yasadır.

Üçüncü Bölüm

Ben, kitap göndermeksizin yönlendiririm, dostlarıma ve benim öğrettiklerimi benimseyenlere, doğru yolu, gizli araçlarla gösteririm; uyulmasını istediğim kurallar, bunaltıcı değildir, zamana ve koşullara göre saptanmıştır. Yasalarıma karşı çıkanları öbür dünyalarda cezalandırırım. Adem oğulları, yapılması istenen şeyleri bilmezler, bu yüzden sık sık yanlışlığa düşerler. Yeryüzündeki ve gökteki hayvanlar, denizdeki balıklar, hepsi benim yönetim ve denetimim altındadırlar. Dünyanın bağrındaki gizli hazineler ve başka şeyler benim bilgimim içindendir. Onların tek tek bulunup alınmasına imkan sağlarım. Bunlara sahip olacak kimselere ve benden zamanında dilekte bulunanlara gizli işaretlerimi, mucizelerimi gösteririm. Bana ve izleyicilerime karşı yabancıların göstereceği düşmanlık ve direnme, ancak kendilerine zarar verir, çünkü bilmezler ki güç ve zenginlik benim ellerimdedir ve bunları ben, Adem oğullarında hak edenlere veririm. Dünyaların yönetimi, çağların arka arkaya geçip gidişi, vekillerimin her çağda değişmesi, sonsuza dek benim yetkimdedir. Her kim

oraya dürüstçe yürümezse, ben, kendim belirleyeceğim bir zamanda onu cezalandıracağım ve başladığı yere geri göndereceğim¹⁷⁹.

Dördüncü Bölüm

Mevsimler dört tanedir, unsurlar da dört tanedir; bunları ben, yaratıklarımın, gereksinimlerini gidermeleri için bağışladım¹⁸⁰. Yabancıların kutsal kitapları, ancak benim yasalarımına uygun oldukları, karşı çıkmadıkları ölçüde tarafımdan kabul görürler; yine de bunlar, çoğunlukla saptırılmışlardır. Üç tanesi bana karşıdır ve ben, üç addan nefret ederim. Benim gizlerimi açığa vurmayanlar için, ödüllendirme konusundaki sözümü tutacağım. Benim uğrumda acı çekmeye katlananları, kuşku duyulmasın ki dünyaların birinde ödüllendireceğim. Benim yolumdan gidenler, kendilerine düşman olanlara ve yabancılara karşı, cemaat şeklinde yaşasınlar. Ey siz, benim yasalarımına uyanlar, benim tarafımdan ileilmeyen düşünceleri kafanıza sokmayın. Yabancıların yaptığı gibi sakın, adımı ya da bana yakıştırılan adları ağzınıza almayın, yoksa günaha girersiniz; çünkü bu konular, sizin kavrayışınızın üzerindedir¹⁸¹.

Beşinci Bölüm

Beni simgeleyen şeylere ve resimlere saygılarınızı sunun; çünkü onlar size, benim yasalarımına aykırı olan davranışlarınızı anımsatacaktır. Yardımcılarımın buyruklarına uyun, sözlerine kulak verin ki, benden aldıkları öte dünya bilgisini size iletсинler¹⁸².

II- Mushaf-ı Reş (Kitab'ül-Esved) (Kara Kitap)

Yezidi dininin bir diğer kutsal kitabı olarak kabul edilen Mushaf-ı Reş'in Şeyh Hasan tarafından yazıldığı kabul edilir. 1886 ile 1909 yılları arasında değişik versiyonlar şeklinde yayımlanmış olan bu kitabın içeriğinde dünyanın oluşumu, insanın kökeni ve Adem ile Havva'nın öyküsü ile ilgili bir Yezidi anlatımı vardır.

¹⁷⁹ Guest 2007, s. 351.

¹⁸⁰ Guest 2007, s. 352.

¹⁸¹ Guest 2007, s. 352.

¹⁸² Guest 2007, s. 352.

Ayrıca kitapta, bu dince yasaklanmış, yapılmaması gerekenlerin bir listesi de bulunmaktadır¹⁸³.

Her iki kitap da 19. yüzyılın sonlarına kadar yabancılar tarafından bilinmiyordu. Ancak, 1724'den itibaren Müslüman Şeyhi Abdullah el-Rab'taki, Yezidiler'in "Cilve" adında bir kitabının olduğunu ve herhangi bir Fahrettin tarafından yazıldığını söylüyordu. Miladi 1895 senesine gelindiğinde ise İngiliz E. C. Browne da "Musul Yezidiler'i" adlı yazısında ilk defa olarak bu iki kitabın İngilizce'ye tercümesini yapmıştır. Bunu diğer İngilizce, Almanca, Fransızca, Türkçe, İtalyanca, Rusça ve Arapça tercümeler takip eder. Böylece başta Avrupa olmak üzere tüm dünya ilk kez Yezidi inanç, gelenek ve görenekleriyle tanışarak bu ilginç inanç sistemi hakkında bilgi sahibi olmuşlarsa da; bu çeviri kitaplarının metinlerinin gerek anlam gerekse tarz bakımından birbirleriyle çok çelişik olması okuyan kimsenin hangisinin doğru olduğunu ayırmakta güçlük çekmesine neden olmuştur¹⁸⁴.

¹⁸³ Guest 2007, s. 71.

¹⁸⁴ Abca 2006, s. 20.

[illegible]

[illegible]

¹⁸⁹ Çakar 2007, s. 296.

[illegible]

¹⁹⁰ Çakar 2007, s. 297.

[illegible]

¹⁹¹ Çakar 2007, s. 298.

[illegible]

¹⁹² Çakar 2007, s. 299.

[illegible]

¹⁹⁴ Çakar 2007, s. 301.

195

68

[illegible]

¹⁹⁶ Çakar 2007, s. 303.

ወንጌ ቅዱሳን ጳጳስ ቅዱስ ጳጳስ
 ለጳጳስ ቅዱስ ጳጳስ ጳጳስ
 ቅዱስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ
 ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ ጳጳስ

Çevirisi

Başlangıçta Tanrı, kendi özünden Beyaz İnci'yi yarattı; ve bir kuş yarattı ki adı Anfar'dı. Ve İnci'yi onun sırtına koydu, ve orada kırk bin yıl oturdu. İlk gün, yani Pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan 'tur. Pazartesi günü Tanrı Darda'il adlı meleği yarattı ki o, Şeyh Hasan'dır. Salı günü, İsrail'i yarattı ki, Şeyh Şems'tir. Çarşamba günü, Cibra'il [Gabriel] adlı meleği yarattı; o da Ebu Bekr'dir. Perşembe günü, Azrail'i yarattı ki, Sacadin'dir. Cuma günü, Şemna'il adlı meleği yarattı ki, o da Nasiru'ddin'dir. Cumartesi günü, Nura'il adlı meleği yarattı ki, ki o [...]. 'u onların başkanı yaptı. Ondan sonra Tanrı, yedi göğü, yeryüzünü ve güneşi ve ayı yarattı[...]. İnsanı, kuşları ve tüm hayvanları yarattı ve onları pelerininin boşluğuna yerleştirdi ve İnci'nin üzerinden indi, melekler de yanındaydı. Sonra yüksek sesle İnci'ye doğru haykırdı, o da düşüp dört parçaya ayrıldı, içinden su fışkırdı ve deniz oldu. Dünya yuvarlandı, üzerinde çatlak yoktu. Sonra Tanrı, bir kuş biçiminde Cibrail'i yarattı ve dört bucağın yönetimini ona¹⁹⁸ emanet etti. Sonra bir gemi yarattı ve onun içinde otuz bin yıl kaldı, ondan sonra Laliş'e geldi ve konakladı. Dünyanın içinde haykırdı ve yoğunlaşmayla deniz oluştu, dünya yeryüzüne dönüştü ve titremeye devam ettiler. Sonra Cibrail'e Beyaz İnci'nin iki parçasını getirmesini buyurdu, parçalardan birini yeryüzünün altına yerleştirdi, öbürünü de Göğün Girişi'ne kapı olarak koydu. Sonra onların kırpıntılarından da yıldızları yarattı ve onları göğe süs olarak astı. Ayrıca yeryüzünü süslemek üzere meyve ağaçlarını, bitkileri ve dağları yarattı. Halı'nın üzerine Taht'ı yarattı. Sonra dedi ki Ulu Tanrı: "Ey Melekler, Adem'le Havva'yı yaratacağım, onları insan yapacağım ve ikisinden, Adem'in belinden gelmek üzere Şehr bin Cebr doğacak ve ondan tek bir halk türeyecek yeryüzünde; Azazil'in yani 'un toplumu olan Yezidi halkıdır bu. Sonra Şeyh Adi bin Misafir'i Suriye'den göndereceğim ve o gelip Laliş'te kalacak." Sonra Tanrı, kutsal ülkeye indi ve Cibrail'e, dünyanın dört bucağından toprak getirmesini buyurdu: Toprak, hava, ateş ve su. Onlarla bir adam yaptı; kendinden ona bir ruh bağışladı. Sonra Cibrail'e Adem'i Cennet'e yerleştirmesini buyurdu, orada meyveyle bütün yeşil bitkileri yiyebilsin diye; ancak buğday yemesi yasaktı. Yüz yıl sonra, Tanrı'ya dedi ki: "Adem nerede ve nasıl üreyip çoğalacak?" Tanrı ona "Yetki ve yönetimi sana bırakıyorum bu konuda" dedi.

¹⁹⁸ Guest 2007, s. 353.

O zaman, gidip Adem'e sordu: "Hiç buğday yedin mi?" o da yanıtladı: "Hayır, çünkü Tanrı bunu bana yasakladı, 'ondan yememelisin'" dedi. şöyle dedi ona: "Yesen, senin için çok iyi olur." Ama Adem'in, yedikten sonra karnı şişti ve onu Cennet'ten çıkardı, yeryüzüne bıraktı ve göğe çıktı. O zaman Adem, karnının şişkinliği yüzünden acıyla kıvrandı, çünkü bedeninde çıkış deliği yoktu. Ama Tanrı bir kuş gönderdi, o da Adem'in bedeninde bir çıkış deliği açtı, böylece Adem rahatladı. Ve Cibrail ona yüzyıl görünmedi ve o mutsuz oldu, ağladı. O zaman Tanrı, Cibrail'e buyurdu ve o gelerek, Adem'in sol koltuk altından Havva'yı yarattı. Sonra, halkımıza –demek istiyorum ki¹⁹⁹, çok acı çeken Yezidilere- yardım etmek üzere yeryüzüne indi ve eski Asurlar'ın yanında, bizim de başımıza krallar dikti; Asur kralları Nesrukh (ki o, Nasiru'ddin'dir) ve Kamuş (o da, Sultan Fahu'ddin'dir) ve Artimus (ki, Sultan Şemsu'ddin'dir) adını taşıyorlardı. Bundan sonra iki kral tarafından yönetildik; birinci ve ikinci Şahpur adlı bu kralların yönetimi yüz elli yıl sürdü ve onların soyundan gelen Emirlerimiz bizi bugüne dek yönetmişlerdir ve biz dört kabileye bölündük. Bize marul (khass) yemek yasaklanmıştır. Çünkü Khass kadın (peygamberin) adını anımsatmaktadır; kuru fasulye de haramdır, koyu mavi boya kullanmamız yasaktır; Yunus peygambere saygısızlık etmiş olmamak için, balık yememiz haramdır; ceylanları da yemeyiniz, çünkü onlar peygamberlerimizden birinin sürüsü olmuşlardır. Ayrıca şeyh ve müridleri, tavus kuşuna saygısızlık etmemek için horoz da yemeyiniz; çünkü tavus kuşu daha önce sözü edilen yedi tanrıdan biridir ve biçimi horozu andırır. Yine şeyh ve müridleri, helvacıkbağı yemekten sakınınız. Bundan başka, ayakta işlemek ya da oturmuş haldeyken giyinmek ya da Müslümanların yaptığı gibi tuvalette taharetlenmek ya da onların banyolarında gusül etmek, bize yasaklanmıştır. Ayrıca Tanrımız olan Şeytan'ın adını ya da onu anımsatan Kitan, Şar, Şat gibi adları ya da Mel'un [...], Na'l gibi sözcükleri ağza almak yasaktır. Önce [...] bizim dinimize, putperestlik dediler ve Yahudiler, Hristiyanlar, Müslümanlar ve İranlılar dinimizden uzak durdular. Kral Ahab ve Arman bizdendi; öyle ki, bizim Pir-bub diye adlandırdığımız Ahab Belzebub'un Tanrısından yardım dilerlerdi. Bizim Babil'de Bukti-Nosser (Nabukadnezar) adlı bir kralımız vardı; İran'da Ahasuerus, İstanbul'da Agrikalus da bizdendi. Gök ve yer var olmadan önce Tanrı, suların üzerinde bir teknenin

¹⁹⁹ Guest 2007, s. 354.

içindeydi. Sonra yaratmış olduğu İnci'ye kızdı, onu başından defetti; İnci'nin kırılmasından dağlar, çınlamasından kum tepeleri, dumanından da gökler meydana geldi. Sonra Tanrı göğe çıktı ve gökleri yoğunlaştırdı ve onları, altlarında destek koymadan yerleştirdi ve yeryüzünü her yanından çevirdi. Sonra ellerine kalemi aldı ve tüm yaratıklarının adlarının listesini çıkardı. Kendi özünden²⁰⁰ ve nurundan altı tanrı yarattı ki onların yaratılması, bir lambanın başka bir yanan lambadan yakılması gibiydi. Sonra birinci tanrı, ikinci tanrıya dedi ki: “Ben göğü yarattım; sen oraya çık ve bir şeyler yarat.” Ve o, göğe çıktığı zaman, güneş var oldu. Kendinden sonraki tanrıya “çık” dedi ve ay yaratıldı. Ve ondan sonraki tanrı, gökleri harekete geçirdi ve ondan sonraki tanrı, yıldızları yarattı; ondan sonra gelen tanrı, el-Kuragh'ı, yani Sabah Yıldızı'nı yarattı ve her şey böyle yaratıldı²⁰¹.

²⁰⁰ Guest 2007, s. 355.

²⁰¹ Guest 2007, s. 356.

BÖLÜM IV

A-YEZİDİ İNANCI KÖKEN VE ETKİLEŞİM ALANLARI

Fırat, Dicle ve Zap nehirlerinin suladığı Mezopotamya (Harita III)²⁰², sadece tarımsal mekanların değil, etnik toplulukların, kavim ve kabilelerin; değişik inanç ve kültürlerin de kadim toprağı olmuştur. Sabii, Mani, Mecusi, Zerdüştî, Mazdeki, Yahudi, Hristiyan, İslam, Batınlık, Sufilik, Şiilik, Sünnilik, Haricilik, Yezidilik, Nasturilik, Süryanilik ve Keldanilik ya bu geniş coğrafyada ya da komşu bölgelerinde ortaya çıkıp şekillenmiştir²⁰³. Bu coğrafyada ortaya çıkan Yezidiliğin kökeni ve kurucusu bilinmemektedir.

Yezidiler'in konuştuğı dil Kürtçe'dir ve Kutsal kitaplarında da Tanrı'nın onlarla Kürtçe konuştuğundan söz edilir. Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İrani kolunun kuzey-batı İrani grubuna ait bir dildir. Bazı araştırmacılar, çağdaş Kürtçe'nin, İran öncesi kalıntılara sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir, fakat henüz bilimsel olarak bunu gösteren herhangi bir kanıt bulunmamıştır²⁰⁴. İranî diller, özellikle de Kürtçe uzmanı olan David MacKenzie, çeşitli fonolojik tahliller sonrasında, Kürtçe'yi köken açısından proto-Beluci ve Farsça arasına koyar ve Kürtçe ile Beluci dili arasında yaptığı karşılaştırmalarla, proto-Kürtçe'nin Güney Farsça'sı ile oldukça yakın temas halinde olduğunu ileri sürer²⁰⁵.

I-Yezidilikte Yaratılış Mitosu

Yezidiler'in kendi kökenlerini açıklayışları diğer halklardan farklıdır. Yezidiler'in dini yol göstericileri melekleri temsil eder ve dolayısıyla onlar, Tanrısal varlıkların soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Yezidi halkı sadece Melek Tavus'un seçilmiş halkı olmakla kalmaz, aynı zamanda Adem ile Havva'nın çocukları olan diğer halklardan farklı olarak, Adem'in oğlu ile bir "huri"den –ki Kur'an-ı Kerim'de geçen huriler, cennetin güzel bakireleridir- gelmedir. Yezidiler'i diğer halklardan ayıran iki temel özelliklerinden biri, yarı tanrısal olmalarıdır. Diğer özellikleri ise dört kutsal unsurdan (ateş, su, hava, toprak) biri olan kozmosun ateşine

²⁰² Ötömlü 2006, harita.1 (Mezopotamya'nın uzaydan görüntüsü).

²⁰³ Bulut 2003, s. 159.

²⁰⁴ MacKenzie 1961, s. 68.

²⁰⁵ MacKenzie 1960, s. 86.

sahip olmalarıdır. Ateş, sıcaklığıyla hayatı mümkün kılarken, her şeyi yakıp küle de çevirebilir. Melekler arasında bu unsurun taşıyıcısı Melek Tavus'tur²⁰⁶.

Yezidi mitolojisine göre; Yezidiler'in, doğruca Adem'in oğlu Şahid ben Car'ın soyundan geldiklerine inanırlar. O da Adem'in bir küpe dökülen ter damlasından oluşmuştur. Adem, bu oğluna büyük hayranlık duyduğu için, hem Havva'dan doğan diğer oğulları hem de Havva onu kıskanırlar. Bir ölüm komplosu kurarlar, ama Melek Tavus'un emriyle dört cin gece Havva'nın oğullarının ağzına tükürür. Sabah kalktıklarında ise hepsi farklı bir dil konuşmaya başlar. Birbirleriyle anlaşamayınca da Şahid ben Car'a karşı düzenledikleri komployu gerçekleştiremezler²⁰⁷.

Yezidi inanişına göre insanlar ve dünya, Tanrısal dünya ile aynı özdendir, fakat ondan ayrılarak oluşmuş ve kendine yeterli hale gelmişlerdir. Yaratılış hem kaynaktan geliyor olmak ve onun gücünü taşımak, hem de ondan uzaklaşmak kurtulmaktır. Gerçi kozmostaki her şey aynı kaynaktan çıkmıştır ve Tanrısal ışığı taşır, ama bu aynı oldukları anlamına gelmez. Hatta melekler bile saf Tanrısal ışığa sahip değildir. Dolayısıyla melekler birer Tanrı değil, Tanrı'nın yaratmış olduğu varlıklardır²⁰⁸.

Görüldüğü üzere mitlerde kökenlerin işlevi (jenealoji), kutsal kaynakların gücünü o kaynaklardan çıkmış, onlardan türemiş olana aktarmaktır²⁰⁹.

III-Tufan İnancı

Nuh Tufan'ı efsanesi birçok uygarlıkta olduğu gibi Yezidiler'de ve Kuzey Irak'ta yaşayan diğer toplulukların geleneğinde de anlatılır²¹⁰.

Yezidiler'e göre yeryüzünde iki tufan kopmuştur. İlk tufan, Nuh zamanında insanların kötü eylemlerinden dolayı kopmuştur. Adem ile Havva'dan türeyen Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler'in kötülükleri bu tufana yol açmış olup, özgün bir kavim olan ve aynı soydan gelmeyen Yezidiler'in tufana etkisi olmamıştır²¹¹.

²⁰⁶ Yalkut 2002, s. 49.

²⁰⁷ Yalkut 2002, s. 49.

²⁰⁸ Yalkut 2002, s. 51.

²⁰⁹ Yalkut 2002, s. 51.

²¹⁰ Guest 2007, s. 67.

²¹¹ Bulut 2003, s. 184.

İkinci tufan ise tüm kavimler gibi Yezidiler'i de kapsamıştır²¹². Efsaneye göre, Nuh'un gemisi, Laleş Vadisi'nin 10 kilometre güneyinde bulunan Ayn Sıfni Köyü'nde inşa edilir. Sular altındaki Dicle Vadisi'nden tehlikeli yolculuk başlar ve gemi Sincar Dağları'ndaki Sinn el- Kılub'un zirvesine çarparak delinir. Bu deliği o anda taştan çıkan bir yılan kıvrılarak kapatır ve gemi en sonunda Cudi Dağı'nın (Kürtçe'de ci-yer, di-buldu "yer buldu" anlamına gelmektedir.) yamaçlarında karaya çıkar²¹³.

Tufandan bu yana yedi bin sene geçtiğine inanılır. Her bin yılda, yedi ilahtan biri yeryüzüne inerek kendi dini kural ve yasaklarını koyar; ayrıca Yezidiler'in bozulan işlerini düzene sokar. Mushaf-ı Reş 'e göre son bin yılda Yezidiler'e inen Tanrı onlarla Kürtçe konuşmuştur, yasak ve kurallarını bu dilde koymuştur²¹⁴.

IV-Yezidilerde Yaşamsal Döngü (Daire)

Yezidiler'de daire kutsal bir semboldür. Yezidi inanişına göre evrende olup bitenler belli bir akış ve ritimle sürekli tekrarlanmaktadır. Geleceği garanti altına alan da bu tekrarlanışlardır. İşte bu yüzden daire çok önemli bir sembol olarak kabul edilir. Yezidiler için daire, hem ruh göçünü hem de evrendeki uyumu ifade eder. Eğer bir kişi genç yaşta ölmüşse, bu mutsuz bir ölüm sayılır, çünkü daireyi tamamlamak için gerekli ritüellerden geçmemiştir. Kapanamamış bir daire ruhun daha huzursuz olmasına karmaşıklığa sürüklenmesine yol açacağından, mutsuz ölümler için daha uzun yas tutulur.

Yezidiler, tapınaklarının etrafında dönerler, ayrıca yemin ederken daire şeklini çizerler. Dini inanişına göre Melek Tavus, halkını göstermek için parmağıyla daire çizerek "Dairenin içindeki bu halk, benim halkımdır" demiştir²¹⁵.

Eski dönemde Yezidiler'e düşman olanların, onlara eziyet etmek ve onları kızdırmak hatta öldürmek için daire simgesini kullandıkları bilinmektedir. "Etrafına çember çizilmiş bir Yezidi'nin durumu zordu. Çemberin içi Yezidiler'in kendilerini gerçekleştirebilecekleri yer olarak kabul edildiğinden, böyle bir daire çizilmesini bir meydan okuma, dinlerini değiştirmeye bir çağrı olarak algılıyorlardı. Dairenin dışına

²¹² Bulut 2003, s.184.

²¹³ Guest 2007, s. 67.

²¹⁴ Bulut 2003, s. 184.

²¹⁵ Yalkut 2002, s. 52.

çıkma küfür sayılırdı. Bu yüzden daireden   kmamakta direniyor, ancak daireyi   zmi  olan kişi onu tekrar sildiğinde oradan ayrılmayı kabul ediyorlardı. Daireyi silmek ise, bir an için bile olsa, Yezidi kimliğini tanımi  olma anlamına gelmekteydi²¹⁶.”

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere daire kavramı, Yezidiler için oldu a önemli ve anlamlıdır. Aslında daire simgesinin sadece Yezidiler için değil, diğer ilkel dinlerin birçoğunda önemli olduğunu görmekteyiz.

Genel olarak birçok ilkel dinde daire olgusu, insanlara dinlerini tanıttı  öğretmek için kullanılan üç sembolün (daire, üçgen, kare) ilki ve en kutsal olanı sayılmıştır. Dairenin en önemli özelliği Güneş’e benzemesidir. G ne  ise evrenin oluşumu ve doğa üzerindeki hayranlık uyandıran rolü ve etkinliği nedeniyle en güçlü tanrı olarak tapınılan bir gök cisimidir. Mısır’da Ra’nın olduğu gibi diğer ilkel dinlerin en büyük tanrıları G ne ’ti. Dairede bulunan benzersiz mükemmellik, onun aynı zamanda monoteizm sembolü olarak da kullanılma nedeni olmu tur²¹⁷.

Bazı Yunanlı filozoflara göre, dairenin alanını oluşturan çemberle merkez arasını birleştiren ışınlar, birliği simgeleyen aynı merkezden uzaklaştıkça, açısal olarak nasıl gitgide birbirinden ayrılıyor ve aykırıla ıyorsa, mistik düşünce ve toplumsal boyutlarda olduğu gibi “her şey”de birbirinden ayrılır ve çeşitli yönlere doğru uzandık a  o alır ve farklıla ır²¹⁸. Bunun tersine; çemberden merkeze yaklaştıkça, birbirlerine daha fazla sokulur, fikir ve amaçlarını birleştirerek aynı merkezin içinde, “tek vücut” halinde kayna ır; sonuçta bir varlığın birliğini (vahdet-i vücud) olu tururlardı. Karşılıklı güçlerini da ıtmadan çoğaltma olanağı bulduklarından, daha mükemmel bir yaşama sahip olurlar.   te bu nedendir ki, merkeze dairenin odak noktası ve babası denilmektedir. Dairenin sahip olduğu bu özellik, onu bir uyum sembolü yapmıştır.

Bazı filozoflar ve teologlar, dairenin kozmik g  n aktivitesinin simgelendi ini, her şeyin ondan alınıp t ketildi ini özellikle vurgulayarak, onun bir tanrısalılı ın, yaradanın sembolü olarak kabul edilmesinde birle mi  bulunmaktadır. Daire antik çağlardan bu yana, ba ı ve sonu belli olmayan özelliği ve dairesel hareketlerde gözlenen sürekli bir akışı sağladığından, bir zaman sembolü

²¹⁶ Yalkut 2002, s. 52.

²¹⁷ Ersoy 2000, s. 72.

²¹⁸ Ersoy 2000, s. 72.

olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zaman, biri diğerlerine tıpatıp eşit olan sürekli ve değişmeyen anlar olarak tanımlanır²¹⁹.

V-Yezidi Dini Felsefesi ve Yezidiliğin Diğer Dinlerle Etkileşimi

Yezidi dinini araştıran din bilimciler arasında bu dinin kökeni hakkında henüz düşünce birliği oluşmamıştır. İran'daki Zerdüşt dini, Maniheizm, Hristiyanlık, Tasavvuf gibi hem şimdiki hem de geçmişte kalmış din ve inanışlara ait, birçok öğeyi barındıran bir tür senkretizm (bağdaştırmacılık) olarak görülen bir din söz konusudur. Yani komşu topluluklara ait bazı inanış ve adetler Yezidiliğin özü bozulmadan devralınmıştır²²⁰ veya Yezidiler onlara devretmiştir.

İnsan ilişkilerinde yeni bir dinin doğuşu olağanüstü bir olaydır. Geçici kralların idarelerini tamamen kabul ettirmek için, aradıkları boş mitlerden farklı olarak, dinlerin yüzyıllarca, binyıllarca süren ömürleri vardır. Bu dinlerden biri olan Yezidi dini, kurallar, yasaklar, buyruklar, ritüeller, anlatılar ve mitlerden oluşmuştur. Bunların bir kısmı iki kutsal kitaptan biri olan Mushaf-ı Reş'te toplanmıştır. Yezidi dini büyük ölçüde sözlü olarak aktarılan bilgilere dayanmaktadır, yazılı kaynakların uygulamada pek bir rolü yoktur²²¹.

Yezidiler, diğer dinlere ait kutsal kitapların hiçbirini reddetmezler, ancak Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim'i de saygıya değer görmelerine rağmen, en fazla Eski Ahit'e güvenirlir; ayrıca hem İsa'nın ikinci kez geleceğine hem de Mehdi'nin ortaya çıkacağına inanırlar²²². Yezidiler'in kökenine ilişkin tarihi kayıtların yetersizliği, onların ayinlerinin ve görüşlerinin kaynağı konusunda bir sonuca varmamızı güçleştirmektedir.

Yezidiler'in, semavi dinlere çok şey katan Sabiiler'in ortağı ve mirasçıları olduğunu ileri süren görüşe göre; 13. yüzyılda Moğollar'ın bölgeyi kasıp kavuran

²¹⁹ Ersoy 2000, s. 72.

²²⁰ Yalkut 2002 s. 331.

²²¹ Yalkut 2002, s. 32.

²²² Layard 2000, s. 208.

istilaları sırasında, Harran Sabiileri, Kuzey Irak'taki Sincar dağlarına sığınıp Yezidiler ile kaynaşarak onları etkilemişlerdi²²³.

Yezidiliğe genel olarak baktığımızda, gerçekten de aynı coğrafyada boy vermiş dinlerin bir sentezi şeklindedir. Daha önce de söz ettiğimiz gibi, Yezidilik sözlü aktarılan bir din olduğundan ve ancak 12. yüzyıldan sonra yazılı hale geldiğinden dolayı onun hakkında yorumda bulunmak oldukça güçtür. Kur'an-ı Kerim'de de geçen²²⁴ Sabii inancında yer alan gök cisimlerinin, ışık varlıklarının kutsal sayılması, vaftiz, ölüm ve doğum ritüeli, yemek ayinleri, her ne kadar belirgin çizgilerle ayrılmassa da, toplumsal kastın bulunması, ruhban sınıfına girmek için çeşitli aşamalardan geçilmesi gibi özellikler Yezidilik inancıyla benzerlik göstermektedir.

Layard'a göre, Sabenizm, Hristiyanlık ve Müslümanlığın bir karışımı olan dinin üzerinde aynı zamanda Gnostikliğin ve Maniheizm'in de etkisi olmuştur²²⁵. Sabenizm'in etkisi şu şekilde görülmektedir; Yezidiler, güneşe ve ışık kaynaklarına saygı göstermektedirler ve özel günlerde kurban edilmek üzere öküzler adamaktadırlar. Güneşin ilk ışıklarının üzerine düştüğü cisimleri öperler. Ateşe de sembolik olarak çok büyük bir saygı gösterirler, kesinlikle içine tükürmezler. Ellerini alevlerin arasında geçirir, sonra ellerini öperler ve sağ kaşlarının üzerine bazen de tüm yüzlerine sürerler. Mavi rengi, Sebalılar'da olduğu gibi, onlar da sevmezler²²⁶. Kibleleri ya da ibadet yaparken döndükleri yer, gökyüzünde güneşin doğduğu yerdir. Ölülerinin yüzlerini de o yöne çevirirler. Beyaz ketene düşkünlükleri, temizlik alışkanlıkları ve sık sık yıkanmaları konusunda da Sebalılar'a benzemektedirler²²⁷.

Özlüce bakıldığında Yezidilik İran, Hint ve Asur inançlarının karışımından oluşmuş bir dindir. İnancın kökeni yeterince açık değildir. Paganizm (ay ve güneş tapıncı), Sabiilik (ruh göçü), Şamanizm (rüya tabiri, dans ve ölü gömme ritüeli), Yahudilik (haram yiyecekler), Hristiyanlık (vaftiz, nikah, ekmek ve şarap ayini, nikahta kilise dahil kutsal yerleri ziyaret, şarap içmek), Manilik (irfan), Zerdüştlük

²²³ Bulut 2003, s. 148.

²²⁴ Kur'an-ı Kerim (Bakara:62, Maide:69, Hac:17) ayet ve sureleri

²²⁵ Layard 2000, s. 213.

²²⁶ Layard 2000, s. 209.

²²⁷ Layard 2000, s. 210.

(iyi- kötü mücadelesi), İslam (sünnet, oruç, hac, kurban), Sufi Rafizilik (sır saklama ve sufi şeyhleri) gibi dinleri içinde barındırır²²⁸.

Joseph Hammer Yezidiliği, 3. yüzyılın ortalarında, İran'da Mani adlı bir kişinin Hindistan'a gidip geldikten sonra; Hristiyanlık, Zerdüşt dini ve Budizm'i karıştırarak, yeni bir din ortaya attığı ve asıl ilkelerinin, Zerdüşt dinine yakın olduğunu açıklamaktadır. Hammer'e göre, 500–600 yıl yazılı ilke ve kurallardan yoksun olarak benimsenen Yezidilik, Müslümanlığın Ortadoğu'da yayıldığı yıllarda, tümü yazılı ilke kurallarla Şeyh Adi tarafından düzenlenmiştir. Gerek Zerdüşt'ün 'Zenda Avesta' adlı yapıtı gerek Yezidiler'in kutsal kitabı Mushaf-ı Reş'teki açıklamalar arasında birbirinden pek uzak olmayan ilke ve kurallar, dünyanın birçok yerinde Yezidiliğin Zerdüşt dininin devamı olduğu kanısını pekiştirmektedir²²⁹.

Herodot "Herodot Tarihi" adlı kitabında, Perslerin dinleri hakkında bilgi vermektedir. Herodot'a göre; Persler, Tanrı heykeli, sunak gibi şeyler bilmezler. Dinleri Zeus'a kurban vermeyi gerektirir. Kurbanları dağ başlarında keserler ve Zeus dedikleri de Tanrısal gök kubbedir. Güneş'e, aya, ateşe, suya ve rüzgara da kurban adarlar²³⁰. Mithraizm, Tanrısal bilginin yedi derecede düzenlendiğini kabul ediyordu. Üyelerin bir dereceden diğerine geçmeleri, her dereceye özgü ritüel, cesaret ve dayanıklılık sınavları ile gerçekleşmekteydi. Yedi bilgi derecesi, yedi gezegene karşılık geliyor, dereceleri tırmanmak ruhun gezegen katmanlarını aşarak cennete doğru yükselmesini simgeliyordu²³¹. Yezidi inancında da yedi meleğin olması, ruhun gelişmesi için, ruhun çeşitli aşamalardan geçmesi gerektiği düşüncesi ile örtüşmektedir. Mithra ve Mani dinlerinin gizemli gelenek ve öğretilerden oluşması ve bu gizli bilgiler sözlü olduğundan, hafızalardan silinmemesi için halkın önünde yapılan bir takım sembolik ritüellerden oluşması ve reenkarnasyon inancı²³² Yezidilik ile bağdaşmaktadır. Yapılan ayinler, ruhun Tanrı'ya doğru ilerleyişini sembolik olarak göstermektedir. Bu kutlamalar, ait olduğu dinin tarihe karışmasından çok sonra bile yaşamakta direnmiş ve hatta eskisinin yerini alan daha yeni bir inanca kendilerini bağlamışlardır²³³.

²²⁸ İslam Ansiklopedisi, s. 415

²²⁹ Öztemir 1988, s. 3.

²³⁰ Herodotos 2004, s. 61.

²³¹ Taraporewala 1980, s. 185.

²³² Taraporewala 1980, s. 186.

²³³ Taraporewala 1980, s. 186.

İran'ın unutulmuş dinlerinden biri olan Mitraizm'de çeşitli inançlara kendini bağlayan ve kendisini benimseyen halkın gereksinimlerine uyarlayan çok antik ve gizemli bir gelenek ile karşılaşmaktadır. Mitra, yüce varlık -Asura Varuna- ile yakından ilintili, antik bir Ari tanrısıydı. Varuna her şeyi kucaklayan gökleri simgelerdi ve Mitra, göksel ışıktı, fakat güneş değil; güneş onun maddi aracıdır. Zerdüşt ritüelinde Mitra'ya yapılan ayin hep Hurşid'e (maddesel olarak güneş) seslenen ayinden sonra okunur. Mitra hep uyanık ve tetiktedir. Bin kulağı ve on bin gözü vardır. Bunlarla bütün yaratıkları izler, tümünü duyar ve tümünü görür. Hiç kimse onu aldatamaz. O, tüm sözleşmeleri ve verilen sözleri garanti eder ve tüm sözleşmesini bozanları ve sözünü tutmayanları cezalandırır. O, tapanlarına sağlık, bolluk ve yetenekli çocuklar bağışlamıştır²³⁴. Işığın tanrısı olarak karanlık ve günahın düşmanıdır; gökyüzünün ordularını, cehennemın sürülerine karşı götürür. Bir anlamda Mitra, başmelek Mikail'in prototipidir²³⁵, bu yönüyle Yezidilik'teki Melek Tavus ile de benzerlik göstermektedir. Mitra'nın güneşin ışığını temsil etmesi, Babil inancındaki Şamaş'la yakından ilintilidir, ki Şamaş güneş tanrısıydı²³⁶. Yezidi inancındaki güneş tanrısının Şems (güneş) ile adlandırılması ve Yezidiler'in yüzlerini güneşe çevirip ibadet etmeleri, güneş ışınlarının değdiği yerleri kutsal saymaları, bu dinler arasında bir etkileşimin olduğunu ve Yezidiler'in Mitra kültürünün bir devamı veya bu dinden oldukça etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca Laleş Tapınağı'ndaki ruhaniler "ay namazını" da kılmaktadırlar. Bu durum Babil'deki Şamaş ve Sin kültü etkilerinin Yezidiler üzerindeki yansımaları göstermektedir. Babil ve Mısır ile yakın ilişkisi olan Hititler de öteki Ari tanrıları ile birlikte Mitra'ya da tapınmışlardır²³⁷. MÖ 15. yüzyılda bir Hitit-Mittani antlaşmasını gösteren yazıtta "Mitra" isminin geçmesi buna kanıttır. Mitracılar genellikle tapınaklarını suların kenarına veya üzerine inşa etmişlerdir. Su olmadığı zamanlarda ise kuyular açarlardı. Yeni doğan çocukları ise bu kutsal su ile vaftiz ederlerdi²³⁸. Yezidiler'e baktığımızda onlar da Laleş Tapınağı'nı Laleş Vadisi'nde akan ve kutsal saydıkları suyun üzerine inşa ettikleri ve yeni doğan çocuklarını bu su ile vaftiz ettikleri görülmektedir.

²³⁴ Taraporewala 1980, s. 186.

²³⁵ Taraporewala 1980, s. 187.

²³⁶ Taraporewala 1980, s. 191.

²³⁷ Taraporewala 1980, s. 188.

²³⁸ Reşid 2010, s. 102.

Yezidilik, Eski Mısır'da, M.Ö 1379–1362 yılları arasında hüküm süren Akhenaton'un tek Tanrı inancı ile de benzerlik gösterir. Eski Mısır'da Akhenaton, tahta çıkar çıkmaz çok Tanrılı dini yasaklayıp tek Tanrı inancını savunmuş ve güneş olarak görüntülenen tek Tanrı'ya “Aton” adını vermiştir. Akhenaton'un eşi Nefertiti'nin bir Mittani prensesi olması ve Akhenaton'u, dolayısıyla Mısır'ı, getirdiği inançla etkilediğini ileri süren görüşler de vardır. Mısır'da Güneş kültünün kutsallığı, resim ve rölyeflerle de sembolik olarak gösterilmiştir (Levha XXXIIIa-b). Rölyefte, ellerinde tuttukları kadehleri güneşe doğru yükselten Akhenaton ve eşi Nefertiti gösterilmektedir. Yönetici kral ve eşi tek Tanrı olan güneşe saygı işareti olarak yemin ederek kadeh kaldırır şekilde betimlenmiştir. Tanrı Aton ise onları kutsamaktadır. Güneşin kutsallığının daha önceki dinlerin ardılı olarak düşünülen Yezidilik'te de benimsenmiş olması benzerliklerden biridir.

Kendine özgü inanç sistemiyle birlikte Yezidi dininin Zerdüştlük öncesinde var olduğunu savunan Yezidiler de vardır²³⁹.

B-YEZİDİ RİTÜELLERİ VE LALEŞ TAPINAĞI

Asya ve Ortadoğu topluluklarında kutlanan Nevruz Bayram'ı Kürtler'de de çok eskiden beri kutlandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan en önemlisi 21 Mart'ta kutlanan bahar şenliği olan Nevruz Bayramı'dır. “nev ya da nu” yeni, “roz ya da ro” ise gün, güneş, dolayısıyla “yeni gün” anlamına gelmektedir.

Yezidiler'de 21 Mart önemli bir gündür. Cilve kitabında şöyle geçmektedir: “Ben yeryüzündeki bütün insanlar için dua ederim ve günün ilk ışığıyla sizi kutsarım. Her gün sabah bir kez günün ilk ışıklarıyla, Nevruz günü ise yedi defa sizi kutsarım.” “Nevruz akşamı yedi defa dua et”²⁴⁰ gibi ibarelerden 21 Mart'ın önemini açık bir şekilde görmekteyiz.

Mithra dini için de 21 Mart önemli bir gündü. O gün yüksek yerlerde ateşler yakılırdı. Mithraizm'de Güneş Tanrısı Mithra'dır, Yezidilik'te ise güneş anlamına gelen Şeyh Şems'tir.

Eski dönemlerden itibaren, İran halkı hem Babilliler hem de Mısırlılar ile yakın ilişkiler içindeydi. Böylece doğal olarak Ari dinine bu iki ulustan da etkiler gelmiştir. Bu ülkelerin ikisinin de -Babil ve Mısır- verimlilik ve refahları büyük

²³⁹ Reşid 2010, s. 28.

²⁴⁰ Reşid 2010, s. 103.

ırmaklara, Fırat, Dicle ve Nil'e dayanıyordu. Bu ırmakların her baharın başlangıcındaki taşkınlıkları, doğal olarak sular ve verimlilik tanrısına tapınmaları ile yakından ilintili bahar festivaline neden olurdu. Böylece, Babil'de İştâr tapınınının ve Mısır'da İsis kültlerinin oluştuğunu görürüz²⁴¹. Ayrıca, Yunanistan'da Dionysos ve Demeter kültleri bahar şenlikleriyle ilgili hatta bu tapınının temelleri Girit'in erken tunç çağına kadar geri gitmektedir. Yunanistan'da Dionysos-Demeter tapınması, her yıl büyük sevinçle kutlanmış ve hep zevk ve sefa alemleriyle eşlik edilerek, bahar şenlikleriyle birleşmiştir. Hindistan'da da klasik Sanskrit eserlerde betimlenmiş bahar festivali, aşk festivali (Madanotsava) vardır. O, aşk tanrısına ve verimlilik tanrısı (Madana) ve eşi bereketlilik ruhuna (Rati) tapınmayla yakından ilintilidir. Sonraki zamanlarda bu tapınma kendini tanrısal sığırtmaç, Krişna ve onun süt sağıcılarıyla, özellikle kızı Radha tapınması şeklinde birleştirmiştir. Bu uygulama günümüze kadar gelmiştir ve her yıl baharın ilk dolunay gününde, Holî festivali olarak tüm Hindistan'da kutlanmaktadır²⁴². Kürtler'e baktığımızda ise onlarda da baharın başlangıcı olan Nevruz Bayramı'nın kutlandığını görmekteyiz. Bu festivalde genç kızlar ve erkekler bir araya gelerek aynı zamanda eş seçiminde de bulunurlardı. Ahmed-ı Hanî'nin ünlü mesnevisi "Mem u Zin"de bu konu çok güzel bir şekilde işlenmiştir.

Bir diğer festival de Yezidiler'in hac ziyareti sırasında Laleş Tapınağı'nda Layard'ın da tanık olduğu bir çeşit ritüel havasında geçen festivaldir. Bunun için özellikle müziği kullanarak, diğer antik inançlar gibi, insan ruhunun en derinliklerine inilerek ritüelin devamlı ve daha etkili olmasını sağlamışlardır. Müziğin insan psikolojisi üzerindeki etkisi hemen hemen bütün dinlerde görülen bir uygulamadır. Babil'de de dini ritüellerde "naru" denilen şarkıcılar, kötü ruhları kovarlardı, "kalu"lar ise tanrıları müzikle yatıştırırlardı²⁴³. Bu durum müziğin etkili gücünü göstermektedir. İslam dininde de müzik, özellikle tasavvufta etkili bir araçtır. "Tarikat, yani mutlak'a kavuşmak için kendilerini mükemmelleştirme 'yol'u konusuna kafa yormuş sufi kuramcılar, 'yolcu'nun durup dinlenmek bilmeyen çabalarıyla ulaşacağı bir dizi psikolojik, sabit 'durum' belirlemişler ve bu durumlara 'makam', yani durak adı vermişlerdir. Bununla birlikte bu değişmez durumların yanı

²⁴¹ Taraporewala 1980, s. 187.

²⁴² Taraporewala 1980, s. 188.

²⁴³ Oates 2004, s. 185.

sıra, ‘yolcu’nun, bir anlık kasırğa gibi gelip geçici coşkulara kapılabileceğini de kabul etmişler ve buna da ‘hal’ adını vermişlerdir Greklerin de ‘ekstaz’ dedikleri bu durumu günümüzde belki en iyi karşılayacak kavram ‘esin’dir. Makamdan farklı olarak, sınırsız bir özden geçişin ödülü olarak gerçekleşmesine karşın ‘hal’, ‘yolcu’nun irade gücüne ya da çabalarına bağlı değildir; tıpkı, bütün düşüncelerini tek bir noktaya yoğunlaştırmakla esine de her isteyen istediği zaman ulaşamadığı gibi... İnsan ruhunun uzmanı olmuş büyük şeyhler belki bu yüzden, yolcuyu ‘hal’e yaklaştıracak biricik aracın müzik olduğunu belirtmişlerdir “²⁴⁴.

Yezidi tapınağı Laleş’te görülen bazı özellikler şunlardır:

Kürtçe “lal” (sessiz) ve “leş” (beden) kelimelerinden oluşan ve “sessiz beden” anlamı taşıyan “laleş” sözcüğü bu yönüyle Tasavvuf ile yakından ilişkili bulunmaktadır. Mevlana’nın kendine suskun demesi, hocasının Tebrizli Şems olması (Şems’in Yezidi olduğunu ileri süren görüşler bulunmaktadır.) ve Şeyh Adi’nin Tasavvuf’un ilkelerine göre hareket etmesi Yezidilik ile Sufisizm’in birbirini etkilediğini düşündürmektedir.

Laleş Tapınağı hem kutsal bir alan hem de bir şifa merkezi olarak işlev gördüğü bilinmektedir. (Levha XXXIV)²⁴⁵. Tapınağın bu işlevi antik izlerle de algılanabilir. Tapınakların hem kutsallık hem de sağlık işlevinin olması antik dönemde de görülen bir uygulamadır. Bu yönüyle Antik Yunan’daki Asklepiyon kültü ile benzerlik göstermesi ilgi çekicidir. Bir diğer antik uygulama da Laleş Tapınağı’na girerken eşığe basılmaması ilkesidir. Eşik birçok kültürde olduğu gibi Yezidilik’te de kutsal bir unsurdur. Laleş Tapınağı’na gelen her Yezidi, dikkatli bir şekilde, eşiklere basmadan ve orayı öperek geçmek zorundadır, bu şekilde davranarak tapınağa saygısını ifade etmektedir ²⁴⁶. Hatta bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Kutsal alanlara girerken, evlerin eşiklerinden geçerken eşığe basılmamasına özellikle dikkat edilmektedir.

Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında sfenks, grifon gibi insan-hayvan karışımı yaratıklar kapı (eşik) koruyucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Antik dönemlerde de eşığın kutsallığına dair birçok ritüel ve inanç vardır. Orta Çağ’da birçok kültürde eşığı koruyucu güçler bulunmaktaydı. 17. yüzyılda İtalyan bir seyyah

²⁴⁴ Fiş 2005, s. 71.

²⁴⁵ Guest 2007, res. 25.

²⁴⁶ Omerxali 2007, s. 116.

olan Pietro Della Vale, İran'da İsfahan Sarayı'nın girişinde kapı koruyucularının olduğundan bahsetmektedir. Kudüs'teki tapınakta ve daha birçok kültürde kapı korucuları bulunmaktaydı ve onların görevi, insanları, eşige basmamaları konusunda uyarmaktı²⁴⁷.

Laleş Tapınağı'nın bir diğer özelliği de duvarlarındaki rölyeflerdir. Bu rölyeflerden en dikkat çekici olanı yılan figürüdür. Ayrıntılı bir şekilde çizilmiştir ve hemen tapınağın girişine işlenmiştir. Aslında yılan, birçok antik dönem inançlarında da sıkça işlenen bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır -Yenilenmenin, yeniden doğuşun ve ölümsüzlüğün, sağlığın simgesidir; günümüzde halen sağlık sembolü olarak yılan motifi işlenmektedir. Antik Yunan'da Asklepion kültü de yılan ile sembolize edilmiştir. Daha erken dönemde ise Sümerler'de yılanın ölümsüzlüğü Gılgamış Destanı'nda da işlenmiştir; Gılgamış'ın aradığı ölümsüzlük otunu bir yılan yemiştir.

Laleş Tapınağı'nda Şeyh Adi'nin türbesinin hemen başında bulunan dikili taş Yezidiler için kutsallık taşımaktadır. Neolitik Dönem'de, Anadolu'da Göbeklitepe'de, üzerine çeşitli figürler işlenmiş dikili taşların varlığı bilinmektedir²⁴⁸. Dikili taşların eski uygarlıkların çoğunda kutsallık taşıdığını görmekteyiz. Yerden göğe doğru uzanan bu dikili taşlar, tanrı ile olan ilişkiyi temsil etmektedir. İnsan Tanrı'dan doğmuştur ve yine ona dönecek, yani ruhu göğe çıkacaktır. Ruhla arasında sıkı bir bağlantı bulunduğu varsayıldığından, taş batıl inançlar üzerine kurulmuş mitolojilerde seçkin bir yere sahip ve kendisine büyük çapta saygınlık duyulan bir madde olmuştur²⁴⁹.

²⁴⁷ Omerxali 2007, s. 116.

²⁴⁸ Schmidt 2007, s. 125.

²⁴⁹ Ersoy 2000, s. 160.

SONUÇ

Yezidilik, içinde barındırdığı inanç esasları ile birçok dinle benzerlik göstermektedir. Ancak Yezidiler inançlarının bütün dinlerden önce, ilk olarak kendi dinlerinin var olduğuna ve zaman içerisinde kutsal kitaplarının kaybolduğuna inanırlar; ayrıca kendilerini “Ézidi” olarak tanımlarlar.

Yezidiler yoğun olarak Irak'ta, Şengal ve Şeyhan Dağları civarında yaşamaktadırlar. Osmanlı din adamlarınca kitaplarının ve peygamberlerinin farklı olması ve Osmanlı hukuk sisteminin tanıdığı ehli kitap dinlerinden birine dahil olmamalarından dolayı Yezidiler, Osmanlı hukuk sistemi içerisinde kendilerine yer bulamayarak dışlanmışlar ve çoğu zaman İslam dinine döndürülmeye çalışılmıştır. Günümüzde Türkiye'deki Yezidiler'in çoğu Avrupa'ya, özellikle Almanya'ya göç etmiştir.

Yezidiler'e göre dinlerinin yenileyicisi, Yezidilik'te önemli bir konumda bulunan ve yarı tanrı, yarı insan olarak görülen Şeyh Adi b. Musafir'dir. Ad: Mezopotamya'da eski bir isimdir ve “Güneş'ten gelme” anlamına gelmektedir. Şeyh Adi aynı zamanda, Yezidilik'teki yasak ve kuralları içeren Kitab el Cilve'nin yazarıdır. Mucizevi özellikleriyle bilinen Şeyh Adi, 12. yüzyılda yaşamış ve tasavvufun etkisinde kalmıştır. Bu etkiyle Yezidi dinini şekillendirmiştir. Hacca gitmiş, Laleş vadisinde bir süre inzivaya çekilmiştir. Abdulkadir Geylani ile birlikte, dönemin önemli kişiliklerinden biri olan İmam Gazali'den ve sufi şeyhlerinden dersler almıştır. Yezidilik'te diğer bir önemli şahsiyet ise Adavi tarikatına hareketlilik kazandıran ve Mushaf-ı Reş'in yazarı Şeyh Hasan'dır. Yezidiler'de okuma yazma yasak olmasına rağmen Şeyh Hasan'ın okuma yazmasına izin verilmiştir. Şeyh Hasan'ın yaşadığı dönem çalkantılı bir dönemdir. Musul Atabegi Bedrettin Lulu, Şeyh Hasan'ın nüfuzunun arttığını görünce kendisini Musul'a davet ederek tutuklatmış ve boğazı sıkılarak öldürmüştür.

Yezidi toplumu, Hinduizm'deki kast sistemine benzemekle birlikte daha esnek olan hiyerarşik bir örgütlenmeye sahiptir. Din büyüklerinden oluşan kastlar ile müritler, toplumun iki ana tabakasıdır. Bu kastlar da kendi içinde kalıtıma göre belirlenmiş, iç evlenme kuralının sıkı sıkıya uygulandığı kalıtsal ve hiyerarşik gruplara ayrılmıştır. Yezidi kastının en önemli özelliği, statü ve görevin soydan gelmesidir; araya kadın halef girse bile, görevi kendisinin yürütmesidir. Yezidiler'de farklı kasttan olanlarla temas

yasağı bulunmaz. Kastlar daha çok evlenme grupları olarak anlaşılabilir. Kendi içlerinde sıkı bir hiyerarşik düzen bulunur. Hiyerarşinin en tepesinde bulunan şeyhler, Adani, Katani ve Şemsani denilen üç soydan gelirler. Yezidiler şeyhlerin doğruca meleklerden geldiğine ve onların temsilcisi olarak yeryüzüne gönderildiklerine inanırlar. Yezidiler'in laik kolunu oluşturan ve önderi olan Mir, Katani soyunun bir üyesidir.

Kast sistemindeki ruhban sınıfından ilk sırayı şeyhler almaktadır. Şeyhler, dinin aktif liderleridir. Başta bulunan Baba Şeyh, Mir tarafından atanır. Laleş Tapınağı'nda dini bayramlar düzenlerler ve müritlere manevi tavsiyelerde bulunurlar. İkinci sırada yer alan pirlar, Laleş Tapınağı'nda hizmetkarlık yaparlar ve dini ayinlere, şeyhlerle birlikte katılırlar; fakat idari işlerle uğraşmazlar. Pirlar'in en büyüğü Baba Çavuş'tur ve onun evlenmesi yasaktır. Pirlar tapınağa hac ziyaretine gelen hacıların ihtiyacını karşılama, nikah kıyma ve ölü gömme gibi görevleri yerine getirirler. Hiyerarşideki bir diğer sınıf da kavallardır. Yezidiler'in hatip ve müzisyenleri olarak bilinirler. Yezidi hiyerarşisinde yer alan iki tarikattan ilkinin fakirler oluşturur. Fakirlik her Yezidi'ye açık olmakla birlikte genellikle babadan oğla geçmektedir. Statülerine göre, yetiştirilmiş yaşlı sufiler gibi ibadet ederek ve kefareti ödeyerek ulaşırlar. Ayrıca Laleş Tapınağı'nda çilecilik hayatını sürdürmek isteyen ve bir kadının yönetiminde olup dul, boşanmış veya evlenmemiş kadınlardan oluşan "Fakirat" veya "Fahra" adı verilen bir kadın tarikatı vardır. Diğer bir tarikat da Köçekler'dir. Onlar da tapınakta çalışan hizmetkarlardır. Kast sisteminde en alt sırada yer alan Müridler, ruhban sınıfından olmayan Yezidiler'dir. Her sıradan Yezidi'nin para ya da hizmet olarak bağışta bulunduğı şeyhi ve piri vardır.

Yezidi dininin oluştğı Mezopotamya, birçok inanç ve kültürlerin kaynaştğı bir coğrafyadır. Bundan ötürü Yezidi dininin kökeni hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Sabiliik, Zerdüştlük, Maniheizm, Mazdekilik, Mithracılık, Hıristiyanlık, Yahudilik, Müslümanlık (Tasavvuf) gibi birçok dinle ilişkilendirilmiştir ve bundan dolayı senkretik (bağdaştırmacı) bir din olarak görülmüştür. Yezidi dini, gök cisimlerinin, ışık varlıklarının kutsal sayılması, vaftiz, doğum, ölü gömme ritüeli, yemek ayinleri, toplumsal kastın bulunması ile ruhban sınıfına girmek için geçilmesi gereken aşamalar özellikleriyle, Kur'an-ı Kerim'de de adı geçen (Bakara:62, Maide:69, Hac:17) Sabiler ile benzerlik göstermektedir. Zerdüşt dininde güneşin ve ateşin kutsal sayılması, yedi ölümsüzler denilen melekler içinde bir baş meleğin yer alması Yezidilik

ile benzer özellikler taşır. Çünkü Yezidi inancında da yedi melek bulunur ve bu meleklerin başı Melek Tavus'tur. Ayrıca Yezidiliğin, Eski Mısır'da Akhenaton'un tek tanrı inancı ile benzerliği de ilginçtir. Mısırlılar bir dönem tek tanrı olarak ve güneş ile sembolize edilen Aton'a tapmışlardır. En önemlisi o dönemin kraliçesi olan bir Mittani prensesi olan Nefertiti'nin Mısır'da güçlü olmasıdır. Nefertiti, büyük olasılıkla Akhenaton'u, ülkesinden getirdiği inançla etkilemiştir.

Yezidiler, tek tanrıya inanırlar ve ona Kürtçe "Hüda" derler. Ona evrenin ilk nedeni ve hareket ettiricisi olarak taparlar. Yezidiler'e göre Tanrı, evreni yaratmıştır; fakat onu düzenleyen ve devam ettiren, meleklerin başı olan Melek Tavus'tur.

Yezidi kozmogonisine göre, yeryüzündeki bitkilerin ve hayvanların yaşamlarının yaratılması ve oluşumu görevi yedi meleğe verilmiştir. Bunlar: Azazil, Dardail, İsrail, Cebrail, Azrail, Şemrail ve Nurail'dir. Bu melek isimleri Yezidiler'in kutsal kitabı Mushaf-ı Reş'te geçmektedir. Bu meleklerin en büyüğü Azaziel'dir. Adem'in önünde secde etmeyi reddeden ve Tanrı'nın huzurundan kovulan gururlu Azaziel'in hikayesi Yahudi, Hristiyan Müslüman geleneğinde de anlatılmıştır; fakat Yezidilik'te hikayenin sonu farklıdır. Yezidi inancında isyancı melek, kötülük ruhuyla bir tutulmuyor. Yezidiler, bu itaatsizlik eyleminin Allah tarafından affedildiğine ve bu meleği önceden olduğu gibi birçok kez daha ulu olarak görenlerin, onun özel korumasından yararlanacaklarına inanırlar. Ayrıca Melek Tavus'un Allah'ın emri olan Adem'in önünde secde etmemesini bazı düşünürler onun, Allah'a olan derin sevgisinden ve bağlılığından kaynaklandığını ve topraktan yaratılan Adem'e secde etmeyi Allah'a şirk koştüğundan, reddettiğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla Yezidiler kendi başına var olan olumsuz ve baştan çıkarıcı bir güç olduğunu kabul etmezler. Bir Yezidi yaptığı olumsuz davranışlardan kendisi sorumludur.

Melek Tavus'un sembolü olan Tavus kuşu birçok doğu halkının şiirlerinde güzelliğin, zarafetin ve daha birçok güzel kavramın eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. O yüzden Yezidiler "şeytan" kelimesini ağza almazlar ve onun adını anmak tanrıya küfür sayılmakta ve topluluktan çıkarılmaya neden olmaktadır.

Yezidiler, tanrısal varlıkların soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Yezidi halkı kendilerini, hem Melek Tavus'un seçilmiş halkı olarak görürler hem de Adem ile Havva'nın çocukları olan diğer halklardan farklı olarak, Adem'in oğlu ile bir huriden geldiklerine inanmaktadırlar.

Sancak denilen ve Melek Tavus'un sembolü olan Tavus kuşu, Yezidiler arasında yılın belli dönemlerinde dolaştırılır. Ördek ve kuş biçiminde yapılmış bu sancaklar yedi tanedir ve Yezidiler'in dağılım bölgelerini simgelemektedir. Sancağın, dini makamda oturan şeyhe ilahi bir güç verdiği inandır. Ancak Yezidiler, sancağı Melek Tavus'un kendisi olarak değil, aksine onun gölgesi veya simgesi olarak gördüklerinden, bu durumda putperestlik söz konusu değildir. Sancak dolaştırma işini kavallar ile köçekler yaparlar. Gidilen her köyde, bir takım ritüeller gerçekleştirildikten sonra bağışlar toplanıp başka bir köye geçilir.

Yezidiler'de bulunan bir başka inanç da diğer kavimlerde olduğu gibi tufan inancıdır. Fakat Yezidiler'e göre yeryüzünde iki tufan kopmuştur. İlk tufan, Nuh zamanında insanların kötü eylemleri sonucu olmuştur ve Yezidiler'in bunda bir rolü olmamıştır. İkinci bir tufan ise bütün kavimler gibi Yezidiler'i de kapsamıştır. Tufandan bu yana yedi bin yıl geçmiştir. Her bin yılda, yedi ilahtan biri yeryüzüne inerek kendi dini kural ve yasaklarını koymuştur. Yezidiler'in iki kutsal kitabından biri olan Mushaf-ı Reş'e göre, son bin yılda Yezidiler'e inen tanrı onlarla Kürtçe konuşmuştur; yasak ve kurallarını bu dilde koymuştur.

Yezidiler'in kutsal tapınağı olan Laleş'in kelime anlamı kimilerine göre "lal" (sessiz) ve "heş" (hoşluk) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur ve "Dünya'nın hoşluğundan bahsetme, kendini bil, Allah'ı unutma" anlamına gelmektedir. Kimilerine göre ise "lal" (sessiz), "leş" (beden) "sessiz beden" anlamına gelmektedir. Fakat her ikisinin de yakın anlamlar ifade ettiğini görmekteyiz. Laleş Tapınağı, Musul'a 58 kilometre uzaklıkta Laleş vadisinde yer almaktadır. Laleş vadisine giren her Yezidi ayakkabılarını çıkarmak durumundaydı, fakat günümüzde bu kurala uyulmamaktadır. Yezidi mitolojisine göre Laleş tapınağı, Tanrı'nın dünyayı ilk yarattığı yerde kurulmuştur. Burası hem kutsal hem de sağlık işlevlidir. Tapınağa giren kişiler eşige basmadan ve onu öperek geçmek zorundadır. Bu şekilde tapınağa saygısını ifade etmektedir. Tapınağın giriş duvarında kabaca yılan, ibik, insan, el baltası ve tarak kabartması yapılmıştır. Şeyh Adi'nin ve birçok Yezidi ermişin mezarı burada bulunmaktadır. Şeyh Adi'nin mezarının altında akan su, kutsal sayılır ve çocuklar bu suyla vaftiz edilir. Ayrıca Şeyh Adi'nin mezarının toprağı ile zezem denilen bu kutsal su karıştırılarak "berat" denilen kutsal lokmalar elde edilir ve şifa niyetine dağıtılır.

Yezidiler'in iki kutsal kitabı bulunmaktadır. İlki yazarı Şeyh Adi olduğu söylenen ve Yezidi dini kural ve yasakların yazıldığı Kitab el-Cilve, ikincisi Şeyh Hasan tarafından yazılan ve yaratılış mitosunun anlatıldığı Mushaf-ı Reş'tir.

Sonuç olarak, Yezidi inancı ana hatları ile incelemeye çalışılarak toplumsal ilişkileri, ritüelleri, inanç sistemleri, diğer dinlerle etkileşimleri gözler önüne serilmiş ve varılan sonuçlar ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abca 2006,** Y.Abca, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi), Eskişehir, 2006.
- Akça 2006,** M. Akça, *Yezidiler, İnanç Esasları ve Ritüelleri*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul, 2006.
- Allison 2001,** C.Allison, *The Yezidi Oral Tradition in Iraqi Kurdistan*, 2001.
- Allison 2007,** C. Allison, *Yezidi Sözlü Kültürü*, İstanbul, 2007.
- Aydın 2007,** D. Aydın, *Tarihsel Süreç İçerisinde Yezidiler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yezidilerinin Günümüzdeki Sosyal Konumu*,(Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi), Diyarbakır, 2007.
- Bilge 2002,** M. Bilge, *Yezidiler, Tarih-İbadet-Örf ve Adetleri* (Yayına Hazırlayan: Ahmet Taşgün), Ankara, 2002.
- Bilgin 2003,** M. S. Bilgin, *Zarathustra*, İstanbul, 2003.
- Bulut 2003,** F. Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri*, İstanbul 2003.
- Çakar 2007,** M. S. Çakar, *Yezidilik, Tarih ve Metinler, Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, Ankara, 2007.
- Deniz 2008,** E.Deniz, Fotoğraf Arşivi. 2008.

- Drower 1941,** E.S Drower, *Pecock Angel: Being Some Account of Votaries of a secret Cult and Their Sanctuaries*, London 1941.
- Ersoy 2000,** N. Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul, 2000.
- Francis 2008,** J.Francis, Yezidis Photographs St. Petersburg Times Photo Gallery, 2008.
- Fiş 2005,** R. Fiş, *Bir Anadolu Hümanisti Mevlana*, İstanbul, 2005.
- Gölbaşı 2008,** E. Gölbaşı, *The Yezidis And The Otoman State: Modern Power, Military Conscription, And Conversion Policies, 1830-1909*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul, 2008 .
- Guest 2007,** J. S. Guest, *Yezidilerin Tarihi Melek Tavus ve Mushaf-ı Reş'in İzinde*, (Çev. İbrahim Bingöl) İstanbul, 2007.
- Gurdjieff 1950** G. I. Gurdjieff, *Meetings with Remarkable Men*, New York, 1950.
- Herodotos 2004,** Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul, 2004.
- Karaman, Özek, Dönmez, Çağrııcı, Gümüş, Turgut, 2009,** H.Karaman, A. Özek, İ.K. Dönmez, M.Çağrııcı, S.Gümüş, A.Turgut, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Ankara 2009.

- Layard 2000,** A. H. Layard, *Ninova ve Kalıntıları*, (Çev. Zafer Avşar), İstanbul, 2000.
- Limbert 1968,** J. Limbert, *The Origins and Appearance of the Kurds In Pre Islamic İran*, 1968.
- Mackenzie 1961,** D.N.Mackenzie, *The Origins of Kurdish, Transaction of the Philological Society*, 1961.
- Oates 2004,** J. Oates, *Babil*, Ankara, 2004.
- Olson 2002,** R. Olson, *Kurds*, Newyork, 2002.
- Omerxali 2007,** H. Omerxali, *Eziditiyati*, (Çev. Ergin Opengin), İstanbul, 2007.
- Ötümlü 2006,** A. Ötümlü, *Tarihten Günümüze Kadar Bereketli Hilal’de Sosyo Ekonomik Yapı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul 2006.
- Öztemir 1988,** M. Öztemir, *Yezidiler ve Süryaniler*, İstanbul, 1988.
- Soane 2008,** E.B. Soane, *Mezopotamya ve Kürdistan’a Gizli Yolculuk*, İstanbul, 2008.
- Taraporewala 2009,** I. J. I. Taraporewala, *Zerdüşt’ün Gathaları üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdaizm*, (Çev. Nice Damar), İstanbul, 2009.
- Taşgın 2005,** A.Taşgın, *Yezidiler*, Ankara, 2005.

- Turan 1993,** A.Turan, *Yezidiler*, Samsun, 1993.
- Vılcheviskj 1960,** O.L. Vılcheviskj, *Kurd*, Moskova, 1960.
- Yalkut 2002,** S. B. Yalkut, *Tavus'un Halkı: Yezidiler*, İstanbul, 2002.

LEVHALAR LİSTESİ

Levha I	Yezidiler. (Gurdjieff 1950, res. 28.)
Levha II	Yezidiler. (Gurdjieff 1950, res. 29.)
Levha IIIa-b-c	Yezidiler. (Gurdjieff 1950, res. 30-31-32.)
Levha IVa-b	Yezidiler. (Deniz 2008, res. 5-6.)
Levha Va-b	Yezidi Ailesi.
Levha VIa- b	Vaftiz. (Deniz 2008, res. 8-9.)
Levha VII	Yezidi Mezarlığı, Bahçecik Köyü.
Levha VIIa-b	Yezidi Mezarları. Bahçecik Köyü.
Levha IXa-b	Bir Yezidi Mezarı, Ölüyü Ziyaret Etme. (Aydın 2007, res.10.)
Levha X	Hac Festivali.
Levha XI	Laleş Tapınağı'ndan Bir Ritüel. (Drower 1941, res. 24.)

Levha XII a-b	Namaz. (Deniz 2008, res. 12-13.)
Levha XIII	Kutsal Suda Arınma.
Levha XIV	Laleş Tapınağı'ndaki Festivalden Bir Görüntü. (Drower 1941, res. 30.)
Levha XV	Baba Şeyh. (Aydın 2007, res.23.)
Levha XVI	Pir. (Aydın 2007, res.21.)
Levha XVIIa-b	Kavallar. (Guest 2007, res. 28-29.)
Levha XVIII	Fakir. (Guest 2007, res.63.)
Levha XIX	Köçekler. (Drower 1941, res. 33.)
Levha XXa-b	Şeyh Adi Türbesi. (Aydın 2007, res. 3-4)
Levha XXI	Şeyh Adi.
Levha XXII	Şeyh Hasan'ın Türbesi. (Guest 2007, res. 21.)

Levha XXIII	Melek Tavus'un Sembolü. (Aydın 2007, res.7.)
Levha XXIVa-b	Melek Tavus'un Sembolü.
Levha XXVa-b-c	Sancak Kültü.
Levha XXVIa-b	Sancak Ritüeli.
Levha XXVIIa-b	Laleş Tapınağı.
Levha XXVIII	Laleş Tapınağı Ayrıntılı Planı. (Guest 2007, res.6A.)
Levha XXIX	Laleş Tapınağı İç Avlu Doğu Duvarı. (Guest 2007, res.10.)
Levha XXXa-b-c	Laleş Tapınağı Giriş Kapısı.
Levha XXXI	Giriş Avlusunun Dış Tarafı.
Levha XXXII	Şeyh Şems Tapınağı. (Guest 2007, res.25.)
Levha XXXIIIa-b	Akhenaton ve Nefertiti (Mısır'da Güneş Kültü). (Guest 2007, res. 25.)
Levha XXIV	Laleş Tapınağı (Sağlık Kültü).

HARİTA LİSTESİ

Harita I	Yezidiler'in Yerleşim Alanları.
(Allison 2001, map. 2.)
Harita II a-b	Laleş Tapınağı'nın Bulunduğu Alan.
(Francis 2008, map 1.)
Harita III	Mezopotamya'nın Uzaydan Görüntüsü.
(Ötümlü 2006, şek. 1.1.)

LEVHALAR

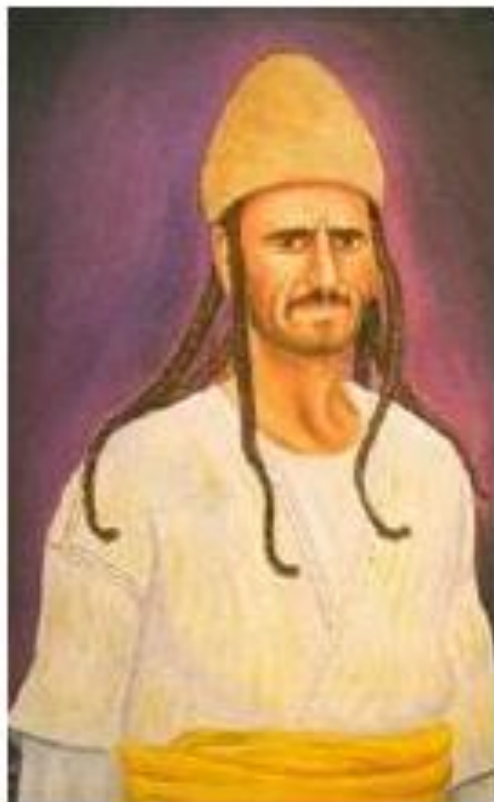
a

b

c

a

b

c

a

b

a

b

a

b

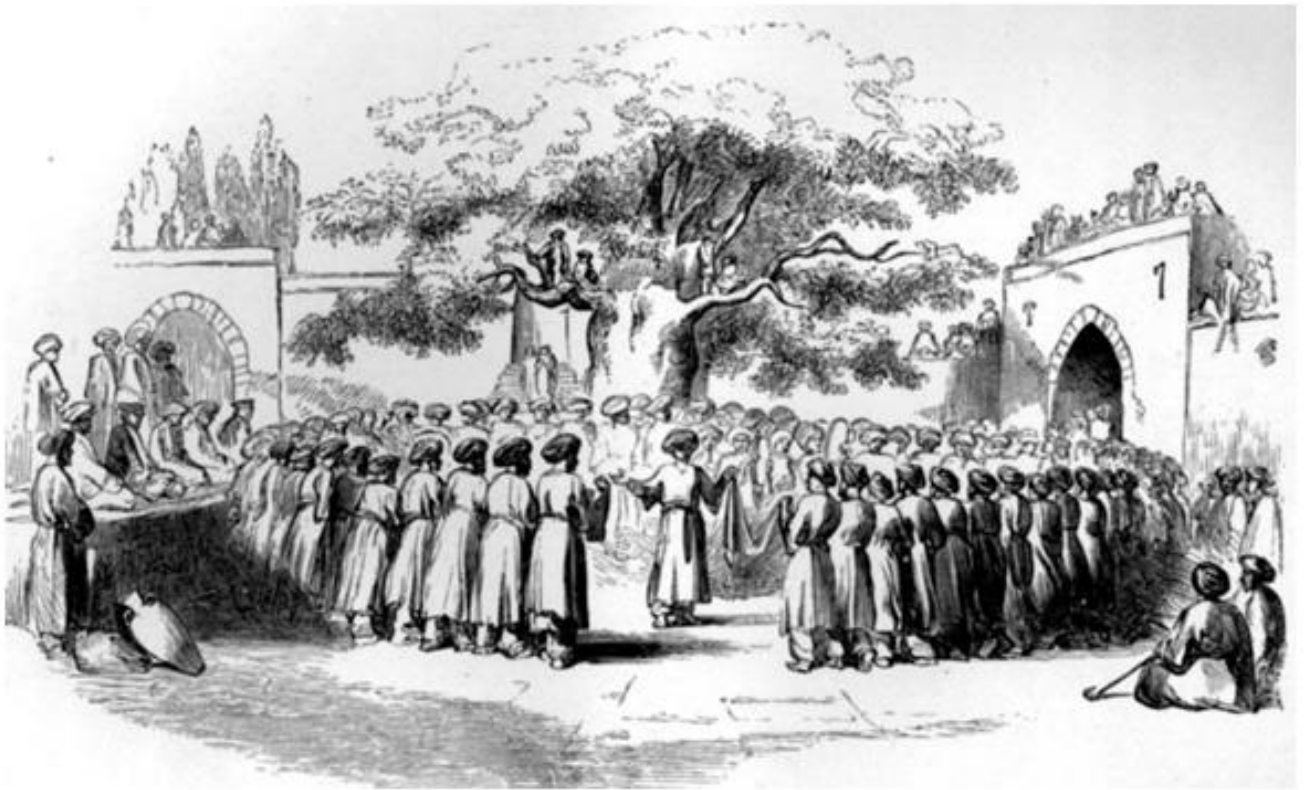

a

b

a

b

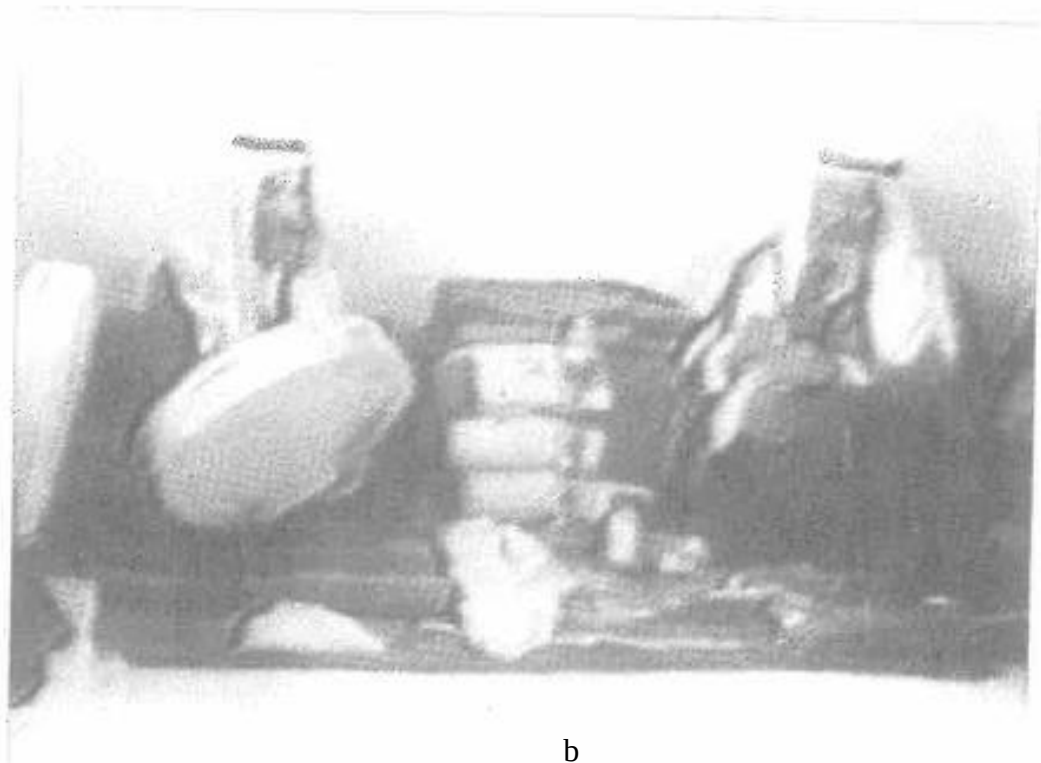

a

b

a

b

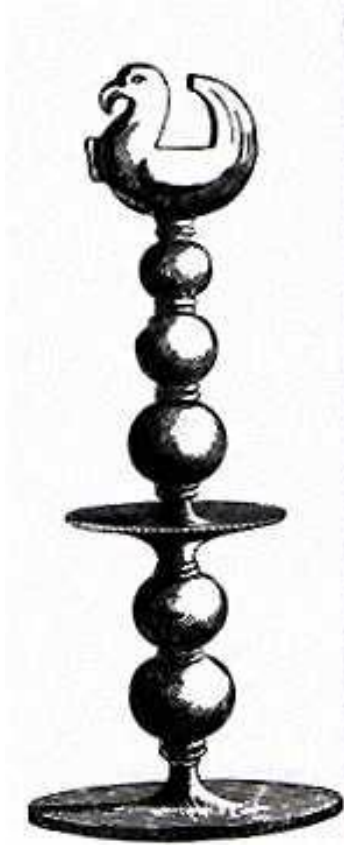

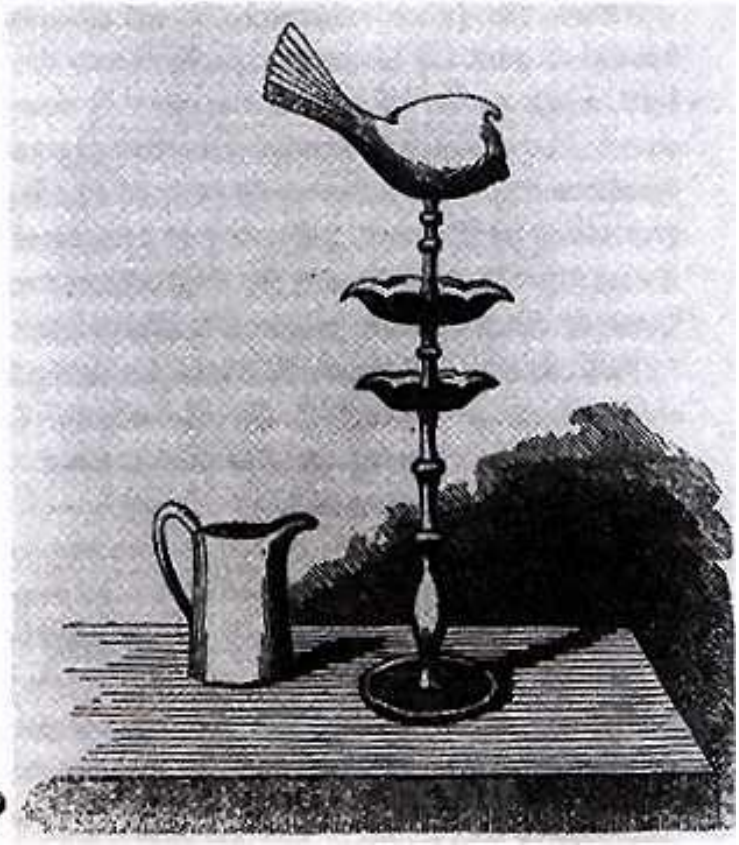
a

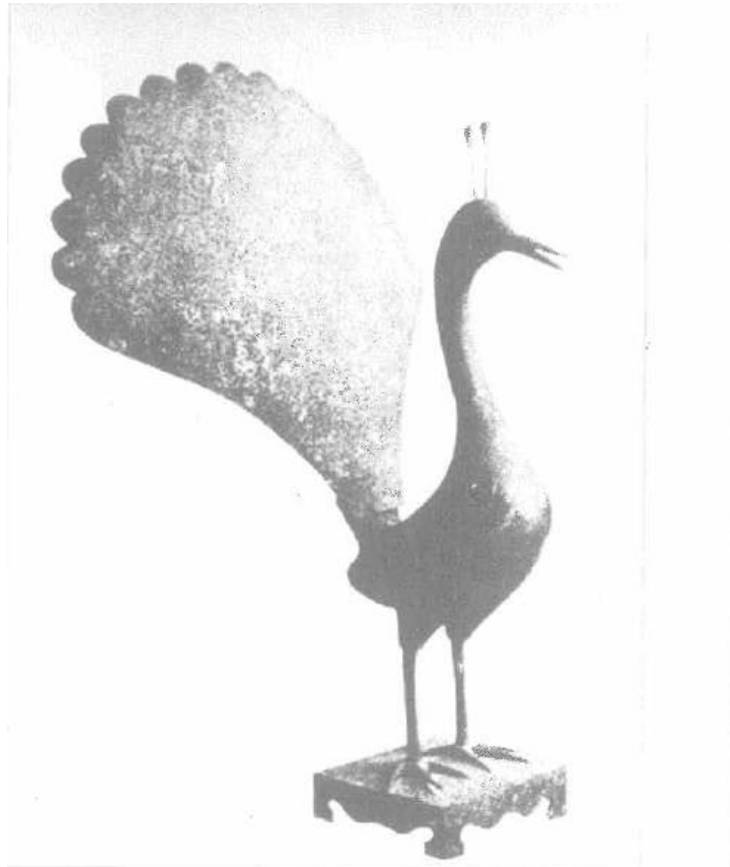
b

a

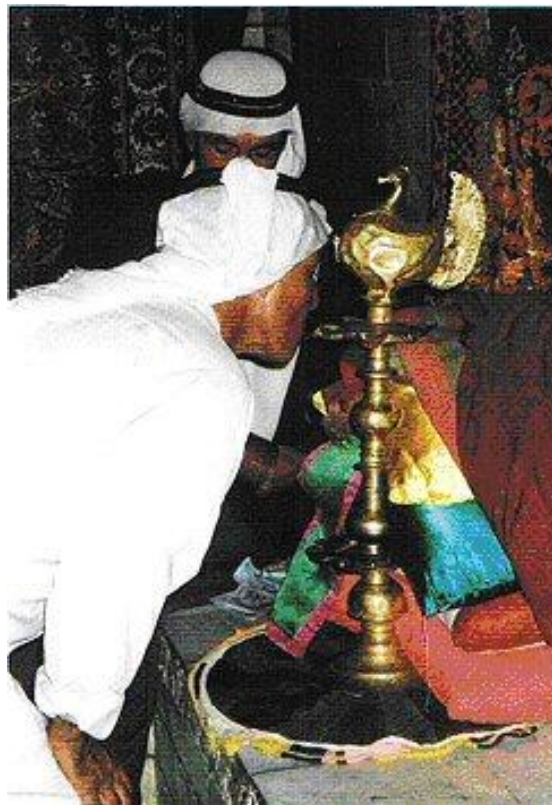
b

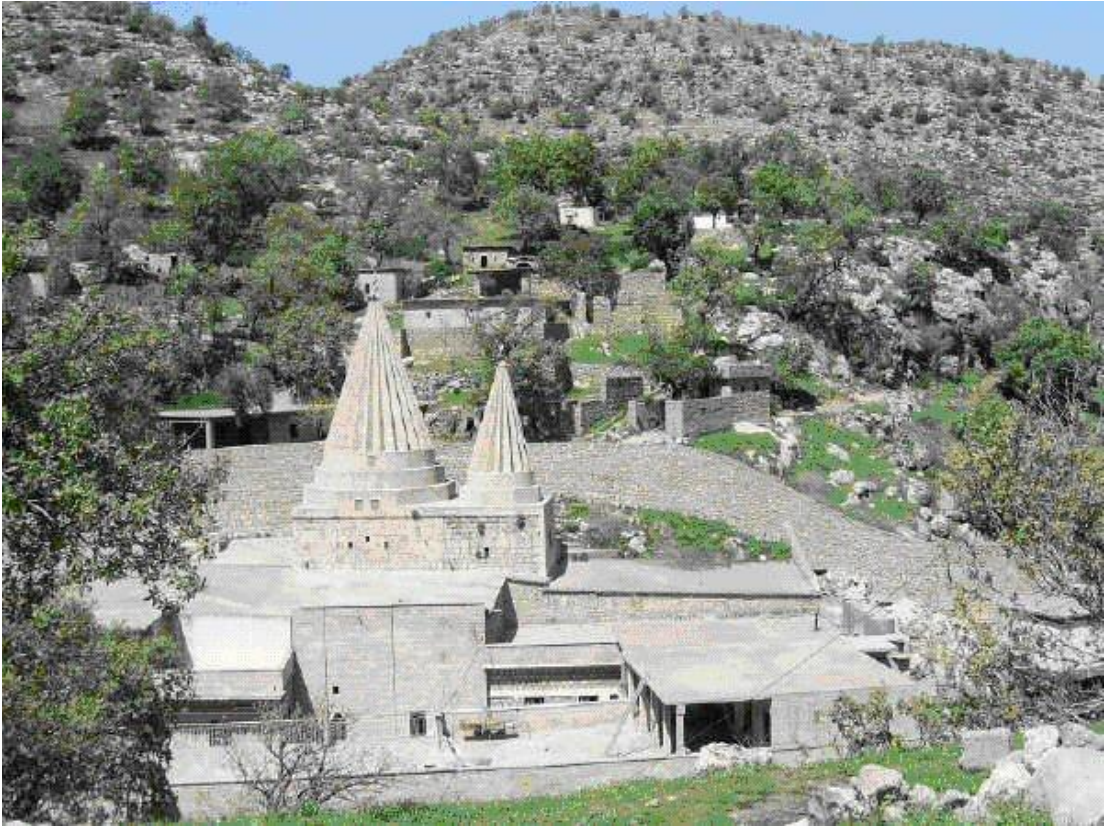
c

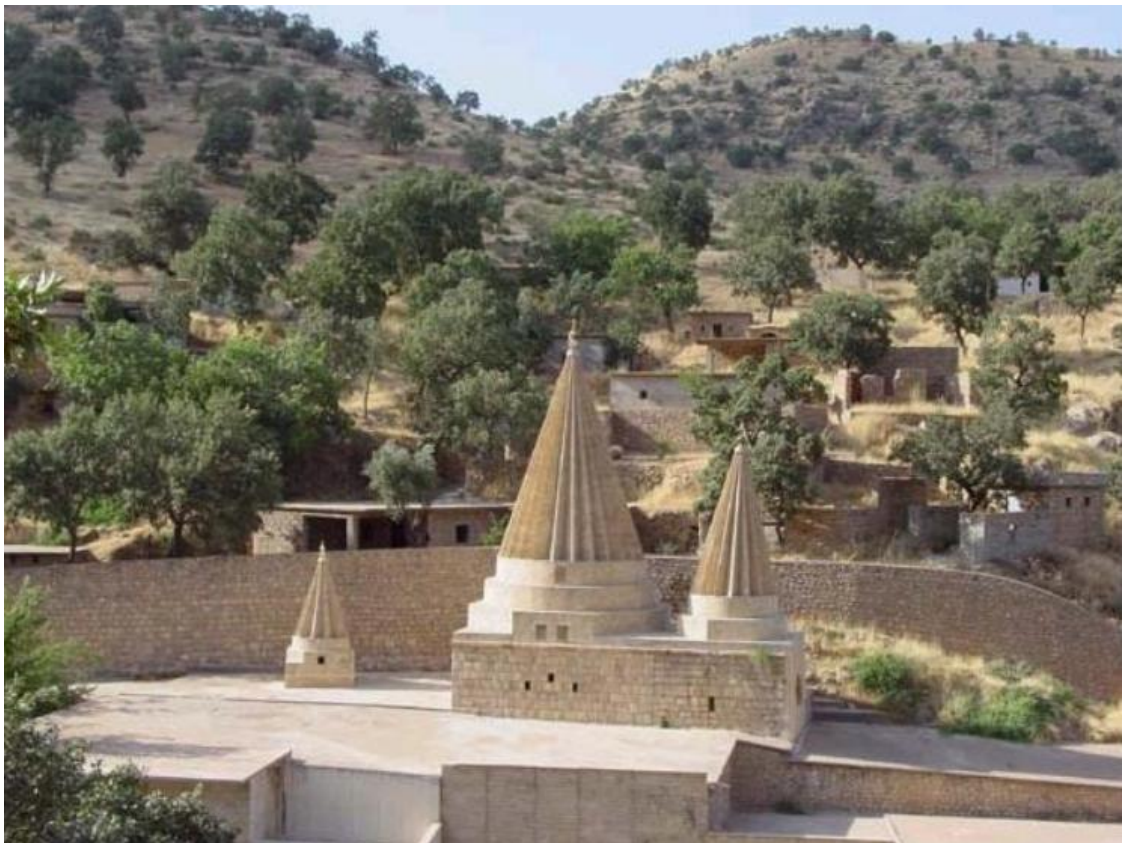
a

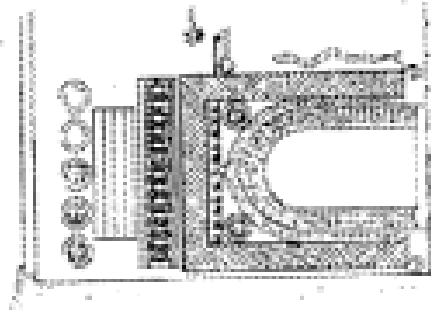
b

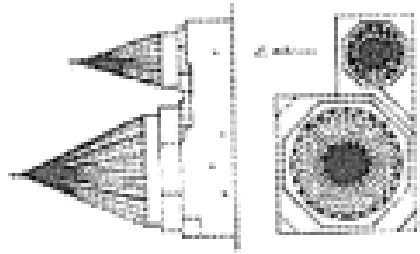
a

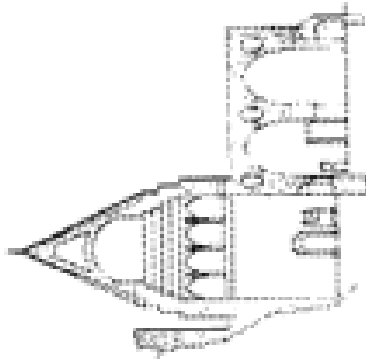
b

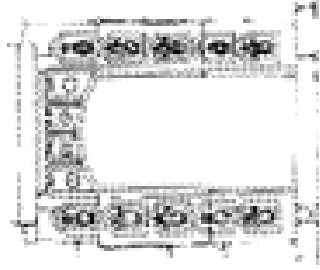
Şekil 1 Mescidin giriş kapısının yeniden inşa edilmesi

Şekil 2 Koni kubbeler

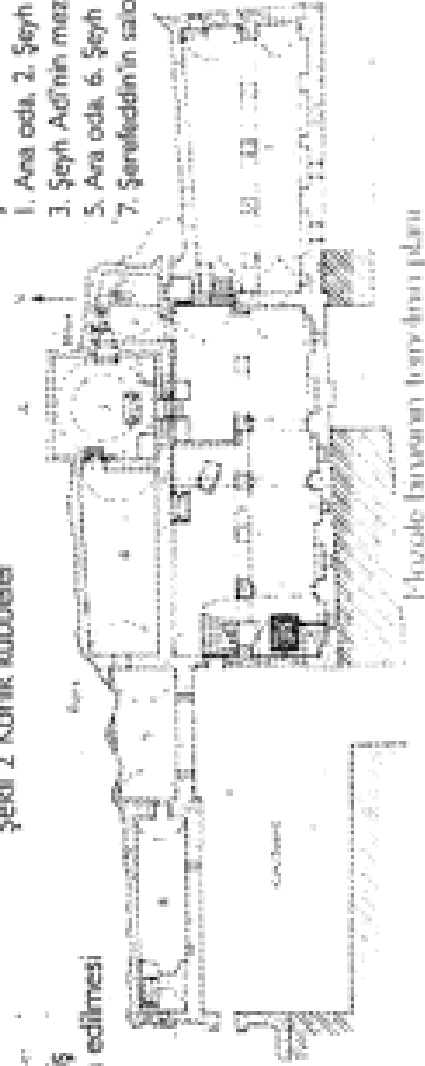
Şekil 3 Çapraz bölüm A-B

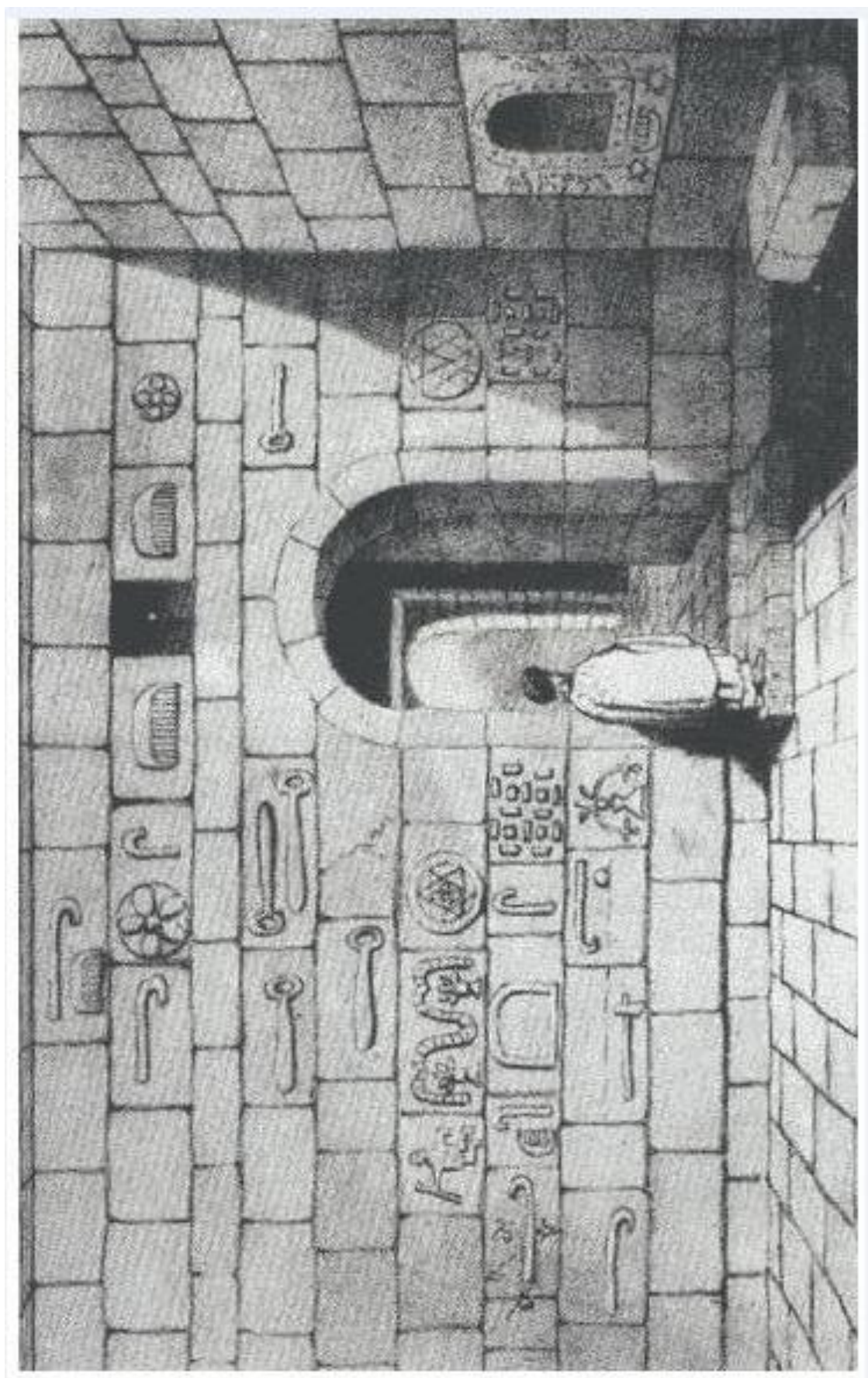
Şekil 4 Vafiz giriş

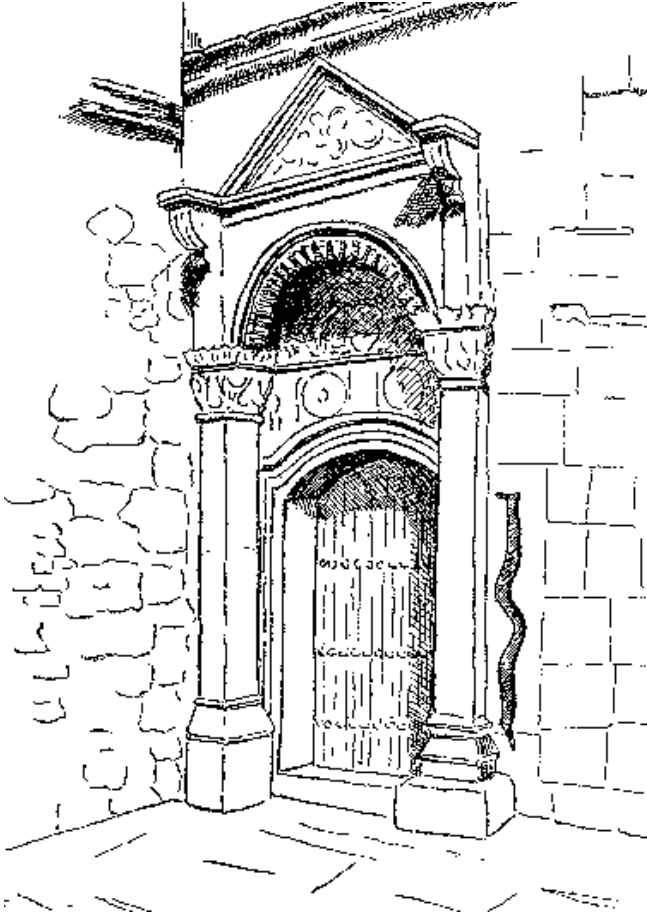
Şekil 5 Odaların listesi

1. Ana oda, 2. Şeyh Hasan'ın mezarı
3. Şeyh Ad'ın mezarı, 4. Yağ deposu
5. Ana oda, 6. Şeyh Ebu Bekir'in mezarı
7. Şerifeddin'in salonu (Minarenin kaldığı yer)

Mescit barınan barınan planı

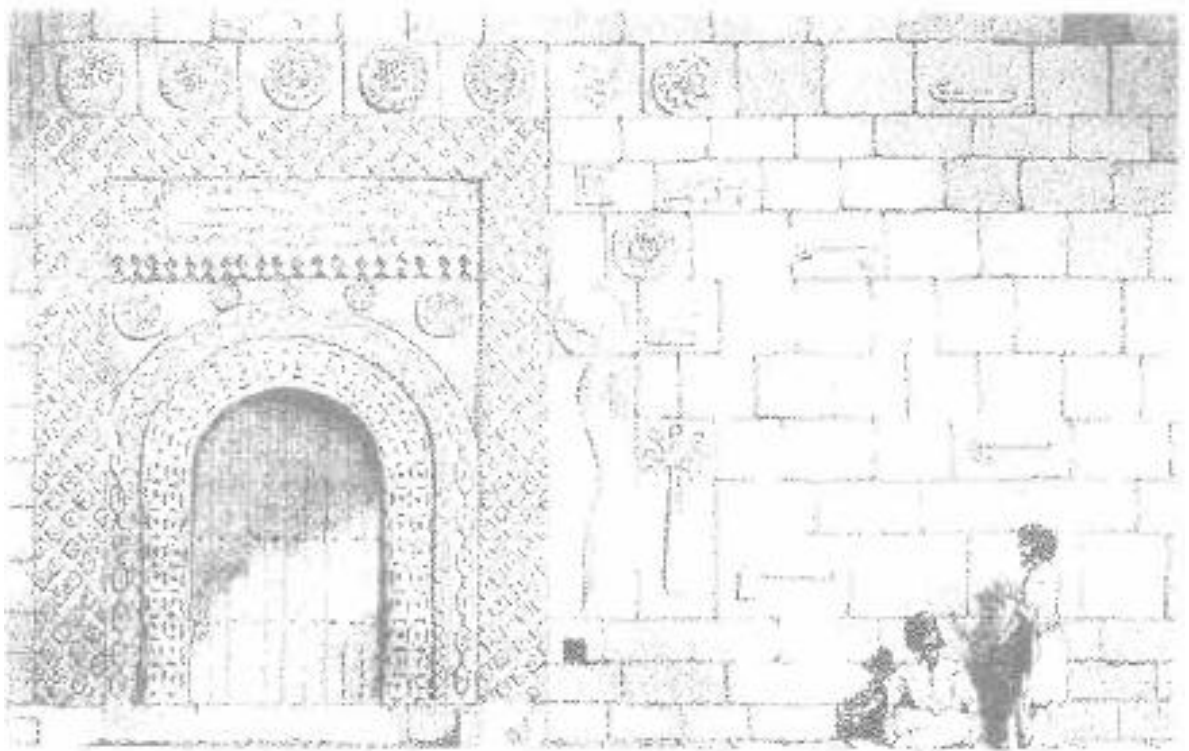
a

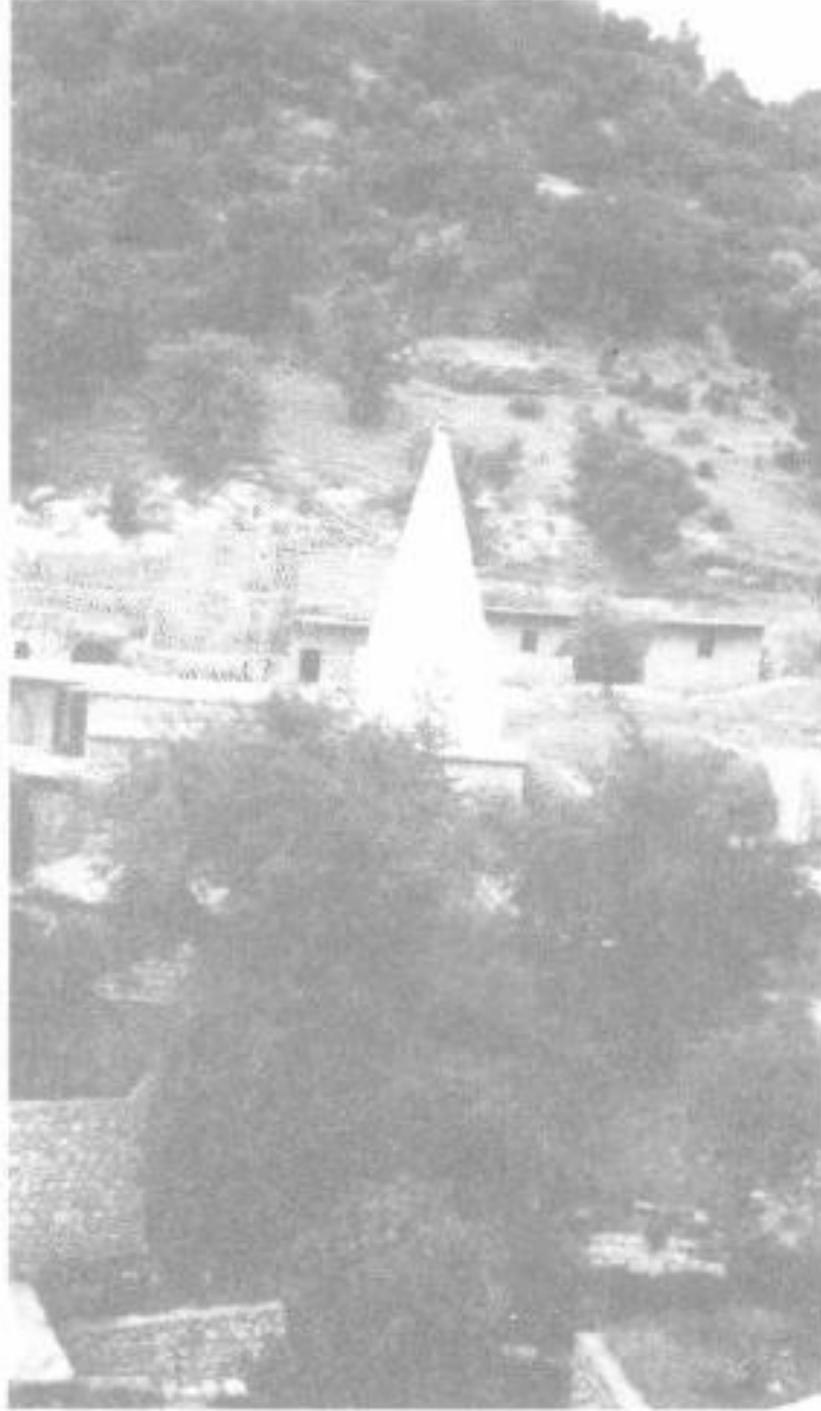

b

c

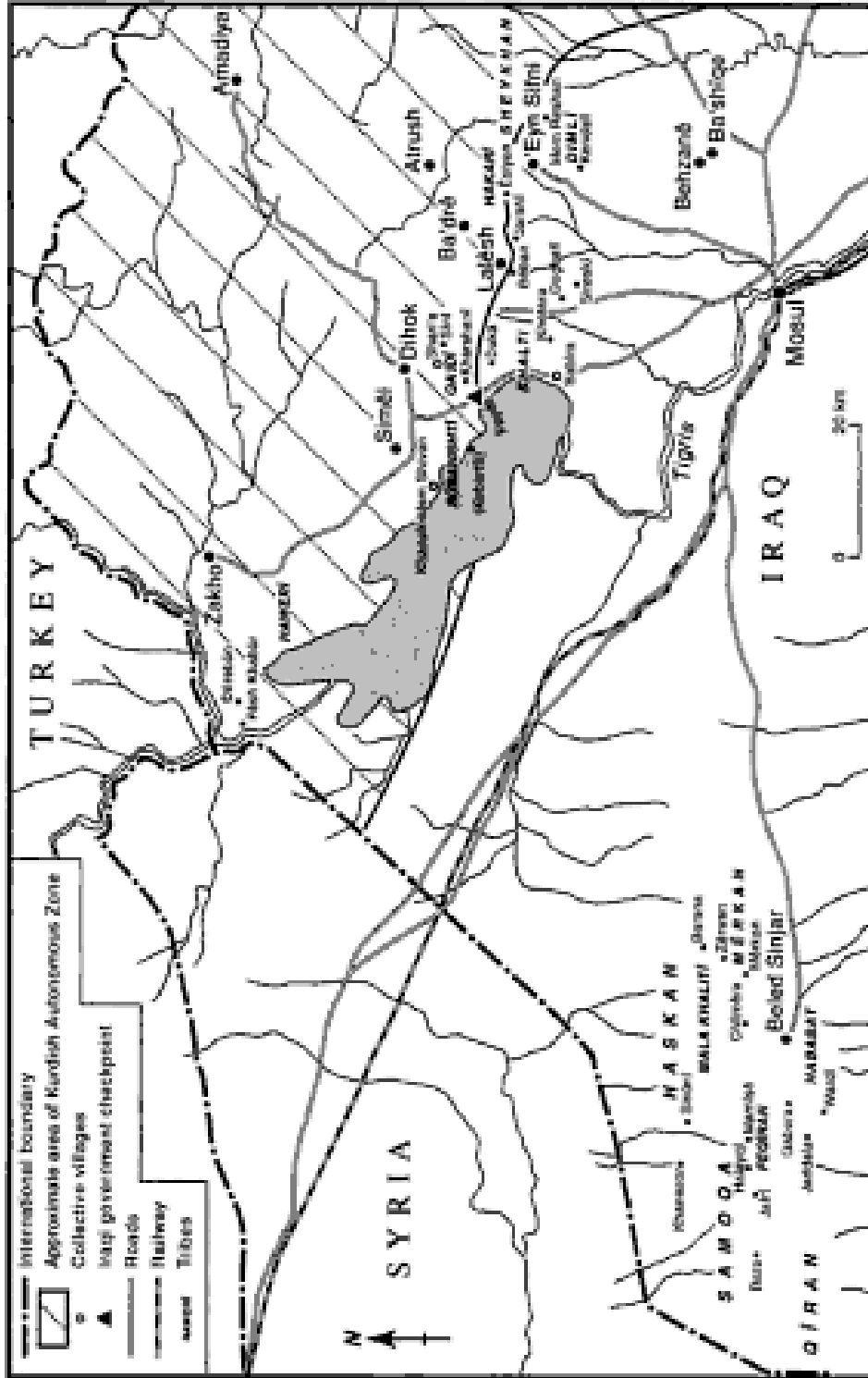

a

b

Harita I: Yezidiler'in Yerleşim Alanları

Harita II: Laleş Tapınağı'nın Bulunduğu Alan

Harita III: Mezopotamya'nın Uzaydan Görüntüsü